

Tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksia tilinpäätöksen oikeellisuuteen

Tampereen yliopisto
Taloustieteiden laitos
Yrityksen laskentatoimen pro
gradu –tutkielma
Maaliskuu 2006
Ohjaaja: Petri Vehmanen

Kimmo Nyman

Maaliskuu 2006

Tutkimus pyrkii tuomaan kontribuutiota tilintarkastajien käytännön työlle ja näin antaa tietoa tilinpäätöstään nopeuttaneiden yritysten tilinpäätösten tarkastamiseen. Lisäksi tutkimuksessa pohditaan nykyisen lainsäädännön riittävyttä käytännön työelämän tarjoihin haasteisiin. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksia tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Tutkimusongelmaa lähestytään tilintarkastajan näkökulmasta.

Tutkielman teoriaosa perustuu suomalaiseen ja kansainväliseen kirjallisuuteen, jotka muodostivat tutkielman teoreettisen viitekehyksen. Empiirinen tutkimus toteutettiin haastattelemalla kohdeyrityksen työntekijöitä sekä omaehtoisesti havainnoimalla.

Tilinpäätöksillä on keskeinen merkitys talouselämässä arvioitaessa yhtiöiden menestymistä. Kirjanpitolainsäädännön mukaista laskentaa on otettu enenevässä määrin käyttöön myös julkisella sektorilla. Tilinpäätösten antaman tiedon oikeellisuus ja laatu on tärkeää tiedon hyväksikäyttäjien kannalta. Mikäli olennaisuuden periaatetta ei sovelleta oikein, voi seurauksena olla toisaalta tiedon epäluotettavuus kriteerien ollessa liian väljät ja toisaalta tilinpäätösinformaation tuottamisen hitaus ja kalleus silloin, kun olennaisuuden määritelmä on liian tiukka.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että olennaisuuden rajojen määrittely on yksi tärkeimmistä tehtävistä suunniteltaessa tilintarkastusta. Käytännössä olennaisuuden rajat määrittelemällä ja niitä tarkastuksessa noudattamalla pyritään vakuuttamaan tilinpäätöksen oikeellisuudesta sekä siitä, että tilinpäätöksessä esiintyvät luvut ovat nimenomaan *olennaisesti* oikein. Absoluuttista lukujen oikeellisuutta on tilintarkastuksessa käytännössä mahdotonta todentaa.

Tutkimuksessa saavutettujen tulosten perusteella on vaikea vetää ehdotonta johtopäätöstä tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksesta tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Haastattelujen tulokset ovat toisaalta suuntaa-antavia ja niiden perusteella voidaan arvioida tilinpäätöksen nopeuttamisen lisäävän riskiä olennaisten virheiden esiintymiseen tilinpäätöstään nopeuttaneen yrityksen tilinpäätöksessä. Lisäksi voidaan todeta, että aikapaine, mikä kohdistuu yrityksen oman taloushallinnon lisäksi myös yrityksen tilintarkastajiin, lisää myös tilintarkastajaan kohdistuvaa tilintarkastusriskiä.

Asiasanat tilintarkastus, olennaisuus, tilinpäätös, nopeuttaminen

SISÄLTÖ

1. Johdanto	4
1.1 Miksi tilinpäätöksen laatimiseen ja tarkastamiseen liittyvää olennaisuuden periaatetta kannattaa tutkia?	4
1.2 Tutkimuksen tavoite ja aiheen rajaus.....	8
1.3 Tutkimusmetodologia	9
1.4 Käsitteiden määrittely	11
1.5 Tutkimuksen rakenne.....	15
2. Tilinpäätösinformaation säätelystä	17
2.1 Voiko osakeyhtiön tilinpäätös kuvata ”oikein” yhtiön taloudellisen toiminnan tulosta ja taloudellista asemaa?.....	17
2.2 Osakeyhtiön tilinpäätösinformaation säätelystä.....	19
2.2.1 Euroopan unionin direktiivit	19
2.2.2 Kirjanpito- ja osakeyhtiölain tilinpäätöstä sekä konsernitilinpäätöstä koskevat säännökset	20
2.3 Tilinpäätöksen olennaisimmat tekijät tilintarkastuksen näkökulmasta.....	25
2.4 Tilinpäätösinformaatio valvonnan välineenä.....	31
3. Olennaisuuden periaate tilinpäätöksen laatimisessa ja tarkastamisessa	32
3.1 Tilinpäätöksen laadintaa ohjaavista periaatteista	32
3.2 Olennaisuus tilinpäätöstä laadittaessa ja tulkittaessa	34
3.3 Olennaisuus tilinpäätöksen eri käyttäjäryhmien näkökulmasta	38
3.3.1 Nykyisten ja mahdollisten tulevien omistajien näkökulma	38
3.3.2 Veroviranomaisen ja muun julkisen vallan näkökulma	40
3.3.3 Muiden tilinpäätöksen käyttäjäryhmien näkökulmia	43
4. Tilinpäätöksen tarkastusta ohjaavista yleisistä periaatteista	46
4.1 Olennaisuus tilinpäätöstä tarkastettaessa	47
4.2 Olennaisuusrajojen määrittely tilinpäätöksen virheille.....	51
4.2.1 Yleistä olennaisuusrajoista.....	51
4.2.2 Liikevaihtoon perustuvat olennaisuusrajat.....	52
4.2.3 Liikevoittoon tai muuhun tulokäsitteeseen perustuvat olennaisuusrajat	54
4.2.4 Taseen loppusummaan perustuvat olennaisuusrajat	56
4.2.5 Taseen sekä tuloslaskelman rakenteeseen ja yksittäisiin eriin liittyvät olennaisuusrajat	57
4.3 Virheen absoluuttisen määrän merkitys olennaisuutta arvioitaessa.....	59
4.4 Johtopäätöksiä olennaisuusrajojen asettamisesta tilinpäätöksen virheille Suomen lainsäädännön mukaan	61
5. Tilinpäätöstarkastus PricewaterhouseCoopers Oy:ssä	67
5.1 PricewaterhouseCoopers Oy:n esittely	67
5.2 Nykytilanne ja tilintarkastukseen kohdistuvat aikapaineet.....	69
5.3 Tilinpäätöksen riskipitoisimmat erät.....	76
5.4 Olennaisuuden rajojen määrittely käytännön tarkastustyössä	83
6. Johtopäätökset	89
Lähdeluettelo	93
Liitteet	96

1. Johdanto

1.1 Miksi tilinpäätöksen laatimiseen ja tarkastamiseen liittyvää olennaisuuden periaatetta kannattaa tutkia?

Tilinpäätöksillä on keskeinen merkitys talouselämässä arvioitaessa yhtiöiden menestymistä. Kirjanpitolainsäädännön mukaista laskentaa on otettu enenevässä määrin käyttöön myös julkisella sektorilla. Tilinpäätösten antaman tiedon oikeellisuus ja laatu on tärkeää tiedon hyväksikäyttäjien kannalta. Mikäli olennaisuuden periaatetta ei sovelleta oikein, voi seurauksena olla toisaalta tiedon epäluotettavuus kriteerien ollessa liian väljät ja toisaalta tilinpäätösinformaation tuottamisen hitaus ja kalleus silloin, kun olennaisuuden määritelmä on liian tiukka. Tilintarkastukseen liittyvää tutkimusta voidaan pitää tärkeänä myös sen vuoksi, että aihetta on tutkittu tieteellisesti varsin vähän Suomessa.¹

Käytännönläheisistä laskentatoimipainotteisista tilintarkastusta käsittelevistä suomalaisista tutkimuksista ja oppikirjoista on hyvä mainita Fantin, Heikkosen ja Kupiaisen, Jägerhornin, Koskelan, Riistaman sekä Vahteran teokset. KHT-yhdistys – Föreningen CGR r.y. on erittäin merkittävässä asemassa suomalaisessa tilintarkastusta koskevassa julkaisutoiminnassa paitsi omien julkaisujensa vuoksi niin myös Tilintarkastus – Revision –lehden puitteissa tapahtuvassa julkaisutoiminnassa, jota yhdistys yhdessä HTM-tilintarkastajat r.y:n kanssa on jo vuosikymmenien ajan harjoittanut.²

Koska osakeyhtiön omistajat eivät lain mukaan vastaa yhtiön sitoumuksista, on tärkeää, että yhtiön eri sidosryhmät saavat yhtiön toiminnan tuloksesta, varoista ja veloista oikeaa tietoa. Osakeyhtiön tilivuositain laatima kirjanpito- ja osakeyhtiölain mukainen tilinpäätös on eräs merkittävimmistä informaatiolähteistä, jonka avulla yhtiön sidosryhmät voivat arvioida yhtiön menestymistä ja

¹ Näin myös Tilintarkastuskoulutustyöryhmän muistion mukaan: ”Tilintarkastukseen kohdistuva tutkimus on Suomessa ollut vähäistä. Korkeakoulujen tulisi ryhtyä toimenpiteisiin tilintarkastusalan tutkimuksen ja tutkijakoulutuksen edistämiseksi. Tilintarkastusalan tutkimukseen ja tutkijakoulutukseen tulisi suunnata tarvittavat resurssit.” Aiemmasta tilintarkastukseen kohdistuneesta tutkimuksesta mainittakoon alalta julkaistut kolme väitöskirjaa: Jägerhorn on vuonna 1965 julkaistussa tutkimuksessaan tutkinut suomalaisen osakeyhtiön tilintarkastuskertomusten informaatioarvoa. Fant on laatinut vuonna 1994 tilintarkastajan roolia käsittelevän väitöskirjan ”Revisorns roll – en komparativ studie av revisorerers, företagsledares och aktieägares attityder till extern revision i Finland och Sverige”. Vuorinen on laatinut vuonna 1995 kunnallista tilintarkastusta koskevan väitöskirjan ”Tilintarkastus uudessa kunnalliskulttuurissa”. Ks. myös Pirinen, s.509, jonka mukaan tilintarkastusaiheisia lisenssiaatintutkimuksia on Suomessa laadittu ainakin neljä; sen sijaan pro gradu –töitä ainakin 272 vuosina 1983-1997. Pirisen, s. 510, mukaan suomalainen tilintarkastustutkimus koostuu pääasiassa eri tasoista opinnäytetöistä. Muutoin alaan liittyviä tutkimuksia on ilmestynyt vähän. (Koskinen, s. 10-11)

² Koskinen, s. 10-11

taloudellista asemaa. IAS-suositusten, jotka ovat merkittävästi vaikuttaneet Suomen voimassaolevaan kirjanpitolainsäädäntöön, mukaan tilinpäätöksen tarkoituksena on antaa informaatiota yrityksen taloudellisesta asemasta, toiminnan tuloksesta ja rahoitusaseman muutoksesta laajalle joukolle taloudellisia päätöksiä tekeviä informaation käyttäjiä.³ Tällaisina informaation käyttäjinä ja sidosryhminä mainitaan yleensä:⁴

- sijoittajat
- työntekijät
- lainanantajat
- tavaran ja palvelusten toimittajat,
- asiakkaat,
- viranomaiset ja
- yleisö.⁵

Näiden eri sidosryhmien tarpeet ja vaatimukset yhtiötä ja sen antamaa tilinpäätösinformaatiota kohtaan ovat erilaiset. Tilinpäätös laaditaan ensisijaisesti kirjanpitolain ja muiden tilinpäätöksen laatimista koskevien säännösten mukaiseksi, mutta lain vähimmäisvaatimusten täyttämisen lisäksi useat yhtiöt pyrkivät tyydyttämään mahdollisuuksien mukaan myös sidosryhmiensä erityisiä informaatiotarpeita. Eri sidosryhmillä saattaa olla erilaiset odotukset myös tilinpäätöksen laatutason suhteen sekä myös eri käsitykset siitä, milloin tilinpäätös antaa olennaisesti virheellistä tai harhaanjohtavaa tietoa.⁶ Virheellinen ja puutteellinen tilinpäätösinformaatio on harvoin minkään sidosryhmän edun mukaista ainakaan pitkällä aikavälillä.⁷ On kuitenkin huomattava, että lainmukaiseenkin tilinpäätökseen informaatiolähteenä liittyy lähtökohtaisesti merkittäviä puutteita ja rajoitteita. Tilinpäätöksen ei siten pitäisi olla sidosryhmälle ainoa yritystä koskeva informaatiolähde. Yhtiöiden kirjanpidon ja tilinpäätöksen lainmukaisuudella voidaan katsoa olevan myös sidosryhmien informaatiotarvetta laajempi yhteiskunnallinen merkitys. Kirjanpidon sekä tilinpäätöksen oikeellisuus ja tarkkuus voivat estää sinänsä lailliseen elinkeinotoimintaan

³ IASC, s.38, Framework for the preparation and presentation of financial statements, kappale 12.

⁴ Koskinen, s. 13

⁵ IASC, s.36-37, Framework for the preparation and presentation of financial statements, kappale 9. Yhtiön johtoa ei enää yleensä mainita yhtenä tilinpäätöksen pääasiallisena käyttäjänä. Yhtiön sisäinen laskenta antaa johdolle yhtiön johtamiseen tarvittavia seurantatietoja. Ks. Watts-Zimmerman, s. 154.

⁶ KHT-yhdistys Suositukset, s.120.

⁷ Vahtera 1986, s. 87.

mahdollisesti liittyvää rikollisuutta, esimerkiksi veropetoksia tai velallisen rikoksia. Kirjanpidolla ja tilinpäätöksillä on myös suuri merkitys yritystoimintaan liittyvien rikosten selvittämisessä.⁸

Suomessa ja muualla tilinpäätösinformaation merkityksessä on tapahtunut pääomamarkkinoiden muutosten vuoksi merkittäviä muutoksia viime vuosina. Osakkeiden ja saamistodisteiden siirtokelpoisuus on johtanut toimivien jälkimarkkinoiden syntyyn ja yhteiskunnan ”arvopaperisoitumiseen”. Samalla oman ja vieraan pääoman erot ovat hämärtyneet riskien uudelleenallokoimiseksi kehitettyjen uusien entistä monimutkaisempien arvopapereiden vuoksi. Sijoittamisen keinotekoisia esteitä eri maiden välillä on poistettu, mikä on johtanut kansainvälistymiseen, mitä sijoittajat ovat käyttäneet hyväksi hajauttamalla sijoitussalkkujaan eri maihin. Aiemmasta kahdenkeskisyydestä on siirrytty kohti monikeskisyyttä ja anonyymisuutta. Aiemmin yhtiön johto ja selkeästi identifioitavissa olevat omistajat ja rahoittajat olivat vuorovaikutussuhteessa keskenään, ja tietojenvaihto oli paljolti myös suullista. Tästä vuorovaikutussuhteesta on siirrytty useiden yhtiöiden kohdalla tilanteeseen, jossa yhtiöllä on useita omistajia ja rahoittajia, joiden henkilöllisyyttä ei edes välttämättä tiedetä. Yhtiön antamalla kirjallisella informaatiolla, kuten tilinpäätöstiedoilla, on aikaisempaa suurempi merkitys. Tilintarkastajalla on merkittävä rooli tämän kirjallisen informaation varmentajana.⁹

Tilinpäätösraportoinnin säätelyn tarpeellisuudesta käydyssä keskustelussa on esitetty mm., että tilinpäätösraportoinnin säätely ei ole tarpeellista sen vuoksi, koska se ei paranna yhtiöiden hallinnointia. Toisaalta taas on esitetty useita vasta-argumentteja säätelyn tarpeellisuuden puolesta. Eräs vakuuttavimmista argumenteista säätelyn puolesta on se, että markkinat vaativat toimiakseen tilinpäätösraportoinnin säätelyä. Jos tilinpäätösraportointia ei olisi säädelty, kohdentuisivat resurssit epätaloudellisesti väriin kohteisiin, koska nämä kohteet ovat tilinpäätösinformaatiota vääristämällä hankkineet itselleen resursseja. Käytännössä useimmissa maissa tilinpäätösinformaation säätely on katsottu tarpeelliseksi.¹⁰

Tässä tutkimuksessa on tarkoitus tutkia miten yrityksen tilinpäätöksen nopeuttaminen vaikuttaa tilinpäätöksen tietojen oikeellisuuteen sekä sitä kautta oikeiden ja riittävien tietojen esiintymiseen tilinpäätöksessä. Tutkimuksessa lähdetään liikkeelle tilinpäätöstietojen säätelystä lainsäädännöllisellä tasolla edeten aina Euroopan Unionin direktiiveistä kansalliseen lainsäädäntöön

⁸ Koskinen, s. 13-14

⁹ Koskinen, s. 14-15, Ks. Tilinpäätösinformaation merkityksestä myös Airaksinen – Jauhiainen, s. 272-276.

¹⁰ Koskinen, s. 15, Ks. myös esim. Neal, David s. 129-132.

ja edelleen hyvään kirjanpito- ja tilintarkastustapaan sekä tutkitaan näiden tarjoamia työvälineitä tilinpäätöksen oikeellisuuden ja tilinpäätöksessä esiintyvien erien olennaisuuden määrittämiseen. Määritelmiä hyväksikäyttäen pyritään löytämään vastaus tutkimuskysymykseen: Vaikuttaako tilinpäätöksen nopeuttaminen tilinpäätöksen oikeellisuuteen ja edelleen onko tilinpäätöksen nopeuttamisella vaikutusta olennaisten virheiden esiintymistiheyteen tilinpäätöksessä.

1.2 Tutkimuksen tavoite ja aiheen raja

Edellä osoitettiin tilinpäätöksen sisältämien tietojen oikeellisuuden tärkeys yrityksen eri sidosryhmille. Aihealueen tutkimusta tarkastelemalla taas osoitettiin, että tilintarkastajan näkökulmasta aihetta ei ole tutkittu kovinkaan laajasti ja tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksien osalta tähän on tarvetta. Kohdeyrityksen valintaa voidaan pitää tutkimuksen kannalta perusteltuna. Tutkimus pyrkii tuomaan kontribuutiota tilintarkastajien käytännön työlle ja näin antaa tietoa tilinpäätöstään nopeuttaneiden yritysten tilinpäätösten tarkastamiseen. Lisäksi tutkimuksessa pohditaan nykyisen lainsäädännön riittävyyttä käytännön työelämän tarjoamiin haasteisiin. *Tutkimuksen tavoitteena on selvittää tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksia tilinpäätöksen oikeellisuuteen.* Tutkimusongelmaa lähestytään tilintarkastajan näkökulmasta.

Tutkimuksen tavoitteen saavuttamiseksi on ensin tarpeen selvittää ja määrittellä tilinpäätöksen oikeellisuuden kriteerit. Tätä tarkastellaan lainsäädännön määrittelemässä viitekehysessä. Toiseksi täytyy perehtyä olennaisuuden käsitteeseen sekä olennaisuuden määrittämisen kriteereihin. Riittävän teoreettisen tietopohjan avulla hankitaan empiirinen aineisto asiantuntijahaastatteluilla, jonka kautta on tarkoitus peilata tilinpäätösten oikeellisuutta lain määrittämiin rajoihin. Haastatteluissa hyödynnetään asiantuntijoiden laajaa osaamista ja kokemusta käytännön tilinpäätösten tarkastelemisesta ja pyritään näin muodostamaan kuva lainsäädännön ja käytännön kohtaamispaikasta. Lopuksi arvioidaan saavutettujen johtopäätösten yleistettävyyttä.

Yrityksen tilinpäätös hahmotetaan yleisesti lainsäädännön kautta ja näin toimitaan tässäkin tutkimuksessa. Tilinpäätöstä nopeutettaessa yrityksen tulee luonnollisesti edelleen toimia lain sallimissa puitteissa ja tilintarkastajien laissa määritetty tehtävä on tarkastaa tuotetut tilinpäätökset. Nopeuttamisen vaikutuksia tilintarkastajien työhön ei kuitenkaan ole juurikaan tutkittu.

Tutkimuksen pääpaino rajataan tilinpäätöksen oikeellisuuden määrittelyyn, erityisesti tilinpäätöksessä esiintyvien erien olennaisuuden määrittelyyn. Tilinpäätöksen ja kirjanpidon kirjaamisperiaatteita sen sijaan ei tässä tutkimuksessa huomioida niiltä osin miltä se ei oikeellisuuden ja olennaisuuden määrittelyssä ole tarpeen.

1.3 Tutkimusmetodologia

Tutkimuksessa käytetään toiminta-analyyttistä tutkimusotetta, jossa päätarkoituksena on havainnoinnin ja haastatteluiden avulla ymmärtää nykytilannetta ja peilata sitä lainsäädännön luomaan teoreettiseen viitekehykseen.

Yrityksen tilinpäätös ja tilintarkastus ovat pitkälti hahmotettavissa olemassa olevan lainsäädännön asettaman viitekehyksen kautta. Lainsäädäntö jo sinällään rajaa ilmiöiden tulkintamahdollisuudet varsin kapeiksi. Lainsäädäntö pitää sisällään kuitenkin mahdollisuuden tietyiltä osin myös melko vapaaseen tulkintaan. Tästä esimerkkinä voidaan mainita olennaisuuden periaatteen määrittäminen. Koska olennaisuuden rajat ovat käytännön työssä melko vapaasti yksilöiden päätettävissä, ja koska ne kuitenkin näyttelevät melko ratkaisevaa osaa tilintarkastajan johtopäätöksille, on tämän ilmiön käytännön toteutusta mielenkiintoista tutkia tarkemmin.

Tämän tutkimuksen laajuuden puitteissa ei ole mahdollista pyrkiä yleistävien johtopäätösten tekemiseen tutkimusaiheesta. Tavoitteena onkin ymmärtää ja kuvata ongelmaa käytännössä asiantuntijoita haastatteleamalla ja osallistumalla havainnoiden heidän päivittäiseen työhönsä. Tutkimus tarjoaa kuitenkin kontribuutiota tieteelle nostamalla esiin mahdollisia epäkohtia tämän hetkisessä vallitsevassa teoriakehyksessä ja tarjoamalla näin perustaa aiheen jatkotutkimukselle.

Tutkimusaihetta on lähestytty case-tutkimukselle tyypillisin keinoin. Case-tutkimukselle asetettavia laatukriteerejä ovat tutkimusprosessin jäljitettävyyden, tutkijan esiymmärryksen esiintuominen, tutkimuksen uskottavuus, riittävä pääsy tiedon lähteille, tulosten yleistettävyyden ja pätevyyden arviointi sekä tutkijan sitoutuminen ja rehellisyys.¹¹ Tässä tutkimuksessa pyritään noudattamaan edellä mainittuja laatukriteerejä.

Tutkimusmenetelminä tutkimuksessa käytetään osallistuvaa havainnointia, haastatteluja sekä tutustumista kirjalliseen materiaaliin. Tietoa pyritään keräämään mahdollisimman monesta lähteestä. Tärkeässä roolissa on osallistuminen päivittäiseen työskentelyyn. Tutkija on työskennellyt kohdeyrityksessä tilintarkastajajarjoittelijana kahden kuukauden ajan alan kiireisimpänä aikana, tammi- helmikuussa. Paljon tietoa kertyy epämuodollisten keskustelujen myötä. Lisäksi tutkimusprosessin aikana toteutetaan puolistrukturoituja teemahaastatteluja alan asiantuntijoiden

¹¹ Gummesson, 2000

kanssa. Kirjallista materiaalia ovat koulutusmateriaalit ja vuosikertomukset sekä epäviralliset työpaperit.

1.4 Käsitteiden määrittely

Tilinpäätös. Kun tässä tutkimuksessa käytetään käsitettä ”tilinpäätös” tarkoitetaan sillä ensisijaisesti osakeyhtiön UKPL 3 luvun perusteella laatimaa tilinpäätöstä, vaikka tilinpäätöksen luonnollisesti voi laatia muukin UKPL 1 luvun 1 §:n mukainen kirjanpitovelvollinen.

Olennaisuus. Kirjanpitolainsäädännöstä, rikoslaista, osakeyhtiölaista eikä tilintarkastuslaista ei löydy määritelmää sille, mitä ”olennaisuus” tarkoittaa tilinpäätöksen laatimisessa tai tarkastamisessa. IAS sisältää seuraavan määritelmän siitä, mitä olennaisuus tarkoittaa tilinpäätösinformaation yhteydessä:

”Informaatio on olennaista, jos sen jättäminen pois tai esittäminen väärin voisi vaikuttaa informaation käyttäjien niihin taloudellisiin päätöksiin, joita he tekevät tilinpäätöksen pohjalta. Olennaisuus riippuu erän tai virheen suuruudesta tarkasteltuna niissä tietyissä olosuhteissa, jossa pois jättäminen tai väärin esittäminen tapahtuu. Siten olennaisuus on pikemminkin rajakohta kuin sellainen laadullinen piirre, joka informaatiolla tulee olla, jotta se olisi hyödyllistä.”¹²

IAS:n määritelmä on esitetty sellaisenaan myös IFAC:n tilintarkastussuosituksessa, joka käsittelee olennaisuutta tilintarkastuksessa.¹³ KHT-yhdistyksen tilintarkastusalan suositusten vastaava määritelmä mukailee IAS:ssä esitettyä määritelmää:

”Olennaisuus viittaa joko yksittäiseen virheeseen tai virheiden yhteismäärään. Virhettä voidaan pitää olennaisena silloin, kun se vaikuttaisi asiantuntijana pidettävän henkilön päätöksentekoon tai arvioon yhteisön tai säätiön kirjanpidosta tai tilinpäätöksestä. Syynä voi tällöin olla joko virheen luonne tai laajuus.”¹⁴

Tilintarkastus. IFAC:n mukaan ”tilintarkastus” (audit) on käsitteenä erotettava tilintarkastajan tarjoamista muista palveluista. Tilintarkastuksella tarkoitetaan tilintarkastajan suosittamaan kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastusta, jonka tuloksena on tarkoitus antaa vahva, mutta ei ehdoton vakuutus (high, but absolute assurance) tarkastettavan yhtiön antaman tilinpäätösinformaation luotettavuudesta. Tilinpäätöksen yleisluonteinen tarkastus (review) eroaa tilintarkastuksesta siinä,

¹² IASC, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, kappale 30, s. 43.

¹³ IFAC Handbook, s. 117, ISA 320, Audit materiality, 3.kappale.

¹⁴ KHT-yhdistys Suositukset, s. 29.

että yleisluonteisen tarkastuksen perusteella tarkastaja antaa vain ”kohtuullisen” vakuutuksen (moderate assurance) informaation oikeellisuudesta. Tilintarkastuksen ja yleisluonteisen tarkastuksen eron tulee näkyä annettavassa raportoinnissa siten, että tilintarkastuksessa informaation oikeellisuudesta annetaan suora vahvistus (positive assurance), mutta yleisluonteisen tarkastuksen perusteella annettavassa raportissa vahvistus on epäsuora (negative assurance). Tilintarkastajan muissa tilinpäätösinformaatioon liittyvissä toimeksiannoissa kuten informaation keräämis- ja kokoamistoimeksiannoissa (compilation) tai esim. tiettyjä yksittäisiä tilinpäätöseriä koskevissa tilintarkastusluonteisissa toimeksiannoissa tilintarkasta ei vahvista raportissaan informaation oikeellisuutta (no assurance). Tässä tutkimuksessa tilintarkastuksella tarkoitetaan TTL 1 ja 9 §:n mukaan UKPL:n mukaan kirjanpitovelvollisessa yhteisössä tai säätiössä suoritettavaa tilintarkastusta. Tämä määritelmä vastaa edellä selostettua IFAC:n tapaa erottaa tilintarkastus tilintarkastajan tarjoamista muista palveluista. Vaikka tässä tutkimuksessa tarkastellaankin vain tilintarkastajan lakisääteisiä tarkastusvelvollisuuksia, tulee huomata, että todellisuudessa tilintarkastajan työssä lakisääteinen tilintarkastus ja konsultointi kulkevat käsi kädessä.

Hyvä tilintarkastajatapa. Tilintarkastajan tulee noudattaa hyvää tilintarkastajatapaa kaikessa siinä toiminnassa, jota hän tekee tilintarkastajan ominaisuudessa.

KHT-yhdistyksellä on ollut vuodesta 1979 lähtien jäseniään velvoittavat hyvää tilintarkastajatapaa koskevat ohjeet. Nämä sisältävät tilintarkastajan ammattietiikkaa koskevat käyttäytymisnormit. Näitä ohjeita on kehitetty vuosien varrella, ja ne perustuvat länsimaissa hyväksytyihin periaatteisiin. Hyvää tilintarkastajatapaa koskevat ohjeet sisältävät määräyksen hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Ohjeet hyvästä tilintarkastajavasta sisältyvät tilintarkastusalan suosituksiin.

Hyvä tilintarkastajatapa sisältää tilintarkastusinstituution luotettavuuden ja uskottavuuden kannalta tärkeät ohjeet tilintarkastajan rehellisyydestä, riippumattomuudesta, ammattitaitoisuudesta ja vaitiolovelvollisuudesta. Myös tilintarkastuslaki sääntelee näitä samoja asioita. Hyvä tilintarkastajatapa sisältää ohjeita myös tilintarkastajalle soveltumattomasta toiminnasta, ammatin harjoittamisesta, suhteesta kollegoihin, tiedottamisesta ja tilintarkastuspalkkiosta.¹⁵

¹⁵ Aho & Vänskä, s. 102

Hyvä tilintarkastustapa. Tilintarkastuslain 16 pykälän mukaan tilintarkastaja on velvollinen noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa kaikessa toiminnassaan. Hyvä tilintarkastustapa voidaan määritellä tapana, jota huolellinen ammattihenkilö yleisesti kulloinkin noudattaa. Se on jatkuvasti kehittyvää tapaoikeutta. Sitä ei ole laissa pyrittykään tarkasti määrittelemään. Hyvälle tilintarkastustavalle ei voida antaa yksiselitteistä sisältöä.

Hyvän tilintarkastustavan vähimmäisisältö on kuitenkin kaikille tilintarkastustoimeksiannoille samanlainen. Hyvän tilintarkastustavan voidaan katsoa sisältävän kaiken sen, mitä huolellinen tilintarkastaja tekee, ja miten hän sen tekee. Kun velvoite noudattaa hyvää tilintarkastustapaa sisältyy tilintarkastuslakiin, siitä tulee osa voimassa olevaa velvoittavaa tapaoikeutta. Tämän tavan vastaisesta toiminnasta on säädetty laissa sanktiot.¹⁶

Tilintarkastusalan suositukset. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on noudatettava tehtäviä suorittaessaan hyvää tilintarkastustapaa. Kansainvälisesti hyvän tilintarkastustavan käsitteen ja sisällön määrittelevät ammatissa toimivat tilintarkastajat ja heidän ammatilliset yhteenliittymänsä.

KHT-yhdistyksellä on keskeinen asema hyvän tilintarkastustavan kehittämisessä maassamme. Yhdistys on pitkään antanut jäseniään sitovia hyvää tilintarkastus- ja tilintarkastajatapaa koskevia suosituksia. KHT-yhdistyksen suosituksissa hyväksi tilintarkastustavaksi (eli tilintarkastussuosituksissa) on kirjallisessa muodossa selvitetty huolellisen ammattihenkilön harjoittaman toiminnan taso.¹⁷

Suosituksien muodostavat siis kirjallisessa muodossa perustan hyvälle tilintarkastustavalle. Suositusten kautta hyvän tilintarkastustavan sisältö pystytään ennalta mieltämään ja ottamaan huomioon. Suositukset on laadittu käyttäen osakeyhtiötä esimerkkinä, mutta ne soveltuvat myös muiden yhteisöjen ja säätiöiden tilintarkastuksen ohjeistukseksi.¹⁸ Hyvä tilintarkastustapa on tilintarkastussuosituksien lisäksi alalla vallitseva käytäntö ja ne menettelytavat, joihin tilintarkastajat päätyisivät ammatillisen harkinnan perusteella.

KHT-yhdistyksen tilintarkastussuosituksien perustuvat pääosin IAPC:n (International Auditing Practises Committee) laatimiin kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin. IAPC on IFAC:n

¹⁶ Aho & Vänskä, s. 81

¹⁷ KHT-yhdistys, suositukset s. 1-15

¹⁸ Aho & Vänskä, s. 82

(International Federation of Accountants) pysyvä toimikunta. IFAC on maailmanlaajuinen tilintarkastajien yhteistyöorganisaatio.

KHT-yhdistys on IFAC:in jäsenenä sitoutunut tilintarkastusammatin jatkuvaan kehittämiseen ja edistämiseen. Tämän toteuttamiseksi IFAC on perustanut IAPC:n luomaan ja julkaisemaan tilintarkastusta ja sen liitännäispalveluja koskevia suosituksia (International Standards on Auditing, ISA) ja lausuntoja. IAPC:n näkemyksen mukaan tällaiset suositukset ja lausunnot edistävät hyvän tilintarkastustavan maailmanlaajuista yhdenmukaistamista.¹⁹

Tilinpäätöksen nopeuttaminen. Tilinpäätöksen nopeuttamisella tässä tutkimuksessa tarkoitetaan kaikkia niitä toimenpiteitä, mitä yritys on tietoisesti tehnyt tilinpäätöstä nopeuttaakseen. Tarkempaa määritelmää tämän tutkimuksen puitteissa on mahdotonta käyttää, sillä jokaisessa yrityksessä tehdyt toimenpiteet ovat yksilöllisiä ja kohdistuvat kunkin yrityksen omiin prosesseihin tai järjestelmiin. Tässä tutkimuksessa nopeuttamiseen suhtaudutaan ennemminkin yleisenä trendinä, joka vaikuttaa yritysten toimintaan eikä tässä pohdita tarkemmin, miten nopeuttaminen käytännössä yrityksissä toteutetaan.

¹⁹ KHT-yhdistys, suositukset, s. 1- 15.

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa esiteltiin aihealueen tutkimusta ja osoitettiin tarve lisätutkimukselle. Tämän jälkeen määriteltiin tutkimuksen tavoite ja rajaukset, kuvattiin tutkimuksen metodologiaa sekä määriteltiin tutkimuksessa käytetyt keskeiset käsitteet.

Toisessa luvussa tarkastellaan osakeyhtiön tilinpäätösinformaation sääntelyä koskevia lakeja ja säännöstöjä. Tarkastelu aloitetaan Euroopan Unionin direktiiveistä ja tarkastelua jatketaan edelleen kansalliseen tilinpäätöstä koskevaan lainsäädäntöön. Lainsäädännön tarkastelun jälkeen esitellään lyhyesti tilinpäätösinformaation perustaa ja pohditaan tilinpäätöksen oikeellisuuden kriteereitä kirjallisuuden perusteella. Tämän jälkeen tarkastellaan tilinpäätöksen olennaisimpia tekijöitä tilintarkastuksen näkökulmasta sekä esitellään tilintarkastuksen kannalta olennaisimpia tilinpäätöseriä. Luvun lopuksi kuvataan tilinpäätösinformaation merkitystä valvonnan välineenä.

Kolmannessa pääluvussa tarkastellaan olennaisuuden periaatetta tilinpäätöksen laatimisessa ja tarkastuksessa. Olennaisuuden periaatteen tarkastelu aloitetaan esittelemällä kirjanpitolain määritelmä olennaisuudelle. Tämän jälkeen kuvataan olennaisuuden merkitystä tilinpäätöksen eri käyttäjien näkökulmasta. Näistä ensimmäisenä tarkastellaan nykyisten ja mahdollisten tulevien omistajien näkökulmaa. Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan olennaisuuden merkitystä veroviranomaisen ja muun julkisen vallan näkökulmasta. Em. mainittujen ryhmien jälkeen esitellään vielä lyhyesti muita tilinpäätöksen käyttäjäryhmien näkökulmia.

Neljännessä luvussa siirrytään tarkastelemaan tilinpäätöksen tarkastusta olennaisuuden näkökulmasta ja tämä tarkastelu aloitetaan tarkastelua ohjaavista yleisistä periaatteista. Tämän jälkeen esitellään olennaisuuden määritelmä hyvän tilintarkastustavan mukaan. Seuraavaksi tarkastellaan kirjallisuudessa esitettyjä ehdotuksia olennaisuuden rajojen määrittämiseksi tilinpäätöksissä esiintyville virheille. Yleisen esittelyn jälkeen tutkitaan olennaisuusrajojen määrittelyä eräiden olennaisten tilinpäätöserien avulla. Luvussa esitellään kirjallisuudessa esiintyneitä tapoja määrittellä liikevaihtoon perustuvat olennaisuusrajat, liikevoittoon tai muuhun tulokäsitteeseen perustuvat olennaisuusrajat sekä taseen loppusummaan perustuvat olennaisuusrajat. Tämän jälkeen esitellään vielä taseen sekä tuloslaskelman rakenteeseen ja yksittäisiin eriin liittyviä olennaisuusrajoja sekä pohditaan virheen absoluuttisen määrän merkitystä

olennaisuutta arvioitaessa. Luvun lopuksi esitellään vielä johtopäätöksiä olennaisuusrajojen asettamisesta tilinpäätöksen virheille Suomen lainsäädännön mukaan.

Viidennessä luvussa esitellään tutkimuksen empiirinen aineisto. Luku aloitetaan kohdeyrityksen lyhyellä esittelyllä, jonka jälkeen esitellään tilintarkastajan työtä käytännössä nykyhetken vallitsevassa tilanteessa. Tämän jälkeen käydään läpi haastateltujen asiantuntijoiden mielestä tilinpäätösten riskialttiimpia eriä ja luvun lopuksi esitellään olennaisuuden rajojen määrittelyn problematiikkaa käytännön työssä. Tutkielman viimeisessä luvussa esitellään saavutettujen tietojen avulla johtopäätöksiä sekä pohditaan jatkotutkimuksen tarvetta aiheesta.

2. Tilinpäätösinformaation säätelystä

2.1 Voiko osakeyhtiön tilinpäätös kuvata ”oikein” yhtiön taloudellisen toiminnan tulosta ja taloudellista asemaa?

Vaikka eri maissa sovelletaan erilaista lainsäädäntöä tilinpäätöksen laadintaan, perustuu tilinpäätös kuitenkin yleensä poikkeuksetta kahdenkertaisen kirjanpidon periaatteisiin. Tilinpäätöksen laadinta ei tästä huolimatta perustu yhtenäiseen yleisesti hyväksytyyn laskentatoimen teoriaan. Erityisesti ns. positiivisessa kirjanpidon tutkimussuuntauksessa esitettyjen näkemysten mukaan laskentatointa säätelevä lainsäädäntö on poliittisen prosessin tulos eikä seurausta tietyn ”oikean” laskentatoimen teorian periaatteiden toimeenpanosta lainsäädäntöteitse. Poliittisessa prosessissa eri intressiryhmät pyrkivät vaikuttamaan siihen, millaiset laskentatointa koskevat säännökset hyväksytään lainsäädännöksi.²⁰

Kirjanpidon perusteella laadittuun tilinpäätökseen liittyviä heikkouksia ovat mm. se, että tilinpäätös kertoo menneestä eikä myöskään välttämättä anna informaatiota muusta kuin välittömästi rahavirtoihin liittyvistä asioista.²¹ Tilinpäätös perustuu myös tietyille perusolettamuksille (esim. talousyksikön toiminnan jatkuvuuden periaate). Jos näiden perusolettamusten oikeellisuus horjuu, horjuu myös koko tilinpäätöksen arvo ”oikean” informaation lähteenä. Traditionaalista tilinpäätösraportointia on arvosteltu voimakkaasti. Esim. Whitneyyn mukaan perinteinen tilinpäätösraportointi on kaukaista menneisyyttä koskevien sumeiden likiarvojen esittämistä. Hänen mukaansa silloin, kun tilinpäätös on painettu ja tilintarkastus loppuun suoritettu, ovat ihmiset jo menettäneet kiinnostuksensa ja maailma on muuttunut. Tilinpäätösten lukijat ovat kiinnostuneita tulevaisuudesta: esim. lainanantajat haluavat tietää kykeneekö yhtiö selviämään sitoumuksistaan ja sijoittajat haluavat tietää kykeneekö yhtiö täyttämään siihen kohdistuvat odotukset.²²

Laskentatoimi on sosiaalisen toiminnan tulosta eikä siten tule olemaan luonnonlain omaisella tavalla teoreettisesti yhtä ainoa oikeaa tapaa laatia yhtiön tilinpäätös. Tätä asiantilaa ei muuta se tosiseikka, että lainsäätäjät on säätänyt tietyt normit, joiden mukaan laadittu tilinpäätös on lain mukaan ”ainoa oikea”. Jotta ”oikea” tapa laatia tilinpäätös voitaisiin määrittää, on kirjanpitoa ja

²⁰ Koskinen, s. 15-16

²¹ Laitinen, s.446

²² Koskinen, s. 17-18 Ks. myös Whitney, s. 15 ja 17.

tuloksenlaskentaa standardoitu. Lainsäädännöllä on merkittävä osa tässä standardointiprosessissa.²³ Tilinpäätöksen laatiminen on kuitenkin useimmiten niin monivivahteinen ja monimutkainen kokonaisuus, että lainsäätäjä ei kykene laatimaan niin yksityiskohtaisia normeja, että tilinpäätös voitaisiin aina laatia normien mukaisella ”ainoalla oikealla” tavalla. Tilinpäätöksen laatijan pohtiessa oikean tilinpäätöksen laatimistapaa helpottaa häntä se, että lainsäätäjä on sulkenut pois eräiden laskentatoimen teorioiden ja suuntausten soveltamisen lainmukaisen tilinpäätöksen laadinnassa.²⁴

Vastauksena otsikon kysymykseen voidaan todeta, että osakeyhtiön tilinpäätös voi kuvata vain ihanteellisessa tilanteessa ja vain lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla ”oikein” yhtiön taloudellisen toiminnan tulosta ja taloudellista asemaa. Tilintarkastuslaissakin tunnustetaan, että tilinpäätös ei voi antaa absoluuttisella tavalla ”oikeita ja riittäviä tietoja” tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. TTL 19§:n mukaan tilinpäätös voi antaa vain kirjanpitolaissa tarkoitettulla tavalla ”oikeat ja riittävät tiedot”. Ei ole olemassa yhtä ainoaa ja oikeata tapaa laatia tilinpäätöstä, ja joka olisi esim. tietyin tutkimusmenetelmin aina ”tuolta jostakin” löydettävissä.²⁵

Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoitus selvittää sitä, miten osakeyhtiön tilinpäätös tulisi jonkin tietyn laskentatoimen teorian mukaan oikeaoppisesti laatia ja milloin poikkeamat kyseisestä ”oikeaoppisesta” tilinpäätöksestä olisivat olennaisia. Sen sijaan tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään, milloin poikkeamat lainsäätäjän säätämästä ”oikein” laaditusta tilinpäätöksestä ovat olennaisia.

²³ Kettunen, Mäkinen & Neilimo, s.46

²⁴ Koskinen, s. 18

²⁵ Koskinen, s. 19-20

2.2 Osakeyhtiön tilinpäätösinformaation sääntelystä

2.2.1 Euroopan unionin direktiivit

Euroopan unionissa on pyritty yritysten taloudellisen raportoinnin harmonisointiin ns. yhtiöoikeudellisten direktiivien avulla. Tärkeimpiä yhtiöiden tilinpäätösinformaatiota koskevista direktiiveistä ovat ns. tilinpäätösdirektiivit.²⁶

- Euroopan yhteisöjen neuvoston 25.7.1978 antama neljäs yhtiöoikeudellinen direktiivi tietuystyyppisten yhtiöiden tilinpäätöksestä (78/660/ETY) ja
- Euroopan yhteisöjen neuvoston 13.6.1983 antama seitsemäs yhtiöoikeudellinen direktiivi konsernitilinpäätöksestä (83/349/ETY).

Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehdyssä sopimuksessa ei ole määräyksiä siirtymäajoista em. yhtiöoikeudellisten direktiivien osalta. Direktiivit olisi tämän vuoksi tullut saattaa voimaan jo vuoden 1995 alusta. Direktiivien tilinpäätöksen laatimista koskevat säännökset sisällytettiin Suomen sisäiseen lainsäädäntöön 31.12.1997 voimaan tulleella uudella kirjanpitolalla (30.12.1997/1336). Varsinkin koska direktiivien säännökset sisältyvät kirjanpitolakiin, ei tässä yhteydessä ole syytä tarkastella direktiivien säännöksiä yksityiskohtaisesti.²⁷

Euroopan unionin jäsenmaiden yritykset joutuvat usean erilaisen laskentanormiston kanssa tekemisiin harjoittaessaan liiketoimintaa ja pääomien kokoamista kansainvälisillä markkinoilla. Yritys voi joutua tilinpäätöstä laatiessaan täyttämään Euroopan unionin tilinpäätösdirektiivien ja niihin perustuvien kotimaansa kansallisen lainsäädännön normien lisäksi myös esim. IAS-suositusten ja mahdollisesti myös Yhdysvaltain vaatimukset (GAAP). Näiden kaikkien vaatimusten täyttäminen aiheuttaisi yrityksille lisäkustannuksia. Niinpä Euroopan unionin komission omaksuman strategian mukaan Euroopan unionin yhtiöiden tilinpäätöksiä koskevien normien kehittämisen tulee tapahtua läheisessä yhteistyössä IASC:n ja kansainvälisen arvopaperimarkkinoiden valvojien järjestön IOSCO:n kanssa. Euroopan unionin komissio on ollut halukas kehittämään tilinpäätösdirektiivejä siten, että mahdolliset ristiriitaisuudet IAS-suositusten

²⁶ Ks. luettelo muista yhtiöoikeudellisista direktiiveistä, esim. Hegarty, s. 3.

²⁷ Euroopan unionin yhtiöoikeudellisten ns. tilinpäätösdirektiivien englanninkielinen teksti on esitetty esim. raportissa KPL uudistamistyöryhmä 1995, osa II, liite 5, s. 163-236.

kanssa vältettäisiin. Komission selvityksessä on todettu, että tällä hetkellä direktiivien ja IAS-suositusten välillä ei ole merkittäviä eroja.²⁸

2.2.2 Kirjanpito- ja osakeyhtiölain tilinpäätöstä sekä konsernitilinpäätöstä koskevat säännökset

Uusi kirjanpitolaki, joka on kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskevat perussäännökset sisältävä yleislaki, on merkittävin osakeyhtiön kirjanpitoa ja tilinpäätöstä sekä konsernitilinpäätöstä koskeva lain tasoinen säännös.²⁹ Ennen nykyistä kirjanpitolakia (UKPL) voimassa olleeseen kirjanpitolakiin (VKPL) oli tehty vuonna 1973 tapahtuneen lain säätämisen jälkeen lukuisia muutoksia. Merkittävin syy myös näiden muutosten toteuttamiselle oli Suomen lainsäädännön saattaminen Euroopan yhteisöjen säätämien ns. tilinpäätösdirektiivien mukaiseksi. Vaikka VKPL kumottiin kokonaisuudessaan UKPL:a säädettäessä, ei kysymys kuitenkaan ollut radikaalista suomalaisen kirjanpitoikäytännön muutoksesta, sillä jo VKPL:n vuoden 1992 muutoksella merkittävä osa Euroopan yhteisöjen ns. tilinpäätösdirektiivien säännöksistä otettiin Suomen kirjanpitolainsäädäntöön.³⁰

Tilikaudelta laadittavan tilinpäätöksen tulee UKPL 3 luvun 1 §:n mukaan sisältää:

- tuloslaskelman,
- taseen,
- liitetiedot sekä
- toimintakertomuksen ja
- vertailutiedot.

UKPL 3 luvun 1 §:n 3 mom. mukaan tilinpäätökseen kuuluvien asiakirjojen on oltava selkeitä ja tilinpäätöksen on muodostettava yhtenäinen kokonaisuus. Tärkeää on huomata, että esim. pörssiyritysten julkaisemat ns. vuosikertomukset sisältävät lainsäädännön ja niistä johtuvien määräysten edellyttämien tietojen ohella muuta informaatiota, joka ei ole osa tilinpäätöstä eikä siten

²⁸ Koskinen, s. 21

²⁹ Kirjanpitolaki ei ole ainoa laintasoinen säännöstö kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä. Muihin yhtiöoikeudellisiin erityislakeihin kuin OyL:in ja erityistoimialoja koskeviin lakeihin sisältyviä säännöksiä ei ole tässä yhteydessä kuitenkaan syytä tarkastella lähemmin. Ks. UKPL 8 luvun 5§ ja HE 173/1997, s.4-5.

³⁰ Koskinen, s.22

myöskään TTL:n mukaisen tilintarkastuksen kohteena. Esimerkkinä tällaisesta muusta informaatiosta ovat toimitusjohtajan katsaukset, toimialakatsaukset ja ympäristöraportit.

Osakeyhtiölain 11 luku sisältää osakeyhtiön tilinpäätöstä ja konsernitilinpäätöstä koskevia säännöksiä. Osakeyhtiölaki sisältää vain sellaisia osakeyhtiön erityispiirteisiin liittyviä säännöksiä, joita ei ole katsottu tarpeelliseksi sisällyttää kirjanpitolakiin.³¹

Tilinpäätösinformaatio

Suomen kirjanpitolaki perustuu Saarion kehittämään meno-tuloteoriaan. Teoria on hyvin kestänyt ajan patinan, mutta sen täydennykseksi odottaisi syntyvän erilaisista näkökulmista lähteviä tilinpäätösteorioita. Käytännössä tilinpäätöksemme perustuvat ensisijaisesti elinkeinoverotuksen säännöksiin ja sen veronminimoinnin mahdollistaviin määräyksiin ja poikkeussääntöihin. Käytännön takana ovat myös vaatimukset varallisuuden säilyttämisestä ja vakaasta taloudenpidosta, mutta myös yritysjohton vahva asema. Sen sijaan osakkeenomistajien, luottotajien, tavarantoimittajien ja julkisen vallan näkökulma tilinpäätöksissä jää taustalle, eikä siitä kaikissa tilanteissa edes välitetä. Kun käytäntöön liitetään yleinen toteamus suomalaisten yritysten heikosta oman pääoman rakenteesta, joutuvat etenkin tavarantoimittajat ottamaan kohtuuttoman suuren riskin. Luotonannossa pitäydytäänkin paljolti reaalivakuuksiin, mikä puolestaan saattaa vääristää yritystoiminnan kehittymistä, koska riskipääomaa ei saada riittävästi hyvienkään liikeideoiden taakse.³²

Tilinpäätöksen oikeellisuudesta

Puutteellinen tilinpäätösinformaatio ei käytännössä ole kenenkään edun mukaista, mutta siitä aiheutuvia haittoja on useitakin. Huonosti menestyvä yrityksen saneeraus viivästyy, koska omistajat eivät aina tiedä yrityksen todellista tilaa. Koska huonosti menestyvä yritys pystyy jatkamaan toimintaansa tarpeettoman kauan, se johtaa myös luotonantajien, tavarantoimittajien ja yhteiskunnan menetysten kasvuun. Osakemarkkinat vääristyvät, koska yrityksen toiminnallisen tuloksen sijasta tärkeimmiksi kriteereiksi muodostuvat tunneperäiset arviot tai muu toisarvoinen informaatio yrityksestä ja koko valtakunnallinen talouspoliittinen keskustelu käydään puutteellisin tiedoin.

³¹ Koskinen, s. 22

³² Vahtera, 1986, s.85

Haittojen poistaminen edellyttää paitsi tilinpäätöskäytäntöä normittavien suositusten laatimista myös sen määrittämistä, mikä katsotaan virheeksi, jota ei enää voida hyväksyä.

Hyvän kirjanpitotavan mukainen tilinpäätös edellyttää IAS 1:n mukaan seuraavien peruseriaatteiden noudattamista.³³

Sisältö tärkeämpi kuin muoto

Liiketapahtumat tulee käsitellä ja esittää niiden todellisen luonteen mukaisesti.

Olennaisuus

Tilinpäätöksen tulee sisältää kaikki olennaiset tekijät, jotka saattavat vaikuttaa sen perusteella tapahtuvaan arviointiin ja päätöksentekoon.

Varovaisuus

Liiketapahtumiin liittyvät epävarmuustekijät on otettava huomioon varovaisuuden periaatteen mukaisesti. Tämä ei kuitenkaan saa johtaa piilossa olevien varausten tekemiseen.

Ulkomaisessa tilintarkastuskirjallisuudessa tilinpäätös katsotaan oikeaksi, mikäli virheiden nettomäärä on korkeintaan esimerkiksi:

Tuloslaskelmassa:	A	B	C
Tilikauden toiminnallisesta tuloksesta	5-10%	5-10%	5%
Pääryhmän arvosta	10-15%		
Tuoton tai kulun määrästä	2-4%		
Liikevaihdosta		0,5-1%	0,5%

³³ IAS 1, kohta 9, January 1975

Taseessa:

Pääryhmän arvosta	10-15%	
Omasta pääomasta		1-2%
Taseen loppusummasta		0,5-1%
Kaikki virheet taseen loppusummasta	5-10%	5%*

(A = KMG Thomson McLintock, B = Thornton Baker, C = Touche Ross CAN, * = virhe ei saa vaikuttaa tuloslaskelmaan).

Ulkomailla tilinpäätös- ja tilintarkastusongelmat ovat vaativimmista suositustasoista huolimatta paljolti samoja kuin Suomessakin, mitä osoittanevat annetut varsin suuret vaihteluvälit. Etenkään huonosti menestyvissä yrityksissä ei tule sallia kovin suuria virheitä. Ohjearvoja on tässä tutkimuksessa tulkittu sen mukaan, mikä vaatimus antaa tuloslaskelmassa pienimmän liikkumisvaran. Prosentuaalisen virheen lisäksi on luonnollisesti otettava huomioon euromääräinen itseisarvo, koska etenkin tilikauden tulosta arvioitaessa % -erot voivat muodostua suuriksi, vaikkei kyseessä todellisuudessa olisikaan oleellinen tilinpäätös virhe. Liikevaihdon määrän ottaminen huomioon virhemäärää arvioitaessa olisi paikallaan, koska suuryrityksissä hyväksyttävät virhemäärät muodostuisivat kohtuuttoman suuriksi. Tällöin ohjearvoiksi voitaisiin ottaa esimerkiksi:

Vaihto-omaisuuden tilinpäätösarvon tavoitteelliseksi oikeellisuudeksi on asetettu teollisuusyrityksille +/- 3 % ja muille yrityksille +/- 1 %. Erityisrajan asettaminen on katsottu tärkeäksi, koska tilinpäätösarvolla on olennainen vaikutus kaikkien merkittävien katteiden ja tunnuslukujen sisältöön. Koska näissä rajoissa oleva vaihto-omaisuuden tilinpäätösarvo mitä todennäköisimmin aiheuttaa toiminnalliseen tulokseen suuren virheen, on tavoitetta täydennettävä vaatimuksella laskentaperiaatteiden jatkuvuudesta, jolloin arvostusvirhe ei saa vaikuttaa tilikauden toiminnalliseen tulokseen enempää kuin 5%.

Taulukko 1. Toiminnallisessa tuloksessa olevien virheiden yhteismäärän korkeimmat hyväksyttävät arvot. Pelkästään arvostusperiaatteiden kirjo voi aiheuttaa suuremmat erot tilinpäätökseen kuin mitä taulukossa esitetyt virhemäärät ovat. Arvot on esitetty viitteellisinä, koska suositukset voi antaa vain alan yhdistykset ja koska kussakin tarkastustilanteessa saattaa olla perusteltuja syitä suurienkin poikkeamien hyväksymiseen.³⁴

Liikevaihto	Virhe -%	Ei kuitenkaan suurempi kuin
alle 5 mmk	2	20 tmk
5 - 50 mmk	1	100 tmk
yli 50 mmk	0,5	500 tmk

³⁴ Vahtera, 1986, s. 87 – 90

2.3 Tilinpäätöksen olennaisimmat tekijät tilintarkastuksen näkökulmasta

Tässä käytetään esimerkkinä erään keskisuuren teollisuusyrityksen tilinpäätöstä arvioitaessa tilinpäätöksen olennaista oikeellisuutta.

Virheuhkia kartoittavassa taulukossa on käytetty karkeaa virheuhkien luokittelua kolmeen pääryhmään:

1 = olennaisen virheen uhka suuri

2 = virhemahdollisuus olemassa

3 = virhemahdollisuus vähäinen

Mikäli merkintä puuttuu, ei erä yleensä aiheuta tilinpäätöksen kokonaisuuden kannalta virheriskiä.

Olennaisimmat tilinpäätöserät

Tuloslaskelma

Yrityksen toiminnan suunnan määrittämisen kannalta tuloslaskelma on tasetta huomattavasti tärkeämpi informaatiolähde. Menneiden vuosien usein inflaation nakertamalla jakamatta jääneillä voitoilla tai kertyneillä tappioilla ei ole merkitystä, ellei yritys toimi tässä ja nyt tuloksellisesti. Tilinpäätösinformaation kannalta tuloslaskelman oikeellisuus onkin olennaisesti tärkeämpää kuin taseen oikeellisuus. Oikeellisuudet riippuvat kuitenkin toisistaan: oikein laadittu tuloslaskelma on samalla tae oikeasta taseesta ja myös päinvastoin.

Seuraavassa käsitellään lyhyesti oikeellisuuden kannalta olennaisimmat tuloslaskelmaerät. Tässä keskitytään erityisesti tarkasteltavan yrityksen johdon käyttöön tulevan informaation kannalta keskeisiin eriin. kattavan tilintarkastuksen kannalta mainittava lista ei siis ole riittävä.³⁵

³⁵ kts. tarkempaa tietoa esim. Vahtera, Pauli, 1986, s. 95 – 132

Myyntituotot / Ostot

Myyntituottojen ja ostokulujen olennaisin virhelähde on jaksotukset: miten myynti- ja ostolaskujen kirjaaminen oikealle tilikaudelle onnistuu. Virheitä tapahtuu yleisimmin hyvityslaskujen jaksotuksissa, mutta nämä eivät yleensä aiheuta olennaisia tilinpäätösvaikutuksia. Tilinpäätöksen tekoajan lyhentäminen lisää jaksotusvirheitä. Ostotilausten käsittelyjärjestelmien avulla voidaan saada täsmällisesti jaksotetut ostokirjaukset, vaikkei kaikkia ostolaskuja olisikaan tilinpäätöshetkellä kirjattu.

Eläkemenot

Suomalainen työeläkelainsäädäntö perustuu siihen, että työntekijä ansaitsee samanaikaisesti palkkaa ja eläketurvaa. Yritysten maksamat eläkevakuutus- ja muut eläkemenot perustuvat todennäköisesti maksettavien eläkkeiden määrään. Tätä taustaa vasten ei voida pitää perusteltuna sitä, että yritykset, jotka suorittavat eläkevakuutuksen TEL-vakuutusyhtiöiden kautta kirjaavat eläkemenot suoraan tilinpäätöksiinsä, mutta yritykset, joilla on oma eläkesäätiö tai eläkekassa, voivat jättää vastuuvajauksen muutoksen kirjaamatta tulokseen ja vajauksen taseen ulkopuolelle. Tilinpäätösinformaation oikeellisuuden kannalta ei voida pitää riittävänä sitä, että vastuuvajaus ja sen muutos ilmoitetaan tilinpäätöksen liitetiedoissa. Eläkemenot tulee kirjata tuloslaskelmassa ennen käyttökatetta ja niistä aiheutuvat velat muodosta riippumatta taseessa pitkäaikaisena vieraana pääomana.

Kurssierot

Tilinpäätöskäytäntömme mahdollistaa realisoitumattomien kurssitappioiden aktivoinnin, minkä seurauksena tilikauden tulos näyttää liian hyvältä. Menettely ei vastaa hyvän kirjanpitotavan mukaista käytäntöä, jonka mukaan tulot ja menot kirjataan suoriteperusteella.

Kurssivoittojen tulouttaminen kauppiallisesta varovaisuudesta huolimatta tulisi myös voida tehdä ennen niiden toteutumista kassavirtana. Kurssierot kirjataan tilikauden kuluiksi tai tuotoiksi sen menon kohdalle, josta kurssierot ovat aiheutuneet. Kurssieroja ei kuitenkaan normaalisti aktivoida, vaikka ne koskisivat käyttöomaisuushankintojakin.

Tase

Myyntisaamiset

Myyntisaamisten tilinpäätösarvon ja siitä riippuvien myynnin oikaisuerien määrä tilinpäätöksessä muodostaa useilla aloilla yhden kriittisimmistä eristä. Tämä johtuu lähinnä kahdesta syystä:

1. Verotuksessa luottotappiot hyväksytään vähennyskelpoisiksi vasta lopullisen tai muutoin vahvan näytön jälkeen ja
2. Luottotappiovarauksen tekomahdollisuuden katsotaan korvaavan myyntisaamisten arvonalennuksen tarpeen.

Konkurssiprosessi saattaa oikeudessa kestää vuosiakin, mikä johtaa siihen, ettei täyttä varmuutta kärsittävän luottotappion suuruudesta saada ajoissa. Tästä johtuu, että eräillä aloilla (esim. teollisuudessa ja tukkukaupassa) voi tilinpäätöksessä säännöllisesti olla merkittäviä kirjaamattomia arvonalennuksia, jotka vääristävät sekä tilikauden tulosta että kumulatiivista tulosta.

Tilikauden tulosta laskettaessa luottotappiovarauksen muutos yleensä otetaan huomioon korjaavana eränä. Tämä johtuu lähinnä siitä, että varauksen teko useimmissa tapauksissa katsotaan verojen minimointia mahdollistavaksi eräksi. Tällöin nekin tilinpäätökset, joissa varaus on tehty todennäköisen luottotappioriskin mukaan, tulevat korjattua aiheettomasti. Kirjanpitolain mukaan käytännön pitäisi olla selvä: ensin tehdään todennäköinen arvonalennus ja vasta sitten tehdään varaukset tulevia luottotappioita varten.

Saamisten arvoa arvioitaessa on huomattava, että yli kaksi vuotta vanhat erääntyneet saamiset ovat usein arvottomia. Samoin arvottomiksi on katsottava merkittävä osa vuoden vanhoista saamisista: ellei muuta perustetta voida antaa, voisi nyrkkisääntönä pitää esimerkiksi 50 prosenttia. Useissa tapauksissa vanhojen saamisten lukumäärä on kuitenkin niin pieni, että niiden arvo voidaan yksityiskohtaisesti tarkastaa.

Muita tilinpäätöksen oikeellisuuteen vaikuttavia eriä ovat:

- onko vastaanottaja hyväksynyt korkolaskun
- korkolaskutuksen täydellisyys tilinpäätöshetkellä
- myyntilaskutuksen jaksotuksen täydellisyys

- myynnistä seuraavalla tilikaudella aiheutuvien hyvityslaskujen määrä ja sisältö
- luottotappioista saatavan liikevaihtoveropalautuksen määrä
- negatiivisten myyntisaamisten määrä ja sisältö
- myyntisaamisiin usein sisältyvien lainasaamisluontoisten erien määrä ja sisältö

Vaihto-omaisuus

Vaihto-omaisuuden tilinpäätösarvon oikea määrittely on tilinpäätösten vaikein ja suuritöisin kohta. Mahdollisuus hinta- ja määrävirheiden syntymiseen on niin suuri, ettei täysin oikeaan arvoon kannata missään olosuhteissa edes pyrkiä, koska tietojärjestelmien rakentamis- ja käyttökustannukset muodostuisivat kohtuuttomiksi. Siksi pitäisi sopia hyväksyttävästä tasosta, johon erilaisten yritysten tilinpäätöksissään tulisi pyrkiä. Koska erilaisilla menetelmillä voidaan päästä hyvinkin erilaisiin lopputuloksiin, jotka tilikauden voittoon suhteuttaen voivat muuttaa käsityksen yrityksen toiminnallisesta tuloksesta jopa täysin päinvastaiseksi, olisi rajojen oltava suhteellisen tiukat.

Tilikauden tuloksen kannalta tilinpäätösarvovirhe ei tosin välttämättä ole oleellinen, mikäli arvostusperiaatteet säilytetään samana. Tällöin hinnoittelumenetelmän virhehän aiheuttaa tulokseen virheen vain varaston muutokseen. Tällä perusteella ei kuitenkaan tulisi tilinpäätösarvon oikeellisuutta arvostella, koska varastojen määrät saattavat vaihdella suurestikin (esim. tilinpäätösostojen tms. poikkeuksellisen syyn takia) ja koska virhe kuitenkin vaikuttaa täysmääräisesti jakokelpoisen voiton määrään. Huomattava on myös se, että näennäisesti vähäisenkin hinnoitteluperiaatteen tarkistus voi aiheuttaa suuriakin tulosvaikutuksia, jotka on hyväksyttävissä vain, mikäli tarkistuksen avulla hinnoittelua muutetaan oikeammaksi ja mikäli olennaisista muutoksista ja niiden tulosvaikutuksista informoidaan tilinpäätöksessä.

Tässä on tilintarkastuksen kannalta olennaiseksi oikeellisuudeksi katsottu teollisuusyrityksissä 3% ja muissa yrityksissä 1% vaihto-omaisuuden tilinpäätösarvosta.

Rajaa on sovellettu niin, että vaihto-omaisuuden arvoon vaikuttavat tietojärjestelmät rakennetaan niin, että niiden tuottamien tietojen oikeellisuus mahtuu mainittuihin rajoihin. Sitä vastoin hyväksyttäväksi ei katsota menettelyä, jossa hinnoittelutekniikkaa huonommaksi

muuttamalla, virheellisin inventointimenettelyin tms. tavalla vaihto-omaisuuden arvoa muutetaan, vaikka muutos mahtuisikin annettuihin rajoihin.

Epäkuranttius

Useissa yrityksissä menetelmät epäkuranttiuden selvittämiseen tilinpäätöshetkellä ovat puutteelliset. Luotettava laskenta edellyttäisi varastokirjanpitoon erityisen epäkuranttiustuotekoodien tai –saldojen mukaan ottamista. Näiden tietojen päivittäminen voisi tapahtua jo tilikauden aikana.

Tämän lisäksi tarvitaan vähintään ikäanalyysi tuotteiden viimeisen saapumispäivän mukaan laskettuna, jotta epäkuranttien tuotteiden määrää ja sisältöä voitaisiin edes lähteä arvioimaan. Todennäköisen myyntihinnan määrittäminen on oma virhelähteensä, koska esimerkiksi yli vuoden myymättä olleen tuotteen realisointi voi ainakin muotia seuraavilla aloilla olla suurenkin hinnanalennuksen jälkeen vaikeaa.

Tuotekalkyytit

Kauppaliikkeissä vaihto-omaisuuden hinnoittelu periaatteessa on melko yksinkertaista. Tuotteen hintahan on sen ostohinta arvonlisäverolla vähennettynä. Käytännössä oikean hinnan määrittäminen on melko monimutkainen toimenpide. Ajatellaan esimerkiksi vähittäismyymälää, jossa tuotteiden lukumäärä vaihtelee 500-1500:aan eikä mitään varastokirjanpitoa voida järjestää. (Tosin uusin teknologia EAN-koodijärjestelmän avulla muuttaa tilannetta). Tuotteiden hankintameno määritellään myyntihinnan perusteella, jolloin joudutaan käyttämään tuoteryhmä- tms. kohtalaisia keskiarvoja. Kuinka tarkkaan keskiarvot ovat laskettavissa, kun tuotevalikoima vaihtelee vuodenajoittain, teollisuus käyttää usein myyntitukena kampanjahintoja ja poikkeuksellisia alennuksia ja tuoteryhmä sisältää hyvinkin erilaisia tuotteita eri valmistajilta erilaisin kattein ja vuosialennuksin?

Tukku- ja vähittäiskaupan hinnoittelu monimutkaistuu edelleen, jos tuotteita hankitaan myös ulkomailta, jolloin hankintaerän koko vaikuttaa olennaisesti tuotekohtaisten hankintakulujen määräytymiseen.

Usein hinnoittelu voidaan kuitenkin tehdä atk-järjestelmällä hoidettujen ostotilausten käsittelyjärjestelmän ja varastokirjanpidon avulla. Tällöinkin joudutaan tekemään pelkistyksiä mm. käyttämään punnittua keskihintaa FIFO:n sijasta. Tietojen hoidon vaikeudeksi muodostuvat tällöin tavaran ja ostolaskun saapumisten aikaero, hankintakulut, yleistuotekoodien käyttö, varastosaldojen virheiden vaikutukset punnittuun keskihintaan ja erilaiset alennuskäytännöt.

Siirtohinnot

Konserni- ja sisaryhtiösuhteissa, joissa tapahtuu merkittävässä määrin keskinäistä kaupankäyntiä vaihto-omaisuudella, muodostuu oikean siirtohinnan määrittäminen ongelmalliseksi. Konserniyhtiöiden mahdolliset siirtohintavirheet eliminoiduvat konsernitilinpäätöksessä, mikäli taseessa olevasta vaihto-omaisuudesta voidaan eriyttää konsernin sisäinen kate.

Siirtohinnan tasoon vaikuttaa olennaisesti hinnoittelulle asetetut tavoitteet, esimerkiksi toiminnallisen vastuun antaminen tuloksesta tai konsernin verojen optimointi.

Konsernitilinpäätös

Konsernitilinpäätös ei Suomessa ole verotuksen pohjana. Tämä mahdollistaisi teoreettisesti oikean informaation antamisen, ellei maamme konsernitilinpäätöskäytäntö olisi muotoutunut osakeyhtiölain säännöksen mukaan niin, että ”Konsernitilinpäätös on laadittava emoyhtiön ja tytäryhtiöiden tuloslaskelmien ja taseiden yhdistelminä...”. Säännöksestä aiheutuu se, että tilinpäätöskäytäntö on sellaisenaan siirrettävä konsernitilinpäätökseenkin. Kun konsernin eri yhtiöissä verotustilanne usein poikkeaa toisistaan, syntyy konsernitilinpäätöksestä varsinainen sekamelska, jonka informaatioarvo voi olla kyseenalainen.

Konsernitilinpäätöksen merkitys tilinpäätösinformaation kannalta on kuitenkin merkittävästi suurempi kuin konsernin emoyhtiön tilinpäätöksen. Juridisesti merkitys on säädely siten, että emoyhtiö voi jakaa voittovaroja vain konsernin vapaan pääoman verran.

2.4 Tilinpäätösinformaatio valvonnan välineenä

Yrityksen omistajat eivät normaalisti saa mitään tietoja sisäisen laskentatoimen tuottamasta informaatiosta. Tällöin he joutuvat mittaamaan hallituksen ja toimitusjohtajan työn onnistuneisuutta pelkän tilinpäätösinformaation varassa. Kun tilinpäätöksen hyväksyttävä taso nykyisen voimassa olevan tilinpäätöskäytännön mukaan on varsin laaja käsite, voi yrityksen toimivan johdon ja omistajien välille syntyä intressiristiriita koskien yrityksen taloudellisesta tilasta annettavaa informaatiota.

Hyvin menestyvissä yrityksissä toimivan johdon intressissä on pitää mahdollisimman suuri osa yrityksen tuloksesta yrityksen ja näin myös yritysjohtajan käytössä. Useimmiten perustelut ovat sinänsä hyväksyttävät: yrityksen toiminnan jatkuvuuden ja kasvun turvaaminen. Osakkeenomistajilla saattaa kuitenkin olla erilainen intressi: he voivat haluta mahdollisimman suuria osinkoja myös lyhyellä aikavälillä. Tämä epätasapaino ratkaistaan usein siten, että yrityksen toiminnallista tulosta pienennetään tilinpäätöksen järjestely- ja muillakin mahdollisuuksilla niin, että osingot voidaan jakaa vakiintuneen suuruisena riippumatta yrityksen tuloksesta. Tämä ei välttämättä ole osakkeenomistajien enemmistön etujen mukaista. Osakeomistuksen institutionalisoituminen johtaa samaan tulokseen, koska yrityksen yhteisöomistajien äänivaltaa käyttävät toiset yritysjohtajat, joiden intressi on samansuuntainen toimivan johdon kanssa.

Huonosti menestyvissä yrityksissä toimivan johdon henkilökohtainen etu saattaa myös edellyttää heikon tuloksen salaamista, mikä pitkään jatkuessaan saattaa olla erittäin kohtalokasta yrityksen jatkuvuudelle.

Kummassakin tapauksessa oikea tilinpäätösinformaatio on ainoa hyväksyttävä tavoite, ja siihen pyrkiminen on kaikkien intressipiirien yhteisen edun mukaista.³⁶

³⁶ Vahtera, 1986, s. 18-19

3. Olennaisuuden periaate tilinpäätöksen laatimisessa ja tarkastamisessa

3.1 Tilinpäätöksen laadintaa ohjaavista periaatteista

Tutkittaessa sitä, milloin tilinpäätös on olennaisesti virheellinen tai puutteellinen, on ensin oltava selvillä siitä, mille periaatteille tilinpäätöksen laatiminen perustuu. Tilinpäätöksen laatimista koskeva johtava periaate on säädetty UKPL:n 3 luvun 2 §:ssä, jonka mukaan:

”Tilinpäätöksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (oikea ja riittävä kuva). Tätä varten tarpeelliset lisätiedot on ilmoitettava liitetiedoissa.”

Kauppa- ja teollisuusministeriö päättää UKPL 3 luvun 2 §:n mukaan siitä, milloin ja miten saadaan poiketa tilinpäätöksen laatimista koskevista säännöksistä oikean ja riittävän kuvan antamiseksi. Tilinpäätöksen laatimista koskevat yleiset periaatteet on säädetty UKPL:n 3 luvun 3 §:n 1 ja 2 momenteissa, joiden mukaan:

”Tilinpäätöstä laadittaessa ja tilinavausta tehtäessä noudatettaviin periaatteisiin kuuluvat:

- 1) oletus kirjanpitovelvollisen toiminnan jatkuvuudesta;
- 2) johdonmukaisuus laatimisperiaatteiden ja –menetelmien soveltamisesta tilikaudesta toiseen;
- 3) tilikauden tuloksesta riippumaton varovaisuus;
- 4) tilinavauksen perustuminen edellisen tilikauden päättäneeseen taseeseen;
- 5) tilikaudelle kuuluvien tuottojen ja kulujen huomioon ottaminen riippumatta niihin perustuvien maksujen suorituspäivästä; sekä
- 6) kunkin hyödykkeen ja muun tase-eriin merkittävän erän erillisarvostus.

Edellä 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettu varovaisuus edellyttää erityisesti, että tilinpäätöksessä otetaan huomioon:

- 1) ainoastaan tilikaudella toteutuneet voitot; sekä
- 2) kaikki poistot ja arvonalennukset vastaavista sekä velkojen arvon lisäykset samoin kuin kaikki päätyneeseen tai aikaisempiin tilikausiin liittyvät, ennakoitavissa olevat vastuut ja mahdolliset menetykset, vaikka ne tulisivat tietoon vasta tilikauden päättymisen jälkeen.”

Edellä selostetusta UKPL:n 3 luvun 3 §:n 1 ja 2 momenteissa säädetystä periaatteesta saadaan poiketa vain erityisestä syystä, jollei poikkeaminen perustu lakiin tai sen nojalla annettuun muuhun säädökseen tai määräykseen. Liitetietoihin on tällaisessa poikkeamistapauksessa sisällytettävä selostus poikkeamisen perusteista sekä laskelma poikkeamisen vaikutuksesta tilikauden tulokseen ja taloudelliseen asemaan.³⁷

³⁷ Koskinen, s. 52-53

3.2 Olennaisuus tilinpäätöstä laadittaessa ja tulkittaessa

Kirjanpidon ja tilinpäätöksen laatimisessa olennaisuuskysymykset liittyvät lähinnä seuraaviin asioihin:³⁸

- milloin jokin tieto on tilinpäätöksen käyttäjän kannalta niin olennainen, että se tulisi esittää tilinpäätöksessä,
- milloin teoreettisesti ehdottoman oikeaoppisesta laatimistavasta voidaan olennaisuuden periaatteen vuoksi poiketa ja
- milloin erehdyksessä (tai jopa tarkoituksella) tehty virhe tai puute on niin olennainen, että se pitäisi korjata.

Ensimmäisen kysymyksen kohdalla tarkastelu kohdistuu toisaalta siihen, millä tarkkuudella tietoa tulee tuloslaskelmassa ja taseessa eritellä, ja toisaalta siihen, miten paljon täydentävää tietoa tulee esittää tilinpäätöksen liitetiedoissa. Esim. tase voidaan laatia jopa siten, että se sisältää satoja tase-eriä, ja toisaalta siten, että siinä on vain kolme erää: varat, oma pääoma ja velat. Liitetietojen ja toimintakertomuksen laatimisessa taas on kyse siitä, kuinka paljon on esitettävä sellaisia tietoja, joita lukijan ei ole mahdollista saada selville yksinomaan tuloslaskelmasta ja taseesta.³⁹

UKPL:ssa ei ole yleistä säännöstä siitä, mitä pidetään olennaisena virheenä tai puutteena tilinpäätöksessä tai milloin jokin tieto on niin olennainen, että se tulisi tilinpäätöksessä esittää. Tilinpäätöksen laadintaan liittyvän olennaisuuden periaatteen voidaankin kuitenkin katsoa sisältyvän UKPL 1 luvun 3 §:n mukaiseen velvollisuuteen noudattaa hyvää kirjanpitoa. UKPL ja sen nojalla annettu UKPA sisältävät lukuisia yksityiskohtaisia määräyksiä siitä, mitä tietoja tilinpäätöksessä tulee esittää. Lainsäätäjä on siis katsonut, että esitettäväksi säädetyt tiedot ovat yleensä tilinpäätöksen lukijan kannalta niin olennaisia, että ne tulee esittää. Leppiniemen mukaan olennaisuuden periaate kuuluu Suomessa hyvän kirjanpitoa perustana oleviin yleisperiaatteisiin, joita esim. Kirjanpitolautakunta käyttää usein ratkaisuperiaatteinaan.⁴⁰ Useissa UKPL:n kohdissa on viittauksia olennaisuuden periaatteen vuoksi poiketa teoreettisesti puhtaan oikeaoppisesta käsittelystä jonkin tilinpäätöserän kohdalla, ja milloin jokin tieto voidaan jättää esittämättä.

³⁸ Koskinen, s. 72

³⁹ Koskinen, s. 72

⁴⁰ Leppiniemi Liikekirjanpito, 5:11-12 (syyskuu 1997).

Seuraavassa on esitetty tärkeimpiä UKPL:ssä ja UKPA:ssa olevista viittauksista olennaisuuden periaatteeseen.⁴¹

UKPL 3 luvun 4 §:n mukaan *vähäisiä* liiketapahtumia ei tarvitse tilinpäätöstä laadittaessa oikaista suoriteperusteen mukaisiksi. Vähäisten ja epäolennaisten seikkojen huomiotta jättäminen kuuluu olennaisuuden periaatteeseen. Ei silti ole kiellettyä tehdä esim. tilinpäätösjaksotukset erittäin tarkasti suoriteperiaatteen mukaisesti kunhan vain samalla noudatetaan myös toista tärkeää laskentaperiaatetta eli laskentakäytännön pysyvyyttä tilikaudesta toiseen.

UKPL 3 luvun 1 §:ssä viitataan epäsuorasti olennaisuuden periaatteeseen, koska kyseisen lainkohdan mukaan tilinpäätökseen sisältyvässä toimintakertomuksessa annetaan tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan kehittymistä koskevista tärkeistä seikoista. Lisäksi UKPA:n 2 luvun 1 §:n mukaan toimintakertomuksessa tulee esittää tiedot olennaisista tapahtumista tilikaudella ja sen päättymisen jälkeen. UKPL 4 luvun 2 §:n mukaan satunnaisiksi katsotaan sellaiset tuotot ja kulut, jotka perustuvat kirjanpitovelvollisen tavanomaisesta toiminnasta poikkeaviin, kertaluonteisiin ja olennaisiin tapahtumiin. Tilinpäätöksen laatija ja tarkastaja joutuvat siis tämän lainkohdan perusteella ratkaisemaan täyttyykö jonkin tuotto- tai kuluerän kohdalla mainittujen muiden vaatimusten ohella myös olennaisuus, jotta erää tulisi käsitellä satunnaisena eränä tilinpäätöksessä. UKPL 4 luvun 5 §:ssä säädetään hyödykkeen hankintamenon sisällöstä. Jos hyödykkeen hankintaan ja valmistukseen liittyvien kiinteiden menojen määrä on olennainen verrattuna hankintamenuon, johon on luettu vain muuttuvat menot, saadaan myös em. kiinteiden menojen osuus lukea hankintamenuon. Samaan lainkohtaan sisältyy myös säännös hyödykkeen valmistusajan korkomenojen aktivointimahdollisuudesta silloin, jos hyödykkeen valmistukseen kohdennettavissa olevien kiinteiden menojen ja korkomenojen yhteismäärä on olennainen. UKPL 5 luvun 5 §:n mukaan aineelliseen käyttöomaisuuteen kuuluvat samanlaiset ja hankintamenuoltaan vähäiset hyödykkeet, joita kirjanpitovelvollinen hankkii jatkuvasti siten, että niiden määrän ja yhteenlaskettujen hankintamenuojen muutokset ovat vähäisiä, saadaan merkitä taseeseen samaan rahamäärään tilikaudesta toiseen. UKPL 5 luvun 6 §:n mukaan samaa menettelyä sovelletaan myös vaihto-omaisuuteen kuuluvien, hankintamenuoltaan vähäisten hyödykkeiden kohdalla. Tilinpäätöksen laatija ja tarkastaja joutuvat siis hankintamenuonkin kohdalla ottamaan kantaa siihen, täyttyykö laissa säädetty olennaisuus. UKPL 5 luvun 17 §:n mukaan pysyviin vastaaviin kuuluvan maa- tai vesialueen tai arvopaperin todennäköinen luovutushinta on tilinpäätöspäivänä pysyvästi

⁴¹ Koskinen, s. 72-73

alkuperäistä hankintamenoa olennaisesti suurempi, saadaan taseeseen merkitä vielä poistamatta olevan hankintamenon lisäksi enintään todennäköisen luovutushinnan ja poistamatta olevan hankintamenon erotuksen suuruinen arvonkorotus. Tilinpäätöksen liitetietojen laadintaan liittyen kirjanpitoasetuksen useaan kohtaan sisältyy säännöksiä tilanteista, joissa noudatetaan tiedon olennaisuuteen perustuvaa harkintaa. Mm. seuraavissa tapauksissa liitetiedon antaminen perustuu siihen, onko annettava tieto olennainen:⁴²

- aikaisempiin tilikausiin kohdistuvat tuotot ja kulut sekä virheiden korjaukset on esitettävä, jos ne eivät ole merkitykseltään vähäisiä (UKPA 2 luvun 2 §:n 1 mom. 5 kohta)
- selvitys tuottoihin ja kuluihin sisältyvistä pakollisten varausten muutoksista, jos ne eivät ole merkitykseltään vähäisiä (UKPA 2 luvun 3 §:n 1 mom. 5 kohta)
- tase-eräkohtainen tieto vaihto-omaisuuteen kuuluvien hyödykkeiden jälleenhankintahintojen ja aktivoitujen hankintamenojen erotuksesta, jos se on olennainen (UKPA 2 luvun 4 §:n 1 mom. 10 kohta)
- siirtosaamisiin sisältyvät olennaiset erät (UKPA 2 luvun 4 §:n 1 mom. 12 kohta)
- siirtovelkoihin sisältyvät olennaiset erät (UKPA 2 luvun 4 §:n 2 mom. 4 kohta)
- erittely olennaisista pakollisiin varauksiin merkityistä eristä, jos se on tarpeen tase-erien selventämiseksi (UKPA 2 luvun 4 §:n 2 mom. 6 kohta)
- kirjanpitolain 5 luvun 18 §:ssä tarkoitettut laskennalliset verovelat ja saamiset, jos ne ovat olennaisia eikä niitä ole merkitty taseeseen (UKPA 2 luvun 5 §:n 1 mom. 1 kohta) sekä
- tietyt konsernin tytär- ja osakkuusyhtiöitä koskevat liitetiedot, jos ne ovat epäolennaisia oikean ja riittävän kuvan antamiseksi konsernin tuloksesta ja taloudellisesta asemasta saadaan jättää esittämättä (UKPA 4 luvun 3 §).

Edellä esitetyissä lainkohdissa mainitut tilanteet eivät ole ainoita, joissa tilinpäätöksen laatija ja tarkastaja joutuvat käyttämään harkintaa sen suhteen, mikä on tilinpäätösinformaation antamisessa olennaista ja mikä ei. Olennaisuuden periaatteeseen viitataan kirjanpitolaissa myös siten, että teoreettisesti oikeaoppisesta menettelystä voidaan poiketa tilinpäätöksen laatimisessa, jos menettely ei ole oikean ja riittävän kuvan antamisen kannalta välttämätöntä. Tällaisia poikkeuksia sisältyy erityisesti konsernitalinpäätöksen laatimista koskevaan UKPL:n 6 lukuun.⁴³

⁴² Koskinen, s. 73-74

⁴³ Koskinen, s. 74

Edellä esitetystä voidaan havaita, että UKPL:n soveltamisessa joudutaan useasti harkitsemaan mikä on olennaista ja mikä epäolennaista. UKPL:ssä ei anneta yksityiskohtaisia määräyksiä siitä, mikä on olennaista tilinpäätöksen laatimisessa. Lain perusteluissakaan ei ole esimerkiksi mainintoja siitä, miten suurta absoluuttista euromäärää tai suhteellista osuutta taseen loppusummasta, tilikauden tuloksesta tms. tilinpäätöksen luvusta on pidettävä olennaisena.⁴⁴

UKPL:n kommentaariteoksessa todetaan, että kirjanpidon informaatiota tarvitaan käytännön toimenpiteitä varten, minkä vuoksi sen tarkkuutta ja yksityiskohtaisuutta joudutaan arvottamaan käytännön näkökulmasta. Kommentaarin mukaan jonkin erän olennaisuus tai epäolennaisuus riippuu kulloinkin kyseessä olevasta talousyksiköstä ja usein myös päätöksentekotilanteesta:

”Se mikä on epäolennaista suuren metalliteollisuusyrityksen kirjanpidon informaatiolle, saattaa olla olennaista peltisepäntuotteen kirjanpidon informaatiolle, ja se mikä on epäolennaista valtakunnallisen urheilujärjestön kirjanpidon informaatiolle, saattaa olla olennaista pienen urheiluseuran kirjanpidon informaatiolle. Ratkaisevana kriteerinä on pidettävä sitä, vaikuttaako ao. erän teoreettisesti täsmällisen käsittelyn laiminlyönti informaation hyväksikäyttäjän päätöksiin.”⁴⁵

Olellisuuden periaatteen ohella myös tiedon merkityksellisyyden periaate perustuu päätöksentekijän tiedontarpeisiin. Jonkin tiedon julkistamatta jättäminen voi perustua siihen, ettei sillä ole merkitystä päätöksentekijälle, vaikka se olisi olennainenkin.⁴⁶

⁴⁴ Koskinen, s. 74-75

⁴⁵ Järvinen ym. Uusi kirjanpitolainsäädäntö 1998, s. 56-57.

⁴⁶ Järvinen ym. Uusi kirjanpitolainsäädäntö 1998, s. 58.

3.3 Olennaisuus tilinpäätöksen eri käyttäjäryhmien näkökulmasta

3.3.1 Nykyisten ja mahdollisten tulevien omistajien näkökulma

Yhtiön nykyiset ja myös mahdolliset tulevat osakkeenomistajat ovat yksi keskeisimmistä ryhmistä, joille tilinpäätösinformaatio on tarkoitettu. Omistajat antavat riskipääomaa yhtiön käyttöön, minkä vuoksi he ja heidän neuvonantajansa ovat kiinnostuneita riskin määrästä ja investoinnin tuotosta. Omistajat tarvitsevat informaatiota sen tueksi, ostaako vai myydäkö yhtiön osakkeita. Osakkeenomistajat tarvitsevat myös tietoa yhtiön kyvystä maksaa osinkoja. Nykyisten ja tulevien osakkeenomistajien joukko ei ole yhtenäinen vaan joukossa on hyvin erilaisia ryhmiä, joilla esim. pääomapanosten määrä vaihtelee. Myös yhtiöt, jotka antavat tilinpäätösinformaatiota, ovat omistajajoukon laajuuden ja yhtiön koon suhteen hyvinkin erilaisia. Nämä tekijät pitänee ottaa huomioon arvioitaessa, mikä on omistajan kannalta missäkin tilanteessa tilinpäätösinformaation olennainen virhe tai puute.⁴⁷

Suomalaisten yritysten antaman informaation tulee vastata paitsi kotimaisen, niin yhä enenevässä määrin myös kansainvälisen käyttäjäkunnan tiedontarpeita. Sekä tilinpäätöksiin kohdistuvien muotovaatimusten että niiden luotettavuuden tulee täyttää ulkomaisen lukijakunnan vaatimukset. Tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että suomalaisyhtiön tilinpäätöksen laadinnassa ja tarkastamisessa käytettävä tilinpäätöksen virheen tai puutteen olennaisuuden määrittely ei saisi periaatteessa poiketa siitä, miten kansainvälisessä käytännössä olennaisuudella ymmärretään. Tällöin kansainvälisillä suosituksilla (esim. IAS, ISA) ja muiden maiden lainsäädännöllä on suuri merkitys tulkittaessa virheiden ja puutteiden olennaisuutta erityisesti kansainvälisillä markkinoilla toimivien suomalaisten yritysten kohdalla. UKPL:a koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että kotimarkkinoilla toimivia pieniä yrityksiä ei tulisi rasittaa kohtuuttomasti informaation tuottamisvaatimuksilla. Perusteena on tällöin tiedon tuottamisen kustannukset suhteessa saatavaan hyötyyn.⁴⁸ Tällä kannanotolla voitaisiin perustella sitä, että kotimarkkinoilla toimivien pienyritysten tilinpäätösten kohdalla olennaisuuskriteeri voisi olla väljempi kuin kansainvälisesti toimivien ja arvopaperipörssissä noteerattujen suuryritysten tilinpäätösten kohdalla. Sikäli kun yhtiön omistajia pidetään ryhmänä, jolle tilinpäätösinformaatio on ensisijaisesti tarkoitettu, voidaan väittää, että suppean omistajajoukon yhtiöissä omistajilla on paremmat mahdollisuudet arvioida

⁴⁷ Koskinen, s. 78

⁴⁸ Koskinen, s. 78-79. Kts. lisää HE 173 / 1997, s. 3-4.

tilinpäätösinformaation oikeellisuutta kuin laajan omistajajoukon julkisissa osakeyhtiöissä. Suppean omistajajoukon osakeyhtiössä omistaja voi esim. omalla välittömällä osallistumisellaan havainnoida tilinpäätösinformaation luotettavuutta. Suppean omistajajoukon yhtiöistä muodostavat kuitenkin poikkeuksen julkisten osakeyhtiöiden tytäryhtiöt, joiden tilinpäätöksiin kohdistuu konsernin osana yleensä samanlainen mielenkiinto kuin konsernin emoyhtiöön. Laajan omistajajoukon julkisten osakeyhtiöiden tilinpäätöksissä mahdollisesti olevat olennaiset virheet saattavat vaikuttaa laajalti yhtiön nykyisen ja potentiaalisen tulevan omistajajoukon päätöksentekoon, minkä johdosta tilinpäätösinformaation luotettavuudella on näiden yhtiöiden kohdalla suuri merkitys.⁴⁹

Konsernin ja yhtiön tilinpäätösinformaatiota tiivistäviä tunnuslukuja vääristävät tilinpäätöksen virheet ja puutteet ovat erityisesti julkisen, pörssissä noteeratun osakeyhtiön osakkaan kannalta tärkeitä. Osakkaan ja tulevan sijoittajan kannalta keskeisiä tunnuslukuja ovat ns. osakekohtaiset tunnusluvut, joista tärkeimpiä ovat⁵⁰:

Osakekohtainen tulos (tulos / osake):

	Tulos ennen satunnaisia eriä, varauksia ja veroja
-	Verot
<u>-/+</u>	Vähemmistöosuus
	Osakkeiden osakeantikorjattu keskimääräinen kappalemäärä

Hinta/voitto –suhde (P/E –luku):

Osakeantikorjattu tilikauden viimeisen kauppapäivän keskipurssi
Tulos/Osake

Osakekohtainen oma pääoma (oma pääoma / osake):

Taseen oma pääoma + vapaaehtoiset varaukset ja poistoero
Laskennallisella verovelalla ja vähemmistöosuudella vähennettynä
Osakkeiden osakeantioikaistu lukumäärä tilinpäätöspäivänä

⁴⁹ Ks. Fowler, jonka mukaan Yhdysvalloissa tilinpäätöksen laatija voi soveltaa tilinpäätökseen väljempää olennaisuuskriteeriä, jos yhtiöllä ei ole laajaa omistajajoukkoa.

⁵⁰ Koskinen, s. 79. Ks. lisää Tunnusluvuista VVM 14.6.1995/879, 2 § ja Kirjanpitolautakunnan yleisohje valtiovarainministeriön päätöksessä (14.6.1995/879) tarkoitetun tilinpäätöksen, tilinpäätöstiedotteen ja osavuositarkastuksen laatimisesta. Ks. Osakekohtaisten tunnuslukujen laskennasta myös KHT-yhdistys Tilinpäätösmaali 1998, s. 84-93.

Kuten edellä esitetyistä osakekohtaisten tunnuslukujen laskentakaavoista havaitaan, vaikuttavat tilikauden tuloksessa olevat virheet kaikkien kyseisten tunnuslukujen arvoihin. Kovin pienet tilinpäätöksen virheet eivät vielä välttämättä vaikuta tunnusluvun arvoon niin paljon, että sillä olisi tilinpäätöksen käyttäjän kannalta merkitystä.⁵¹

Yhtiön koko osakekannan ostoa suunnittelevalla henkilöllä on useimmiten yksittäisiä osakkeita julkisesta yhtiöstä ostavaa henkilöä paremmat mahdollisuudet tarkastaa kohteen tilinpäätöksen luotettavuus. Tästä huolimatta koko yhtiönkin ostaneella on esim. mahdollisuus saada yrityskauppa puretuksi, jos jälkikäteen selviää, että kauppahinnan perusteena ollut yhtiön tilinpäätös on antanut olennaisesti väärän kuvan yhtiön toiminnan tuloksesta ja/tai varallisuusasemasta.⁵²

3.3.2 Veroviranomaisen ja muun julkisen vallan näkökulma

Osakeyhtiön kirjanpito- ja osakeyhtiölain mukainen tilinpäätös on erittäin merkittävässä asemassa myös veroviranomaisen näkökulmasta, koska yhtiön elinkeinotoiminnan verotettavan tulon laskenta perustuu yhtiön kirjanpitoon. Kirjanpitolain mukainen tilikauden tulos ei kuitenkaan osoita sellaisenaan yhtiön verotettavaa tuloa, vaan verotettava tulo tulee laskea EVL:n mukaan. Andersson ja Ikkala kuvaavat EVL:n kommentaariteoksessa kirjanpidon ja verotuksen yhteyden seuraavasti:

”Liikkeenharjoittajan verolomake osoittaa selvästi, että elinkeinonharjoittajan tuloverotuksen perustana on hänen kirjanpitonsa ja että kirjanpidollinen tulos on tuloverotuksen lähtökohta. Tähän tulokseen tehdään lisäysten ja vähennysten muodossa ne korjaukset, joihin verolain säännökset antavat aihetta. Korjaukset voivat kohdistua sekä tulon veronalaisuuteen ja menon vähennyskelpoisuuteen että tulojen ja menojen jaksottamiseen.”⁵³

Elinkeinoverolain mukaan lasketun verotettavan tulon ja hyvän kirjanpitolain mukaisen tuloksen välisten erojen rajaaminen mahdollisimman vähiin on sekä veroviranomaisen että verovelvollisen etu. Mikäli verotettava tulo laskettaisiin täysin eri perustein kuin kirjanpidollinen tulos, joutuisi verovelvollinen käytännössä jopa pitämään erillistä kirjanpitoa verotuksen vuoksi. Yhtiön tuloverotuksen ja kirjanpidon välisen läheisen yhteyden vuoksi olennaisuuden periaate liittyy

⁵¹ Koskinen, s. 78-80

⁵² Koskinen, s. 81-82

⁵³ Andersson-Ikkala, s.472, alaviite 1.

verotettavan tuloksen laskentaan samankaltaisesti kuin olennaisuuden periaate liittyy tilinpäätöksen laadintaan. Tämän vuoksi seuraavassa tarkastellaan lähemmin sitä, poikkeavatko EVL:n olennaisuuskriteerit kirjanpitolain ja hyvän kirjanpitolain mukaisista.

EVL:ssä on useita säännöksiä, joissa yhtiön verotettavaa tuloa laskettaessa joudutaan tekemään tulkintoja olennaisuuden periaatteen mukaisesti. EVL 19 §:n 1 mom. toisen lauseen mukaan ”Merkitykseltään vähäiset tuloerät saadaan kuitenkin lukea sen verovuoden tuotoksi, jona niiden maksu on saatu”. Tämä EVL:n kohta mahdollistaa verotuksessa poikkeamisen tuloutuksen pääsäännöstä, jonka mukaan tulo realisoituu suoriteperusteen mukaan. Tuloerää pidetään vähäisenä, jos se on yhtiön normaaliin myyntiin kuulumaton ja yrityksen liikevaihtoon nähden vähäinen. Ikkalan ja Anderssonin mukaan tämä säännös tulee kuitenkin yleisesti ottaen harvoin sovellettavaksi.⁵⁴ Menojen jaksottamista koskeva EVL:n 22 §:n säännös sisältää tulojen jaksottamista koskevan EVL 19 §:n kanssa samankaltaisen säännöksen. EVL 22 §:n 1 mom. toisen lauseen mukaan ”Vähäiset menoerät saadaan kuitenkin lukea sen verovuoden kuluksi, jona niiden maksu on tapahtunut”. Tämän lainkohdan mukaan vähäisten menojen jaksotuksessa voidaan poiketa EVL 22 §:ssä säädetystä pääsäännöstä, jonka mukaan jaksotuksessa tulee noudattaa suoriteperustetta. Vähäisiä menoeriä koskevaa jaksotussäännöstä tulee soveltaa sellaisiin vuosittain toistuviin menoihin, joiden suuruus määräytyy ajan kulumisen perusteella ja jotka kohdistuvat kahteen tilikauteen, kuten esim. korot, vakuutusmaksut ja vuokrat. EVL:n perustelujen (HE 165/1981) mukaan ”tällaisten vuosittain toistuvien menojen jaksottamisella, jos samaa kirjaustapaa noudatetaan niiden osalta jatkuvasti, ei juuri ole vaikutusta eri vuosien tuloksiin”. EVL:n perustelujen mukaan myös yrityksen liikevaihtoon ja tulokseen nähden vähäisiä menoeriä, kuten posti-, puhelin- ja lomakemenoja on pidettävä vähäisinä. Myös esim. kiinteistöveron määrän ollessa vähäinen se voitaisiin käsitellä tuloverotuksessa maksuperusteisesti. Ratkaistaessa, onko menoerä vähäinen, on huomio kiinnitettävä sekä menon suhteeseen yrityksen liikevaihtoon ja myös sen tulokseen että menon absoluuttiseen suuruuteen.⁵⁵ Tämä EVL:n mukainen menon tai tulon vähäisyyden (olennaisuuden) määrittelytapa on siis samankaltainen kuin mitä tilinpäätöstä laadittaessa noudatetaan. Edellä esitetystä voidaan yleisesti todeta, että EVL:n säännökset vähäisten erien jaksotuksesta vastaavat tavoitteiltaan sitä, mitä UKPL 3 luvun 4 §:ssä on säädetty oikeudesta jättää vähäiset liiketapahtumat oikaisematta suoriteperusteen mukaiseksi tilinpäätöksessä.

⁵⁴ Andersson-Ikkala, s.271

⁵⁵ Andersson-Ikkala, s.169 ja 283.

Verotuskäytännössä – erityisesti verotarkastuksissa – veroviranomainen joutuu ottamaan kantaa esim. siihen, mikä on niin olennainen virhe yhtiön ilmoittamassa verotettavassa tulossa, että yhtiöön tulisi kohdistaa VerMenL:n mukainen jälkiverotus. VerMenL:n 57 §:n mukaan yksi jälkiverotuksen edellytyksistä on se, että verovelvollinen on antanut puutteellisen, erehdyttävän tai väärän veroilmoituksen. Koska yhtiön tilinpäätös on tuloveroilmoituksen laadinnan lähtökohta, johtaa esim. tuloslaskelmassa oleva jaksotusvirhe yleensä siihen, että myös veroilmoitus on VerMenL:ssa tarkoitettulla tavalla virheellinen.⁵⁶ Verotuksessa yleisperiaatteena on, että virheellisen tilinpäätöksen perusteella laaditun virheellisen veroilmoituksen mukainen verotus on lähtökohtaisesti aina oikaistava esim. jälkiverotuksella.⁵⁷

Yhteenvedona tuloverotusta koskevista laeista ja niiden soveltamiskäytännöstä johdettavissa olevasta tuloveroilmoituksen (ja sen perustana olevan tilinpäätöksen) laatimisen olennaisuusperiaatteesta voidaan todeta, että verolaeissa ja viranomaiskäytännössä on hyväksytty se, että vähäiset tilinpäätöserät voidaan jättää jaksottamatta ja vähäisten (tilinpäätöksen virheellisyydestä johtuvien) veroilmoituksen virheiden johdosta ei tarvitse tehdä jälkiverotusta. Sen sijaan laeista ja soveltamiskäytännöstä ei ole selkeästi johdettavissa tarkkaa määrittelyä sille, mikä on olennaista ja mikä ei.⁵⁸ Näyttäisi kuitenkin siltä, että tuloverotuksen kannalta tilinpäätöksen virhe tai puute saattaa olla helpommin olennainen kuin tarkasteltaessa virhettä pelkän tilinpäätösinformaation oikeellisuuden kannalta. Esim. jonkin tuloerän jäämisellä pois tilinpäätöksestä ei ehkä ole olennaista merkitystä tilinpäätösinformaation kannalta, mutta jo verotuksen oikeudenmukaisuuden vuoksi edellytetään, että verovelvolliset tulevat verotetuksi kaikista veronalaisista tuloistaan ja myös kyseinen tuloerä esitetään veroilmoituksessa.⁵⁹ Sikäli kun asia on näin, on sillä vaikutusta myös tilinpäätöksen laadintaan em. tilinpäätöksen ja tuloveroilmoituksen kytkennän vuoksi.⁶⁰

⁵⁶ Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että yhtiön kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä oleva virhe ei vielä sinänsä merkitse, että myös veroilmoitus olisi väärin. Tilinpäätöksessä oleva yhtiön verotettavaan tuloon vaikuttava virhe voidaan korjata vielä veroilmoituslomakkeella. Ks. Lehtonen 1986, s. 151-153.

⁵⁷ Koskinen, s. 83 – 85

⁵⁸ Vrt. Lehtonen 1986, s.410, jonka mukaan arvioitaessa veropetoksen tunnusmerkistön täyttymistä, on teon tahallisuutta oikeuskäytännössä usein perusteltu virheellisen seikan suuruudella. Mitään mittapuuta ei hänen mukaansa kuitenkaan voida antaa siitä, koska veroilmoituksen virhe on ollut niin suuri, että verovelvollisen on tullut se huomata.

⁵⁹ Ks. HE 1988/66, luku 1.6.1.1.1.: ”Verotuksen oikeudenmukaisuuden edellytyksiä on, että kaikki verovelvolliset suorittavat veronsa lainsäädännön määräämällä tavalla”.

⁶⁰ Koskinen, s. 87-88

3.3.3 Muiden tilinpäätöksen käyttäjäryhmien näkökulmia

Lainantajat ovat kiinnostuneita tiedoista, jotka auttavat niitä päättämään, kykeneekö yritys maksamaan lainojensa lyhennykset ja korot ajallaan. Tavarantoimittajat ja muut yhtiön velkojat ovat kiinnostuneita tiedoista, jotka auttavat niitä arvioimaan kykeneekö yhtiö maksamaan niille olevat velkansa ajoissa. Tavarantoimittajat ovat yleensä kiinnostuneempia yhtiöstä lyhyellä aikavälillä kuin lainantajat paitsi silloin, kun tavarantoimittajat ovat riippuvaisia yhtiöstä sen vuoksi, että yhtiö on niille merkittävä asiakas.⁶¹

Tavarantoimittajien ja lainantajien kannalta yhtiön tilinpäätös on (muiden tietolähteiden ohella) eräs tietolähde luottopäätöstä tehtäessä ja luottoriskiä arvioitaessa. Tavarantoimittaja käyttää tilinpäätösinformaatiota erityisesti aloittaessaan asiakassuhdetta, luottotiliä avattaessa, luottorajaa määriteltäessä tai tehtäessä luottopäätöstä yksittäisestä suuresta kaupasta.⁶² Tilinpäätösanalyysiä käytetään yhtiön luottoriskin arvioinnissa. Käytännössä tämä tapahtuu mm. niin, että tuloslaskelman ja taseen luvuista lasketaan tunnuslukuja, jotka tiivistävät tilinpäätökseen sisältyvää tietoa. Tunnuslukujen avulla luotonantaja pyrkii saamaan käsityksen erityisesti yhtiön kannattavuudesta, maksuvalmiudesta ja vakavaraisuudesta. Toimintakertomusinformaatio taas antaa tietoa yhtiön lähitulevaisuuden suunnitelmista ja edellisen tilikauden tuloskehityksen perusteluja. Tavarantoimittajan ja lainantajan kannalta tilinpäätösinformaatiossa olevista virheistä ja puutteista merkittäviä ovat erityisesti sellaiset, jotka vääristävät olennaisesti edellä mainittujen tunnuslukujen laskentaa ja antavat väärän kuvan yhtiön kyvystä selviytyä velvoitteistaan. On toki huomattava, että yhtiön kannattavuutta, maksuvalmiutta ja vakavaraisuutta koskevat tunnusluvut kiinnostavat myös muita tilinpäätöksen käyttäjäryhmiä.⁶³

Kannattavuuden tunnusluvuista tärkeimpiä on sijoitetun pääoman tuotto prosentti (ROI), joka saadaan kaavasta:⁶⁴

$$\left[\frac{\text{((tulos ennen satunnaiseriä, varauksia ja veroja + korkokulut ja muut rahoituskulut) / (taseen loppusumma – korottomat velat keskiarvona)}}{\text{}} \right] * 100.$$

⁶¹ IASC, s. 36-37, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, kappaleet 9(c) ja (d).

⁶² Tiilikäinen, s. 134.

⁶³ Pennanen, s.137-141 ja Teemu Aho, s.167-168. Ks. Tavarantoimittajan tarkastelunäkökulmasta tilinpäätösinformaatioon myös Tiilikäinen.

⁶⁴ Koskinen, s. 89

Sijoitetun pääoman tuotto prosentti ilmoittaa prosenteissa sen tuoton, joka yhtiöön sijoitetulle pääomalle on saatu. Yhtiön vakavaraisuuden eli pitkän tähtäimen maksuvalmiuden mittareista keskeisimpiä on omavaraisuusaste, jonka määrittelykaava on:⁶⁵

Omavaraisuusaste prosentteina = [(oma pääoma + vähemmistöosuus + vapaaehtoiset varaukset ja poistoero laskennallisella verovelalla vähennettynä) / (taseen loppusumma – saadut ennakot)] *100.

Omavaraisuusaste on tärkeä luottokelpoisuuden mittari. Yhtiön maksuvalmiuden tunnusluvut kuvaavat yhtiön mahdollisuuksia suoriutua lähiaikoina erääntyvistä maksusitoumuksistaan. Quick ratio ja current ratio ovat taseesta määriteltäviä maksuvalmiuden tunnuslukuja.⁶⁶

Quick ratio = rahoitusomaisuus / lyhytaikainen vieras pääoma.

Current ratio = (rahoitus- ja vaihto-omaisuus) / lyhytaikainen vieras pääoma.

Edellä esitetyistä tunnusluvuista voidaan havaita, että tuloslaskelman mukaisessa tuloksessa olevat virheet kuten myös taseen veloissa ja omassa pääomassa olevat virheet vaikuttavat sijoitetun pääoman tuottoa kuvaavaan tunnuslukuun. Luotonantaja saattaa luokitella yhtiöt sijoitetun pääoman tuotto prosentin perusteella eri luokkiin. Tällöin esim. tilikauden tuloksessa oleva virhe voi johtaa tunnusluvun väärään arvoon ja siihen, että yhtiö sijoittuu väärään luottokelpoisuusluokkaan. Tällä taas saattaa olla vaikutusta luottopäätöstä tekevän henkilön päätökseen. Nettotuloksen tai korkokulujen määrän virheellisyydestä johtuva virhe sijoitetun pääoman tuotto –tunnusluvussa saattaa olla joissain tilanteissa olennainen sen vuoksi, että virheen johdosta tunnusluvun kehitystrendi edellisiin tilikausiin nähden muuttuu: sijoitetun pääoman tuotto prosentti paranee tai heikkenee virheen vuoksi. Tällöin muutamankin prosentin suuruinen virhe sijoitetun pääoman tuotto prosentti –tunnusluvussa saattaa olla merkittävä.⁶⁷

Yhtiön henkilöstö on kiinnostunut työnantajayhtiönsä taloudellisesta tilasta ja siihen liittyen yhtiön tilinpäätöksen oikeellisuudesta mm. työsuhteidensa jatkuvuuden ja tilinpäätöksen perusteella

⁶⁵ Koskinen, s.89

⁶⁶ Koskinen, s.89

⁶⁷ Koskinen, s. 89-90

laskettavien tulospalkkioiden ja muiden etujen vuoksi.⁶⁸ Tämän vuoksi työntekijöiden kannalta on olennaista, että erityisesti yhtiön tilinpäätöksen osoittama tilikauden tulos kuvaa lain mukaisella tavalla yhtiön toimintaa. Tunnusluvuista tärkeä henkilöstön kannalta on mm. omavaraisuusaste, joka kuvaa yhtiön vakavaraisuutta eli pitkän tähtäimen maksuvalmiutta. Vakavarainen yhtiö kestää paremmin heikompiakin tilikausia ja pystynee myös turvaamaan heikon vakavaraisuuden omaavia yrityksiä paremmin työsuhteiden jatkuvuuden. Yksittäisten tilinpäätöserien arvojen oikeellisuus saattaa taas olla erityisen merkityksellistä henkilöstölle sen vuoksi, että kyseisiä eriä käytetään tulospalkkioiden laskennan perustana. Virheet yksittäisissä tilinpäätöserissä voivat johtaa väärän tulospalkkion perustana olevan tunnusluvun määrään.⁶⁹

⁶⁸ IASC, s.36, Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, kappale 9(b).

⁶⁹ Koskinen, s. 91

4. Tilinpäätöksen tarkastusta ohjaavista yleisistä periaatteista

Tilintarkastustehtävä on yksi kokonaisuus, joka ajallisesti kohdistuu osakeyhtiön tilikauteen. Tilintarkastuslain mukainen osakeyhtiön tilintarkastus voidaan nähdä prosessina, johon kuuluu tilinpäätöstarkastuksen ohella myös kirjanpidon ja hallinnon tarkastus. Tilinpäätöstarkastuksessa tilintarkastajan tulee muodostaa perusteltu käsitys siitä, onko tilinpäätös laadittu kirjanpitolain ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaako se kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.⁷⁰

Tilinpäätöksen tarkastuksessa tulee IFAC:n kansainvälisten tilintarkastussuosituksen (ISA) ja niihin perustuvien KHT-yhdistyksen suositusten mukaan noudattaa seuraavia tilintarkastuksen yleisiä periaatteita:

- Tilintarkastajan tulee noudattaa ammattikunnan suositusten mukaisia eettisiä periaatteita (hyvää tilintarkastajatapaa),
- Tilintarkastajan tulee suorittaa tarkastus alan hyväksytyjä suosituksia (Suomessa KHT-yhdistyksen suosituksia) noudattaen,
- Tilintarkastajan tulee noudattaa tarkastuksen suunnittelussa ammatillista varovaisuutta ja ottaa huomioon, että tilinpäätös saattaa olla olennaisesti virheellisesti laadittu.⁷¹

Tilintarkastajan tulee alan suositusten mukaan soveltaa tarkastusta suunnitellessaan ja toteuttaessaan ns. olennaisuuden ja suhteellisen riskin periaatetta. Tämä tarkoittaa sitä, että tarkastustoimenpiteet tulee suunnata alueille, joissa on riski olennaisiin virheisiin, sekä alueille, jotka ovat olennaisia arvioitaessa, onko yhtiön johto noudattanut osakeyhtiölain säännöksiä ja yhtiöjärjestystä. Tarkastuksessa tulee alan suositusten mukaan pitää lähtökohtana sitä, että eri tilinpäätöseriin ja yhtiön toimintoihin liittyy erilainen virhemahdollisuus.⁷²

⁷⁰ KHT-yhdistys Suositukset, s.25 ja 39.

⁷¹ IFAC Handbook, s.55 ja KHT-yhdistys Suositukset, s.15-30.

⁷² KHT-yhdistys Suositukset, s.28.

4.1 Olennaisuus tilinpäätöstä tarkastettaessa

TTL:ssa ei ole säädetty olennaisuuden käsitteestä. Olennaisuuden käsitteen soveltaminen tilinpäätöksen tarkastuksessa perustuu kuitenkin TTL 16 §:än, jonka mukaan tilintarkastajan tulee noudattaa hyvää tilintarkastustapaa. Tilintarkastuslakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että KHT-yhdistyksen suositukset ovat eräs hyvän tilintarkastustavan lähteistä.⁷³ KHT-yhdistyksen suositukset sisältävät olennaisuuden ja suhteellisen riskin käsitteet tarkastusta ohjaavina keskeisinä periaatteina.⁷⁴ Nykyistä osakeyhtiölakia säädettyä hallituksen esityksessä todettiin, että tilintarkastajan ei tarvitse tehdä epäolennaisien muotovirheiden vuoksi muistutusta tilintarkastuskertomuksessaan.⁷⁵ Vähäisiä virheitä ovat OyL:n kommentaariteoksen mukaan esim. terminologiset virheet, kulujen epätarkka jako muuttuviin ja kiinteisiin sekä epäolennainen laskuvirhe.⁷⁶ Sen sijaan OyL:a koskevassa hallituksen esityksessä ei ole esitetty kattavaa virheen olennaisuuden määritelmää. Airaksisen ja Jauhiaisen mukaan tilintarkastuksessa lähtökohtana on olennaisien asioiden selvittäminen ja raportointi. Esimerkiksi tilintarkastuksen ei heidän mukaansa oletetakaan ulottuvan kaikkiin kokonaisuuden kannalta vähämerkityksellisiin yksityiskohtiin.⁷⁷

KHT-yhdistyksen tilintarkastusalan suosituksissa olennaisuuden periaatetta on käsitelty tilintarkastuksen suunnittelua koskevassa luvussa. Tätä selostusta voitaneen pitää merkittävimpänä ilmaisuna siitä, mitä olennaisuudella suomalaisen hyvän tilintarkastustavan mukaan tarkoitetaan:

”Tilintarkastajan tulee suunnitella ja toteuttaa tarkastus siten, että hän kohtuudella voi odottaa havaitsevansa olennaiset kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon virheet. Olennaisuuden määrittäminen riippuu tilintarkastajan omasta arviosta. Perustana arviolle on kuitenkin virheen olennaisuus kokonaisuuden kannalta.

Olennaisuus viittaa joko yksittäiseen virheeseen tai virheiden yhteismäärään. Virhettä voidaan pitää olennaisena silloin, kun se vaikuttaisi asiantuntijana pidettävän henkilön päätöksentekoon tai arvioon yhteisön tai säätiön kirjanpidosta tai tilinpäätöksestä. Syynä tällöin voi olla joko virheen luonne tai laajuus.

⁷³ Koskinen, s. 93. Ks. lisää HE 295/93, s.29-30.

⁷⁴ KHT-yhdistys Suositukset, s.28-30.

⁷⁵ Koskinen, s. 93. Ks. lisää HE 27/1977, s.77.

⁷⁶ Koski-af Schultén, s.68.

⁷⁷ Airaksinen-Jauhiainen, s.280.

Olenaisuuskriteerit tulisi päättää jo tarkastuksen suunnitteluvaiheessa. Tällöin ne pystytään ottamaan huomioon mahdollisimman varhain tarkastuksen suuntaamisessa, laajuudessa tai ajoituksessa.

Olenaisuutta on tarkasteltava kokonaisuuden kannalta. Havaitut virheet on tarkastuksen aikana kuitenkin suhteutettava tarkastettavaan erään tai kohteeseen. Tällöin suhteellisen pienetkin erot saattavat johtaa lisäselvityksiin, mikäli ne indikoivat esimerkiksi vastaavanlaisten virheiden esiintymistä muualla ja ne yhdessä voivat muodostua olennaisiksi.

Olenaisuus voidaan määritellä esimerkiksi hyväksyttävänä euromääräisenä virheenä suhteessa tulokseen ennen tilinpäätöksen järjestelyeriä tai taseen loppusummaan. Näin määritellyn hyväksyttävän virheen perusteella voidaan edelleen määritellä hyväksyttävä ero yksittäisille tilinpäätöserille. Näitä olenaisuuskriteerejä on pidettävä suuntaa-antavina päätettäessä tarkastustoimenpiteistä ja –menetelmistä.”⁷⁸

Edellä tilintarkastuksen suunnittelua koskevien suositusten kohdassa esitetyn lisäksi KHT-yhdistyksen suosituksiin sisältyy tilinpäätöksen erien ja virheiden olenaisuutta koskevia mainintoja myös mm. seuraaviin kohtiin:

- ”Tärkeää on, että tilintarkastajan tuntema olennainen asia, jota ei ole otettu huomioon hänen tarkastamassaan tilinpäätöksessä tai muussa asiakirjassa ja joka sen vuoksi voi olla harhaanjohtava, mainitaan tarkastuksesta annettavassa kertomuksessa tai lausunnossa.”⁷⁹
- ”Harkitessaan havaitun virheen vaikutusta tilintarkastaja voi tulla siihen johtopäätökseen, että muuhun tilinpäätösinformaatioon verrattuna virhe ei ole olennainen ja että tilinpäätös tästä huolimatta on laadittu voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaa lukijalle lain edellyttämän kuvan yhtiön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.”⁸⁰

⁷⁸ KHT-yhdistys Suositukset, s.28-29.

⁷⁹ KHT-yhdistys Suositukset, s. 17.

⁸⁰ KHT-yhdistys Suositukset, s.24.

- ”Tilintarkastajan tulee esittää muistutus tilintarkastuskertomuksessaan, jos hän on havainnut mainittuja seikkoja (vahingonkorvausvelvollisuuden aiheuttavia tekoja tai laiminlyönnejä). Vähäisistä tai epäolennaisista laiminlyönneistä tai teoista, joiden ei voida katsoa aiheuttavan merkittävää vahinkoa, riittää yleensä raportointi yhteisön tai säätiön johdolle.”⁸¹
- ”Tilintarkastuksessa tulee todeta, että olennaiset tarkastuksen alaiselle tilikaudelle kuuluvat liiketapahtumat ovat tulleet oikein kirjatuksi.”⁸²
- ”Kirjanpidossa tai tilinpäätöksessä olevat olennaiset virheet ja puutteellisuudet sekä tilintarkastuslain 19 §:ssä mainittujen vastuuvollisten teot ja laiminlyönnit, joista saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus, ovat perusteita, joiden nojalla tilintarkastajan tulee esittää tilinpäätöstä tai vastuuvapautta koskeva muistutus.”⁸³
- ”Mikäli tilinpäätöksessä esiintyvät virheellisuudet ja puutteellisuudet ovat haittaa tuottamatta oikaistavissa ja täydennettävissä, tulisi näin tehdä ennen tilintarkastuskertomuksen antamista. Jos tilinpäätöksessä on olennaisia puutteita, ei vahvistamista kuitenkaan voida esittää. Muistutuksen aiheuttavia olennaisia tilinpäätöksen puutteita ei ole mahdollista korvata antamalla tilintarkastuskertomuksessa nämä tiedot.”⁸⁴
- ”Tilintarkastuspöytäkirja on tilintarkastuskertomuksesta alempiasteinen raportointimuoto. Muistutukset esitetään tilintarkastuskertomuksessa. Muut olennaisuuden periaatteen mukaan vähemmän merkitykselliset seikat, jotka tilintarkastaja kuitenkin katsoo tarpeelliseksi esittää toimitusjohtajalle tai hallitukselle, voidaan luokitella huomautuksiksi.”⁸⁵

Edellä esitetty KHT-yhdistyksen yleinen olennaisuuden määritelmä ei anna kovin paljon käytännön apua sen arvioimisessa, milloin tilintarkastajan on pidettävä tilinpäätöksen virhettä niin olennaisena, että vakioimuotoista tilintarkastuskertomusta on mukautettava. Tilinpäätöksen virheiden olennaisuudesta ei ole kovin laajalti keskusteltu suomalaisessa tilintarkastuskirjallisuudessa.⁸⁶ KHT-yhdistyksen suosituksissa annetaan asiaan hieman lisätietoa toteamuksella, että olennaisuus

⁸¹ KHT-yhdistys Suositukset, s. 26.

⁸² KHT-yhdistys Suositukset, s.26

⁸³ KHT-yhdistys Suositukset, s.54.

⁸⁴ KHT-yhdistys Suositukset, s. 54.

⁸⁵ KHT-yhdistys Suositukset, s.56.

⁸⁶ Poikkeuksena tästä esim. Vahtera 1986a, joka on todennut artikkelissaan, s.107, että tulisi määrittää, mikä katsotaan tilinpäätöksen virheeksi, jota ei enää voida hyväksyä.

voidaan määritellä esimerkiksi hyväksyttävänä euromääräisenä virheenä suhteessa tulokseen ennen tilinpäätöksen järjestelyeriä tai taseen loppusummaan.⁸⁷ Hyväksyttävän tilinpäätöksen kokonaisvirheen perusteella voidaan määritellä edelleen hyväksyttävä virhe yksittäisille tilinpäätöserille. Tämä ei kuitenkaan saa merkitä sitä, että tahalliset virheet tilinpäätöksessä hyväksyttäisiin. KHT-yhdistyksen suosituksissa ei edellytetä, että tilintarkastaja mainitsisi tilintarkastuskertomuksessaan, minkälaista olennaisuuskriteeriä hän on tarkastuksessaan noudattanut.⁸⁸ Lehtisen (2001) tutkimuksessaan haastatteleminen ammattitilintarkastajien mukaan olennaisuuden rajan määrittäminen on käytännössä vaikea tehtävä.⁸⁹

Tilinpäätöksen korjausehdotukseen tai mukautukseen tilintarkastuskertomuksessa johtava kokonaisvirhe voi koostua useammasta pienemmästä virheestä taikka yhdestä tai muutamasta suuresta virheestä. Esimerkiksi TILA:n ratkaisussa 13/1993 KHT sai varoituksen, koska hän ei ollut tilintarkastuskertomuksessaan raportoinut tilinpäätöksen virheellisyydestä, joka aiheutui pääasiassa kolmesta tekijästä:

- a) kirjanpitoon kirjatuista perusteettomista saatavista,
- b) kiinteistön ylisuuresta arvonorotuksesta ja
- c) taseesta puuttuvista veloista.

Kyseisessä tapauksessa kukin virhe oli jo yksinäänkin sellainen, että se olisi todennäköisesti johtanut tilinpäätösinformaation vääristymiseen. TILA:n ratkaisuselosteistakaan ei yleensä saa kovin selkeää käsitystä siitä, mitä pidetään olennaisena virheenä tai puutteena, koska tapauselosteissa ei ole yleensä suhteutettu euromäärältään mainittuja virheitä yhtiön tilinpäätöksen lukuihin.⁹⁰

⁸⁷ KHT-yhdistys Suositukset, s.29.

⁸⁸ Koskinen, s. 96. Vrt. lisäksi Höjskov, joka ehdottaa Tanskassa, että tilintarkastusjärjestön tulisi antaa olennaisuutta koskevat suositukset ja ohjeet havaittujen virheiden korjaamisesta. Ohjeiden laatimisen jälkeen olisi hänen mukaansa luonnollista, että tilintarkastaja tilintarkastuskertomuksessaan julkistaisi olennaisuustason, jota hän on tarkastuksessaan käyttänyt.

⁸⁹ Lehtisen tutkimuksen mukaan kaksi kolmasosaa tilintarkastajista oli joskus kokenut vaikeaksi päättää, antaako tilintarkastuskertomuksessa lisätieto vai ei. Lisätieto vaikuttaa tilinpäätöksestä muodostettavaan mielipiteeseen, ja voi siten vaikuttaa vaikkapa luotonantoon. (Virtanen, s.120).

⁹⁰ Koskinen, s. 96. Ks. tarkemmin esim. TILA:n ratkaisussa 11/1994 otettiin kantaa asunto-osakeyhtiön tilinpäätöksen virheiden olennaisuuteen. Olennaisena virheenä ei pidetty sitä, että tilinpäätökseen ei erikseen sisällynyt yhtiön perimän hoitovastikkeen jälkilaskelmaa eikä sitä, että talousarviovertailu oli esitetty taseen erittelyjen yhteydessä. Näistä virheistä ja puutteista jälkimmäinen on esimerkki vähäisestä muotovirheestä. TILA:n ratkaisun 5/1994 mukaan myöskään öljysäiliössä olleen öljyn puuttuminen huoltoyhtiön taseen vaihto-omaisuudesta ei ollut olennainen virhe eikä TILA moittinut yhtiön tilintarkastajien toimintaa.

4.2 Olennaisuusrajojen määrittely tilinpäätöksen virheille

4.2.1 Yleistä olennaisuusrajoista

Suomen kirjanpito- tai tilintarkastuslainsäädännössä kuten ei myöskään IASC:n tai IFAC:n suosituksissa ei ole annettu suhteellisia tai euromääräisiä olennaisuusrajoja, joita tulisi soveltaa tilinpäätöksen virheiden olennaisuutta arvioitaessa. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää kuitenkin KHT-yhdistyksen suositusten mukaan, että suuntaa-antavat olennaisuuskriteerit määritellään jo tarkastusta suunniteltaessa, jolloin ”olennaisuus voidaan määritellä esimerkiksi hyväksyttävänä euromääräisenä virheenä suhteessa tulokseen ennen tilinpäätöksen järjestelyeriä tai taseen loppusummaan”. Näin määritellyn hyväksyttävän virheen perusteella määritellään hyväksyttävä ero yksittäisille tilinpäätöserille. Tarkastuksessa havaitut virheet on KHT-yhdistyksen suositusten mukaan suhteutettava tarkastettavaan erään tai kohteeseen. KHT-yhdistyksen suosituksissa korostetaan suhteellisten olennaisuusrajojen asettamista ts. miten suuri havaittu virhe on suhteessa johonkin tilinpäätöksen erään. KHT-yhdistys antaa esimerkit (tulos ennen tilinpäätöksen järjestelyeriä, taseen loppusumma) siitä, mihin tilinpäätöksen eriin havaitut virheet tulisi suhteuttaa. Virheet voidaan siis KHT-yhdistyksen mukaan olennaisuutta arvioitaessa suhteuttaa myös muihin tilinpäätöksen eriin.⁹¹ Muitakin vertailupohjia voidaan käyttää, jos se on perusteltua.⁹² Olennaisuusrajat voidaan myös määritellä eri tavalla tuloslaskelman ja taseen erille esim. niin, että tuloslaskelman erien olennaisuutta arvioidaan suhteuttamalla erä tilikauden nettovoittoon ja taseen erien olennaisuutta suhteuttamalla ne taseen loppusummaan.⁹³

Laskentatoimen järjestöt sen paremmin Suomessa kuin muuallakaan eivät ole eräitä poikkeuksia⁹⁴ lukuun ottamatta antaneet suositusta standardoidusta matemaattisesta mallista, jolla olennaisuusrajat voitaisiin asettaa tilinpäätöksen laadinnassa ja tarkastuksessa. Matemaattista mallia olennaisuusrajojen asettamisessa puoltavat eri tutkijoiden mukaan mm. seuraavat seikat:

- tilinpäätösten laatijat ja tarkastajat ovat luottavaisempia tilinpäätöksen laadintaa ja tarkastusta koskevien päätöstensä oikeellisuuden suhteen,

⁹¹ KHT-yhdistys Suositukset, s. 39.

⁹² Chong 1997b, s.7. Vertailupohjiksi on esitetty esim. taseen varojen kokonaismäärää, keskimääräistä voittoa, pysyvien varojen määrää, vaihtuvien varojen määrää, käyttöpääomaa, velkojen kokonaismäärää, myyntiä, omaa pääomaa ja tulosta per osake.

⁹³ Chong 1997a, s. 14 ja Chong 1997b, s. 7.

⁹⁴ Chong 1997a, s. 10-12, mukaan mm. Australian ja Uuden Seelannin laskentatoimen järjestöt ovat antaneet ohjeet, joissa olennaisuuden määrittelyyn on annettu selkeä matemaattinen ohje.

- tilinpäätösinformaation käyttäjät voivat aikaisempaa enemmän luottaa annettuun tilinpäätösinformaatioon,
- matemaattinen olennaisuusmalli edistää tilintarkastuksen laadunvalvontaa,
- selkeästi määritellyn mallin mukaan toimiminen antaa tilintarkastajalle paremman mahdollisuuden puolustautua vahingonkorvauskanteita vastaan,
- tilinpäätösten laadinta ja esittämistapa on aiempaa yhdenmukaisempaa.⁹⁵

Matemaattisen mallin antamista vastaan taas eri tutkijat ovat esittäneet useita argumentteja, joista tärkeimpiä ovat:

- matemaattinen malli on liian jäykkä ja se estää tilintarkastajia ottamasta tilinpäätöksen laadullisia tekijöitä huomioon,
- on vaikea määrittellä yleispätevää olennaisuusmallia, joka sopisi kaikkien käyttäjien tarpeisiin esim. yhtiön toimialasta ja informaation vastaanottajasta riippumatta.⁹⁶

Leppiniemen mukaan tilinpäätöksen määrällisten virheiden ja puutteiden olennaisuutta tarkasteltaessa tulee erityisesti kiinnittää huomiota siihen, miten virhe/puute vaikuttaa suhteellisesti ja/tai absoluuttisesti yhtiön tilikauden tulokseen ja jakokelpoiseihin varoihin. Tämän lisäksi virheen/puutteen olennaisuutta arvioitaessa tulee ottaa myös huomioon, miten määrällinen virhe/puute vaikuttaa tilinpäätöksen rakenteeseen.⁹⁷

4.2.2 Liikevaihtoon perustuvat olennaisuusrajat

Liikevaihto on eräs – mutta ei yleisin – tuloslaskelman eristä, joihin tilinpäätöksen virheitä suhteutetaan arvioitaessa virheiden olennaisuutta. Suomessa ei ole juuri otettu julkisesti kantaa siihen, miten monta prosenttia yhtiön liikevaihdosta yksittäinen virhe tai tilinpäätöksen erä yleensä voi olla, jotta sitä ei vielä pidettäisi olennaisena. KHT-yhdistyksen suositukset eivät mainitse virheen suhteuttamista liikevaihtoon esimerkkinä olennaisuuden arviointimenetelmistä. Konsernitilinpäätöksen laadintaan liittyen Pekkala on todennut merkityksettömiä konserniyhtiöitä koskien, että ”merkityksettömänä voinee pitää (yhtiön tilinpäätöksen) yhdistämistä esimerkiksi

⁹⁵ Chong 1997a, s. 18.

⁹⁶ Chong 1997a, s.19.

⁹⁷ Leppiniemi Liikekirjanpito, s. 5:11-12 (syyskuu 1997).

silloin, kun tarkastelun kohteena olevien yritysten yhteenlaskettu liikevaihto on alle 2 % konsernin liikevaihdosta, olettaen ettei yhdistämättä jättämisellä ole olennaista vaikutusta konsernitaseen nettovaroihin”.⁹⁸ Vahtera on esittänyt seuraavan taulukon esimerkin arvioitaessa yhtiön toiminnan tuloksessa olevien virheiden yhteismäärää suhteuttamalla ne liikevaihtoon.⁹⁹

Taulukko 2. Vahteran esimerkki toiminnallisessa tuloksessa olevin virheiden yhteismäärän suhteuttamisesta liikevaihtoon.

Liikevaihto	Virhe - %	Ei kuitenkaan suurempi kuin
alle 5 mmk	2	20 tmk
5 - 50 mmk	1	100 tmk
yli 50 mmk	0,5	500 tmk

”Toiminnallisella tuloksella” Vahtera tarkoittanee liikevoittoa. Huomionarvoista Vahteran esimerkissä on se, että suuremmissa yhtiöissä hyväksyttävä virheiden yhteismäärä olisi suhteessa liikevaihtoon pienempi kuin pienemmissä yhtiöissä. Vahteran esimerkissä virheelle asetettaisiin myös ehdoton markkamääräinen yläraja, jota virhe ei saisi ylittää. Vahteran esimerkki on jo lähes 20 vuotta vanha, minkä vuoksi kyseiset markkamääräiset rajat ovat jo inflaation vuoksi käyneet liian pieneksi. Lisäksi suomalaisten konsernien koko on esimerkin laatimisen jälkeen kasvanut, minkä vuoksi etenkin suuryhtiöissä esitetyn kaltaiset ehdottomat markkamääräiset ylärajat eivät ole käyttökelpoisia, koska ne asettavat olennaisuusrajan liian alhaiseksi.¹⁰⁰

Tehdyn tutkimuksen mukaan Yhdistyneissä Kuningaskunnissa tilintarkastustoimistojen tilintarkastuskäsikirjoissa on yksittäisten tilinpäätöserien tai virheiden olennaisuutta arvioitaessa käytetty erien/virheiden suhteuttamista liikevaihtoon eräänä arviointimenetelmänä. Käsitykset siitä, mikä olennaisuusrajan tulee olla, eivät kuitenkaan ole yhdenmukaiset eri tilintarkastustoimistojen välillä. Eräät toimistot pitävät erää/virhettä olennaisena jo silloin, kun erä/virhe on vähintään 0,4 % tarkastettavan yhtiön liikevaihdosta. Toisen toimiston mielestä taas erä/virhe on tilinpäätöksessä olennainen vasta kun se on vähintään 2 % liikevaihdosta. Käsitykset liikevaihtoon suhteutetusta

⁹⁸ Pekkala, s. 118.

⁹⁹ Vahtera 1986a, s. 109.

¹⁰⁰ Koskinen, s. 103

olennaisuusrajaista vaihtelevat Yhdistyneissä Kuningaskunnissa tehdyn tilintarkastustoimistoja koskeneen tutkimuksen mukaan näiden ääripäiden (0,2 – 2,0 %) välillä.¹⁰¹ Tutkijoiden käsityksissä liikevaihtoon suhteutettu olennaisuusraja on vaihdellut jopa niin suurella vaihteluvälillä kuin 0,2 – 10 %.¹⁰² Fowlerin mukaan Yhdysvalloissa erään tilinpäätöksen laatijoiden käyttämän ”peukalosäännön” mukaan erä on olennainen, jos se on vähintään 1,0 % tilikauden bruttotuotoista (gross revenue).¹⁰³ Tilinpäätöksen virheiden olennaisuuden arviointi liikevaihtoon suhteuttamalla on ongelmallista sen vuoksi, että eri toimialoilla nettotuloksen ja liikevaihdon suhde on hyvinkin erilainen. Esim. kauppaliikkeessä nettotulos saattaa olla prosentteina liikevaihdosta paljon pienempi kuin teollisuusyrityksessä. Lopputuloksena voi olla se, että kauppaliikkeen kohdalla virhettä ei pidettäisi olennaisena, vaikka virheen määrä suhteessa kauppaliikkeen nettotulokseen on olennainen. Joissakin yrityksissä (esim. sijoitustoimintaa harjoittavat yritykset) taas liikevaihto saattaa olla suhteessa yhtiön varoihin vähämerkityksellinen erä. Virheen suhteuttaminen liikevaihtoon ei edellä esitetyn vuoksi ole yksinään käytettynä riittävän hyvä olennaisuuden arviointiväline.¹⁰⁴

4.2.3 Liikevoittoon tai muuhun tulokäsitteeseen perustuvat olennaisuusrajat

Tilinpäätöksen eriä/virheitä voidaan suhteuttaa eri tulokäsitteistä lähinnä seuraaviin, jotka on esitetty siinä järjestyksessä, jossa ne UKPA 1 luvun 1 §:n mukaisen tuloslaskelman vähennyslaskuasetelman mukaisesti esiintyvät.¹⁰⁵

- liikevoitto (-tappio),
- voitto (tappio) ennen satunnaisia eriä,
- voitto (tappio) ennen tilinpäätössiirtoja ja veroja sekä
- tilikauden voitto (tappio).

Kuten aiemmin todettu, voidaan KHT-yhdistyksen suositusten mukaan olennaisuus määritellä esimerkiksi hyväksyttävänä euromääräisenä virheenä suhteessa tulokseen ennen tilinpäätöksen

¹⁰¹ Chong 1997a, s.15-16.

¹⁰² Chong 1997b, s.7.

¹⁰³ Fowler.

¹⁰⁴ Koskinen, s. 103-104

¹⁰⁵ Koskinen, s. 104

järjestelyeriä, millä tarkoitetaan yllä esitetyistä voittokäsitteistä voittoa (tappiota) ennen tilinpäätössiirtoja ja veroja.

Angloamerikkalaisten maiden laskentatoimen järjestöjen suosituksissa ja laskentatoimen tutkijoiden keskuudessa nettotulos (net profit) on yleisin vertailukohta, jota käytetään vertailukohtana arvioitaessa tilinpäätöksen erien/virheiden olennaisuutta.¹⁰⁶ Nettotulos vastannee UKPL:n tuloslaskelmakaavan käsitettä tilikauden voitto, jota ei kuitenkaan ole mielekästä käyttää Suomessa vertailupohjana, koska verotussyistä tehdyt tilinpäätössiirrot vaikuttavat kyseiseen tulokseen. Tämän vuoksi Suomessa voitto ennen satunnaisia eriä, voitto ennen tilinpäätössiirtoja ja veroja tai liikevoitto olisi parempi vertailupohja suhteutettaessa tilinpäätöksen eriä/virheitä tulokseen. Chongin mukaan angloamerikkalaisten laskentatoimen tutkijoiden käsitys olennaisuudesta on yleensä sellainen, jonka mukaan

- tilinpäätöksen erä on epäolennainen, jos se on määrältään vähemmän kuin 10% yhtiön tilikauden nettovoitosta;
- tilinpäätöksen erän olennaisuus tulee ratkaista harkinnallisen arvion perusteella, jos erä on yli 10 mutta vähemmän kuin 15 % tilikauden nettovoitosta ja
- tilinpäätöksen erä on olennainen, jos se on määrältään enemmän kuin 15 % yhtiön tilikauden nettovoitosta.¹⁰⁷

Yhdistyneissä Kuningaskunnissa toimivia tilintarkastustoimintoja koskevassa tutkimuksessa vaihteluväli prosenttiluvussa, mitä eri toimistot pitivät olennaisuusrajana nettotuloksen kohdalla, oli 5-25 % eli erittäin suuri.¹⁰⁸ Höjskovin tutkimusten mukaan tilintarkastajat pitivät Tanskassa olennaisina virheitä, jotka olivat määrältään 5-8 % tuloksesta ennen satunnaisia eriä ja veroja.¹⁰⁹ Fowlerin mukaan Yhdysvalloissa erään tilinpäätöksen laatijoiden käyttämän ”peukalosäännön” mukaan erä on olennainen, jos se on

- määrältään 5 % normaalista tuloksesta ennen veroja silloin, kun kyseinen tulo on suurempi kuin kaksi miljoonaa Yhdysvaltain dollaria;

¹⁰⁶ Chong 1997a, s.7.

¹⁰⁷ Chong 1997a, s. 13-14. Chong 1997a, s.20-21, päättyy itse suositteluun mainittua olennaisuusperiaatetta.

¹⁰⁸ Chong 1997a, s.15-16.

¹⁰⁹ Höjskov.

- määrältään 5-10 % normaalista tuloksesta ennen veroja silloin, kun kyseinen tulo on vähemmän kuin kaksi miljoonaa Yhdysvaltain dollaria tai, kun yhtiöllä ei ole laajaa omistajajoukkoa.¹¹⁰

Tilikauden nettotulos on jossain määrin ongelmallinen vertailukohta arvioitaessa tilinpäätöksen virheiden olennaisuutta, koska tilikausien väliset vaihtelut tulosten suuruudessa saattavat olla suuretkin. Vertailut nettotulokseen ovat mahdottomia esim. silloin, kun yhtiö on tehnyt nollatuloksen tai lähellä sitä olevan tuloksen. Tällöin virhe saattaa olla prosentuaalisesti merkittävä osuus tilikauden tuloksesta, vaikka todellisuudessa ei absoluuttiselta määrältään olisikaan kyse olennaisesta virheestä. Nettotulokseen vertailu tulisikin tehdä käyttämällä useampien vuosien tulosten keskiarvoa.¹¹¹ Tämäkin on ongelmallista esim. silloin, kun tuloksissa on voimakkaasti nouseva tai laskeva trendi.¹¹²

4.2.4 Taseen loppusummaan perustuvat olennaisuusrajat

Myöskään suhteutettaessa tilinpäätöksen eriä/virheitä taseen loppusummaan ei ole yksimielisyyttä siitä, mitä on pidettävä olennaisuusrajana. Eri tutkijoiden käsitykset angloamerikkalaisissa maissa vaihtelevat Chongin tutkimusten mukaan jopa vaihteluvälillä 0,5 – 10 % taseen loppusummasta.¹¹³ KILA:n lausunnossa KILA 1994/1292 kiinteistö- ja asunto-osakeyhtiömuotoisten osakkuusyhtiöiden yhdistelemättä jättäminen konsernitilinpäätökseen perusteltiin sillä, että mainittujen osakkuusyhtiöiden poisjättäminen vaikuttaisi konsernin taseen loppusummaan ja konsernitaseen mukaiseen omaan pääomaan alle 1 %:a. KILA:n lausunnossa KILA 1997/1505 arvioitiin taseen erän olennaisuutta mm. vertaamalla erän suuruutta taseen loppusummaan. Tarkasteltu erä oli vähemmän kuin 0,01 prosenttia taseen loppusummasta ja tarkasteltu tilinpäätös antoi KILA:n mukaan oikeat ja riittävät tiedot huolimatta erän virheellisestä käsittelystä taseessa. KILA:n lausunnoista voitaneen päätellä, että eriä, joiden vaikutus omaan pääomaan tai taseen loppusummaan on alle 1 %:a ei yleensä voida pitää olennaisina.

¹¹⁰ Fowler.

¹¹¹ Vrt. Chong 1997a, s. 12 ja Vahtera 1986a, s. 109.

¹¹² Koskinen, s. 104-106

¹¹³ Chong 1997a, s.14.

4.2.5 Taseen sekä tuloslaskelman rakenteeseen ja yksittäisiin eriin liittyvät olennaisuusrajat

Leppiniemi viittaa amerikkalaisen FASB:n vahvistamiin laskentaperiaatteisiin todetessaan, että 10 %:n suuruista arvoeroa voitaneen pitää yleensä Suomenkin lain mukaan olennaisuuden alarajana. Tämä tarkoittaisi siis sitä, että tilinpäätöserässä oleva virhe tai puute, jonka määrä on enemmän kuin 10 % kyseisen tilinpäätöserän oikeasta arvosta, on olennainen. Kirjanpitolautakunnan yleisohje hyödykkeen hankintamenoon ja erityisesti KILA 1993/1222 viittaavat Leppiniemen mukaan siihen, että 10%:n arvoeroakin voidaan pitää olennaisena.¹¹⁴

KILA:n lausunnossa KILA 1505/1997 otettiin kantaa tase-erän ryhmittelyvirheeseen. Tapauksessa virheellä ei ollut vaikutusta tilikauden tulokseen eikä yhtiön omaan pääomaan. Lausunnon perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että virheen olennaisuutta tulee tällaisessa tilanteessa arvioida vertaamalla virheellisesti ryhmitellyn erän suuruutta toisaalta siihen tase-erään, johon erä oli virheellisesti kirjattu ja toisaalta koko taseen loppusummaan. Lausunnon KILA 1505/1997 mukaan taseen erän ryhmittelyvirhe sellaisessa tapauksessa, jossa virheellisesti ryhmitelty erä on alle 1,6 % siitä tase-erästä, johon erä oli virheellisesti kirjattu ja vähemmän kuin 0,01 % koko taseen loppusummasta, ei ole olennainen tilinpäätöskokonaisuuden kannalta. Tässä KILA:n lausunnossa 1505/1997 käsiteltyyn tapaukseen otettu kanta ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö sellaistaakin ryhmittelyvirhettä, jossa virheellisesti ryhmitelty erä on suhteellisesti suurempi osa mainituista vertailukohteista (tase-erästä tai taseen loppusummasta), voitaisi pitää vielä epäolennaisena.¹¹⁵

Tilinpäätöksen rakenteeseen vaikuttavat virheet voivat olla olennaisia, vaikka ne eivät vaikuttaisikaan tilikauden tulokseen tai taseen mukaisiin jakokelpoisiin varoihin. Esim. KILA on lausunnossaan KILA 1996/1426 katsonut, että Rahat ja pankkisaamiset –erässä ilmoitetulla pankin välittämällä notaaritalletuksella saattoi olla olennainen merkitys ulkopuoliselle arvostelijalle, vaikkei talletus ollutkaan olennainen suhteessa esim. taseen loppusummaan tai vieraan pääoman määrään, kun erä kuitenkin oli olennainen suhteessa rahojen ja pankkisaamisten määrään. Tapauksessa KILA 1996/1426 kirjanpitovelvollisen tilinpäätöksessä oli ollut rahat ja pankkisaamiset –tilin saldona 24,1 mmk, johon sisältyi 11 mmk:n ilman pankkitakausta oleva lainasaaminen. Lainasaamiset –erän saldo oli ollut 3,8 mmk. Hakija pyysi KILAlta lausuntoa siitä,

¹¹⁴ Leppiniemi Liikekirjanpito, 5:11 (syyskuu 1997).

¹¹⁵ Koskinen, s. 109

onko hyvään kirjanpitotapaan sisältyvän olennaisuuden periaatteen kannalta merkitystä sillä, että hakemuksen tarkoittama saaminen on kirjattu notariaattitilille (rahojen ja pankkisaamisten ryhmään) eikä lainasaamisiin. KILA:n mukaan kyseinen 11 mmk:n saaminen oli olennaisesti virheellisesti kirjattu ja erä olisi tullut kirjata lainasaamisiin.

Tapauksessa KILA 1996/1426 väärään tase-erään kirjattu erä oli suuruudeltaan n. 84 % tuon tase-erän oikeasta arvosta. Virheellisesti kirjatun erän vuoksi tilinpäätöksessä näkyvä lainasaamisten saldo taas oli ainoastaan n. 25,6 % lainasaamisten oikeasta saldosta.

KILA:n antamassa pienten kirjanpitovelvollisten suunnitelman mukaisia poistoja koskevassa yleisohjeessa on otettu kantaa käyttöomaisuuden myyntivoittojen ja –tappioiden olennaisuuteen tilinpäätösinformaatiossa. Vertailukohtana on tuloslaskelman käyttöomaisuuden suunnitelman mukaisten poistojen määrä. Myyntivoitot ja –tappiot eivät ole KILA:n mukaan olennaisia kirjanpitovelvollisen tilikauden tulokseen nähden esim. silloin, kun niiden yhteismäärä on tilikaudella vähemmän kuin 20 % tilikauden suunnitelman mukaisten poistojen määrästä.¹¹⁶

¹¹⁶ Koskinen, s. 107-110, Ks. lisäksi KILA:n yleisohje suunnitelman mukaisista poistoista pienille kirjanpitovelvollisille 20.6.1994, kappale 5, käyttöomaisuuden myynnin käsittely.

4.3 Virheen absoluuttisen määrän merkitys olennaisuutta arvioitaessa

Tilinpäätöksen virheiden olennaisuutta käsiteltäessä harvoin otetaan kantaa siihen, miten suuri jonkin virheen tulee absoluuttisena määränä olla, jotta virhettä pidettäisiin olennaisena.¹¹⁷ Yleensä virhe suhteutetaan johonkin toiseen tilinpäätöksen erään. Tällöin herää kysymys onko esim. miljoonan euron virhe koskaan olennainen suuryrityksen tilinpäätöksessä, jos miljoona euroa suhteessa vertailukohtiin (esim. tilikauden tulokseen, vapaaseen omaan pääomaan jne.) nähden on suhteellisesti pieni luku? Toisaalta virhe saattaa olla prosentteina vertailuluvusta laskettuna suuri, mutta absoluuttisena euromääränä pieni. Näin voi käydä esim. verrattaessa virhettä yhtiön tilikauden tulokseen silloin, kun tulos on tavanomaista pienempi. Tällöin on selvää, että virheen olennaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös virheen absoluuttinen suuruus.¹¹⁸

Antamassaan pienten kirjanpitovelvollisten suunnitelman mukaisia poistoja koskevassa yleisohjeessa KILA on ottanut kantaa myös käyttöomaisuuden olennaisuuteen kirjanpitovelvollisen tilikauden tuloksen kannalta. KILA:n mukaan käyttöomaisuuden myyntivoitot ja –tappiot eivät ole olennaisia esim. silloin, kun niiden määrä on vähemmän kuin 10.000 markkaa.¹¹⁹

KKO:n ratkaisussa KKO 1997:188 tilintarkastaja velvoitettiin korvaamaan tarkastetulle yhtiölle aiheutunut vahinko, joka KKO:n mukaan oli aiheutunut siitä, että yhtiön taseesta oli puuttunut 29.201,30 markan suuruinen liittymismaksuvelka, minkä vuoksi yhtiön taloudellinen asema oli esitetty taseessa todellista parempana. Asunto-osakeyhtiön osakkeiden ostajat olivat ostaneet osakkeet velattomina, eikä huoneistojen myyjänä ja ns. grynderinä toiminut yhtiö korvannut kyseistä erää, koska yhtiö oli asetettu konkurssiin. Tilintarkastaja oli KKO:n ratkaisun mukaan vahingonkorvausvelvollinen, koska hän ei ollut tarkastanut liittymismaksutositetta riittävän huolellisesti, eikä havainnut virhettä, eikä siten ollut raportoinut virheestä tilintarkastuskertomuksessa. KKO:n kannan mukaan siis 29.201,30 markan virhe asunto-osakeyhtiön ns. luovutustaseessa oli absoluuttisesti niin olennainen, että tilintarkastajan olisi tullut havaita asia ja raportoida siitä tilintarkastuskertomuksessa vahingonkorvausvastuun välttääkseen.

¹¹⁷ Ks. Esim. Leppiniemi – Leppiniemi, s. 67.

¹¹⁸ Vahtera 1986b, s.89.

¹¹⁹ KILA:n yleisohje suunnitelman mukaisista poistoista pienille kirjanpitovelvollisille 20.6.1994, kappale 5, käyttöomaisuuden myynnin käsittely.

Veroviranomaisen näkökulmasta tilinpäätöksen virheen absoluuttista suuruutta voidaan käyttää perusteena myös veropetosyytteessä silloin, kun virheellistä tilinpäätöstä käytetään (myös virheellisen) veroilmoituksen laatimisessa. Tällöin pitää kuitenkin kysymys olla tilinpäätöksen tahallisesta väärentämisestä niin, että tilinpäätös ei anna oikeaa kuvaa kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.¹²⁰

¹²⁰ Koskinen, s. 110-112

4.4 Johtopäätöksiä olennaisuusrajojen asettamisesta tilinpäätöksen virheille Suomen lainsäädännön mukaan

Yhteenvetona siitä, miten suuri tilinpäätöksen tulokseen tai omaan pääomaan vaikuttava suhteellinen virhe tai puute on olennainen, voidaan todeta seuraavaa:¹²¹

Suhteellisesti matalamman olennaisuusrajan puolesta puhuvat seuraavat argumentit:

- Epävarmuus siitä voidaanko suurempaa virhettä enää pitää kirjanpitolain mukaan ”vähäisenä” tai ”epäolennaisena”, mikä taas johtaa epävarmuuteen tilinpäätöksen lainmukaisuudesta ja mahdolliseen tilinpäätökseen laatijan ja tarkastajan vahingonkorvausvastuuseen, jos käytettäisiin korkeampaa olennaisuusrajaa.
- Tilinpäätös on tuloveroilmoituksen pohjana ja veroviranomainen soveltanee matalaa olennaisuusrajaa arvioidessaan veroilmoituksen oikeellisuutta.
- Tilinpäätökset ovat laadullisesti parempia ja teoreettisesti oikeampia.

Suhteellisesti korkeamman olennaisuusrajan puolesta puhuvat seuraavat argumentit:

- Tilinpäätöksen perusteella tehtävien päätösten laatu ei merkittävästi paranisi, vaikka olennaisuusraja olisi alempi.
- Matalampi olennaisuusraja johtaisi tilinpäätöksen laadinta-ajan kasvamiseen.
- Matalampi olennaisuusraja kasvattaisi tilinpäätöksen laadinnan ja tarkastamisen kustannuksia.
- Suomalaisyritysten suhteellinen kilpailuasema heikkenisi korkeampien tilinpäätöksen laadintakustannusten ja tilintarkastuskustannusten vuoksi, jos sovellettaisiin matalampaa olennaisuuskriteeriä kuin kilpailevissa maissa.
- Suomalaisen hyvän tilintarkastustavan edellyttämä tarkastus on ainakin tähän asti ollut laajuudeltaan suppeampaa kuin muissa maissa, minkä vuoksi Suomessa ei voida myöskään soveltaa ainakaan korkeampia olennaisuusrajoja kuin muualla maailmassa.

¹²¹ Koskinen, s. 112

Tulkittaessa osakeyhtiön tilinpäätöksen tilikauden tulokseen vaikuttavien määrällisten virheiden yhteismäärän olennaisuutta Suomen kirjanpito-, tilintarkastus- ja osakeyhtiölainsäädännön pohjalta voitaisiin yksityiskohtaisen lainsäädännön ja oikeuskäytännön puuttuessa olennaisuusharkinta perustaa ensisijaisesti siihen, paljonko virheiden yhteismäärä on prosentteina yhtiön tilikauden voitosta ennen satunnaisia eriä, varauksia ja veroja. Vertailupohjana olevana voittokäsitteenä käytettäisiin edellisen tilikauden toteutunutta tulosta ennen tilinpäätössiirtoja, varauksia ja veroja taikka tilikaudelle budjetoitua vastaavaa tulosta. Mikäli tulosten vaihtelu tilikausien välillä on ollut suurta saattaisi olla perusteltua käyttää vertailutuloksena esim. kolmen viimeksi kuluneen tilivuoden tulosten keskiarvoa. Virheiden yhteismäärää voitaisiin lähtökohtaisesti pitää epäolennaisena, jos se olisi enintään viisi prosenttia yhtiön tilikauden voitosta ennen satunnaisia eriä, varauksia ja veroja. Jos taas virheiden yhteismäärä olisi 5-10 % yhtiön tilikauden voitosta ennen satunnaisia eriä, varauksia ja veroja, niin silloin tapauskohtaisesti harkittaisiin erityisesti tilinpäätöksen laadulliset tekijät sekä yhtiön toimintaympäristöön ja siihen tilanteeseen, jossa tilintarkastuskertomus annetaan, liittyvät tekijät. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksen harkinnan jälkeen tilintarkastaja päätyisi joko vakiomuotoiseen tai mukautettuun tilintarkastuskertomukseen, jos virheitä ei korjattaisi. Jos taas virheiden yhteismäärä olisi yli 10 % yhtiön tilikauden voitosta ennen satunnaisia eriä, varauksia ja veroja, niin virheiden yhteismäärä olisi todennäköisesti olennainen.¹²²

Yhteenvedona siis tuloslaskelman mukaiseen tilikauden tulokseen vaikuttavien virheiden yhteismäärän olennaisuusarviointi tapahtuisi seuraavan taulukon mukaisesti:¹²³

¹²² Koskinen, s. 113

¹²³ Koskinen, s. 114

Tulokseen vaikuttavien virheiden yhteismäärä prosentteina tuloksesta ennen satunnaisia eriä, varauksia ja veroja. Tulokseen vaikuttavien virheiden yhteismäärän olennaisuuden arviointi.

alle 5 %	lähtökohtaisesti ei olennainen
5-10 %	saattaa olla olennainen; harkittava ottaen huomioon mm. tilinpäätöksen laadulliset tekijät ja tilinpäätöstilanne
yli 10 %	todennäköisesti olennainen

Taulukko 3. Tilinpäätöksen tulokseen vaikuttavien määrällisten virheiden yhteismäärän olennaisuuden arviointi suhteuttamalla yhteismäärä tilikauden tulokseen ennen satunnaiseriä, varauksia ja veroja.

Jos yhtiön tilikauden tulos ennen satunnaisia eriä, varauksia ja veroja olisi nollatulos tai lähellä¹²⁴ sitä, ei virheiden suhteuttaminen tuloskäsitteeseen olisi mielekäästä, vaan tällöin suhteutus tehtäisiin liikevaihtoon ja taseen loppusummaan. Olennaisuuskriteeriksi valittaisiin tällöin näiden kahden laskentatavan perusteella saatu alempi luku. Tällöin olennaisuusarviointi tehtäisiin seuraavan taulukon 3 mukaisesti:

¹²⁴ Voitto ennen satunnaiseriä, varauksia ja veroja saattaa olla soveltumaton olennaisuusarvioinnin vertailuluvuksi esim. silloin, kun tuo voitto on 0 – 3 % liikevaihdosta.

Tulokseen vaikuttavien virheiden yhteismäärä prosentteina liikevaihdosta tai taseen loppusummasta. Määrällisten virheiden yhteismäärän olennaisuuden arviointi.

alle 0,5 %	lähtökohtaisesti ei ole olennainen
0,5 - 1,0 %	saattaa olla olennainen; harkittava ottaen huomioon mm. tilinpäätöksen laadulliset tekijät ja tilinpäätöstilanne
yli 1,0 %	todennäköisesti olennainen

Taulukko 4. Tilinpäätöksen tulokseen vaikuttavien määrällisten virheiden yhteismäärän olennaisuuden arviointi suhteuttamalla yhteismäärä liikevaihtoon tai taseen loppusummaan.

Taseen omaan pääomaan vaikuttavien määrällisten virheiden yhteismäärän olennaisuuden arvioinnissa voitaisiin olennaisuusrajat määritellä esim. seuraavan taulukon 4 perusteella:

Virheiden yhteismäärä prosentteina taseen omasta pääomasta Taseen omaan pääomaan vaikuttavien määrällisten virheiden yhteismäärän olennaisuuden arviointi.

alle 1,5 %	lähtökohtaisesti ei ole olennainen
1,5 - 5,0 %	saattaa olla olennainen; harkittava ottaen huomioon mm. tilinpäätöksen laadulliset tekijät ja tilinpäätöstilanne
yli 5,0 %	todennäköisesti olennainen

Taulukko 5. Taseen omaan pääomaan vaikuttavien määrällisten virheiden yhteismäärän olennaisuuden arviointi.

Tilinpäätöksen erien välisten ryhmittelyvirheiden kohdalla olennaisuusraja voitaneen pitää korkeampana kuin tulokseen ja omaan pääomaan vaikuttavien virheiden kohdalla. Tällaiset ryhmittelyvirheet eivät saisi vaikuttaa tilikauden tulokseen tai taseen mukaiseen omaan pääomaan. Ryhmittelyvirheiden olennaisuus voitaisiin tällöin määritellä esim. taulukon 5 mukaisesti:

Tuloslaskelman tai taseen ryhmittelyvirheen määrä prosentteina taseen loppusummasta	Tuloslaskelman tai taseen rakenteeseen vaikuttavan ryhmittelyvirheen olennaisuuden arviointi.
alle 3 %	lähtökohtaisesti ei ole olennainen
3,0 - 6,0 %	saattaa olla olennainen; harkittava ottaen huomioon mm. tilinpäätöksen laadulliset tekijät ja tilinpäätöstilanne
yli 6,0 %	todennäköisesti olennainen

Taulukko 6. Tuloslaskelman ja taseen ryhmittelyvirheiden olennaisuuden arviointi.

Taulukossa 6 tarkoitettusta ryhmittelyvirheestä olisi kysymys esim. silloin, kun lainasaamisiin kuuluva erä on esitetty rahoissa ja pankkisaamisissa.

Edellä esitettyjä olennaisuusrajoja ei tule missään nimessä tulkita kaavamaisesti, vaan määrällisten virheiden yhteismäärän lisäksi tulee aina ottaa huomioon myös tilinpäätöksen mahdolliset laadulliset virheet, yhtiön toimintaympäristö ja tilinpäätöstilanne (esim. erityiset odotukset, joita kyseiseen tilinpäätösinformaatioon kohdistuu). Lisäksi matemaattisia olennaisuusrajoja käytettäessä ”virheisiin” ei tule sisällyttää lainsäädännön tai kirjanpitokäytännön tulkintakysymyksistä johtuvia eroja, jotka eivät ole virheitä. On myös korostettava, että selkeän oikeuskäytännön puuttuessa on epävarmaa, voiko tilinpäätöksen laatija tai tilintarkastaja luottaa siihen, että tuomioistuim mahdollisessa riitatapauksessa noudattaisi edellä mainittuja olennaisuusrajoja arvioidessaan sitä, antoiko tilinpäätös lain mukaiset oikeat ja riittävät tiedot, jos tilinpäätös sisälsi virheitä, joiden yhteismäärä mahtui edellä esitettyjen olennaisuusrajojen puitteisiin. Toisaalta olisi varsin outoa, jos tuomioistuimet eivät ottaisi huomioon tilinpäätösten virheitä arvioidessaan olennaisuusperiaatetta,

johon kirjanpito- ja tilintarkastusasioita käsittelevät alan erityiset asiantuntijalautakunnat TILA ja KILA lainsäädäntöä tulkitessaan säännönmukaisesti ratkaisuisaan viittaavat.¹²⁵

¹²⁵ Koskinen, s. 112 – 116)

5. Tilinpäätöstarkastus PricewaterhouseCoopers Oy:ssä

5.1 PricewaterhouseCoopers Oy:n esittely

PricewaterhouseCoopers Oy (PwC) on maailman suurin asiantuntijaorganisaatio, jonka palveluksessa työskentelee noin 160 000 ammattilaista 150 eri maassa.

PwC:n tarjoamia palveluita ovat tilintarkastus, neuvontapalvelut ja verokonsultointi. PwC:n asiakkaat ovat eri toimialoilla vaikuttavia pieniä ja keskisuuria yrityksiä sekä suuria kansainvälisiä pörssiyrityksiä. PwC palvelee niin yksityisen kuin julkisenkin sektorin toimijoita. Korkealaatuiset ja luotettavat palvelut muodostavat asiakas- ja yhteistyösuhteiden perustan.¹²⁶

Taloudellisen informaation merkitys on kasvanut viimeisten 10-15 vuoden aikana merkittävästi, ja sen oikeaksi määrittämisen tarve on kasvanut vastaavasti.

PwC:n ensisijaisena tehtävänä on tuottaa tilintarkastusasiakkaille riippumaton varmistus tilinpäätöksen, kirjanpidon ja hallinnon asianmukaisuudesta. PwC:llä ollaan tietoisia siitä, että heidän asiakkaansa, jotka toimivat muuttuvassa liiketoimintaympäristössä, edellyttävät tilintarkastuksesta lisäarvoa. PwC pyrkiikin tarkastelemaan ja kehittämään jatkuvasti toimintatapojansa ja tilintarkastuksellista lähestymistapaa vastatakseen näihin odotuksiin.

Ammattimainen tilintarkastus tuo omistajille varmuuden yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja siihen liittyvän raportoinnin oikeellisuudesta. PwC:n tilintarkastustapa pohjautuu asiakkaan liiketoiminnan ymmärtämiseen sekä liiketoimintaan liittyvien riskien huomioon ottamiseen.¹²⁷

Vuosikertomuksen (2005) mukaan PricewaterhouseCoopers-yritysten tilikauden 2005 yhteenlaskettu liikevaihto oli 20,3 miljardia Yhdysvaltain dollaria, joka dollareina vastaa lähes 17 prosentin kasvua ja paikallisina valuuttoina yli 12 prosentin kasvua. Kaiken kaikkiaan PricewaterhouseCoopers-yritykset saavuttivat vuonna 2005 yli kymmenen prosentin kasvun jokaisella toimialasektorilla ja jokaisessa pääasiakassegmentissä, eli tärkeimpien

¹²⁶ PwC:n materiaali

¹²⁷ PwC:n materiaali

tilintarkastusasiakkaiden, ei-tilintarkastusasiakkaiden sekä yksityisten ja keskikokoisten yritysten osalta.¹²⁸

Arvot luovat peruseriaatteet kaikelle toiminnalle. PwC:n yhteiset eettiset periaatteet luovat pohjan ja toimintamallin globaalin asiantuntijaorganisaation toimintatavalle. Vastuullinen tapa toimia sisältää periaatteen siitä, että PwC:n organisaatio edellisten lisäksi toteuttaa yrityskansalaisuuttaan osana ympäröivää yhteiskuntaa vähentäen liiketoimintaan sisältyviä taloudellisia, ekologisia ja sosiaalisia riskejä sekä hyödyntäen niihin sisältyviä mahdollisuuksia.¹²⁹

PwC:n arvot, *laadukkuus, tiimityöskentely ja johtajuus*, muistuttaa PwC:n työntekijöitä siitä, mikä PwC:lle yrityksenä on tärkeää. Yrityksen arvojen tarkoituksena on ohjata toimintaa erilaisissa päätöksenteko- ja johtamistilanteissa, asiakaskohtaamisissa ja palveluiden toimittamisessa sekä PwC:n sisäisessä kanssakäymisessä.¹³⁰

Tutkimuksessa haastatellut henkilöt

Tutkimukseen haastateltiin erikseen kolmea PricewaterhouseCoopers Oy:n KHT-tilintarkastajaa. Nämä kolme henkilöä olivat:

- Markku Pellinen, PwC:n hallituksen puheenjohtaja (19.12.2005)
- Janne Rajalahti (20.12.2005)
- Markku Launis (21.12.2005)

Näiden haastatteluiden lisäksi tietoa kerättiin monissa epävirallisissa keskusteluissa PwC:n työntekijöiden kanssa sekä osallistuvaa havainnointia suorittamalla.

¹²⁸ PwC:n materiaali

¹²⁹ PwC:n materiaali

¹³⁰ PwC:n materiaali

5.2 Nykytilanne ja tilintarkastukseen kohdistuvat aikapaineet

Markkinataloudessa yritysten eri sidosryhmät ovat informaation saannin suhteen hyvin riippuvaisia yrityksen talousraportoinnista. Pienetkin muutokset yrityksen raportoimassa tuloksessa suhteessa odotuksiin saattavat heilauttaa pörssikursseja merkittävästi. Tilinpäätöksillä on siis keskeinen merkitys talouselämässä arvioitaessa yhtiöiden menestymistä.¹³¹

Tilinpäätösten antaman tiedon oikeellisuus ja laatu on tärkeää tiedon hyväksikäyttäjien kannalta. Koska osakeyhtiön omistajat eivät lain mukaan vastaa yhtiön sitoumuksista, on tärkeää, että yhtiön eri sidosryhmät saavat yhtiön toiminnan tuloksesta, varoista ja veloista oikeaa tietoa.¹³² Oikean tiedon tuottaminen on siis erittäin tärkeää. Tiedon oikeellisuuden lisäksi yritysten taloushallintoa rasittaa tilinpäätöshetkellä raportoinnin vaadittu nopeus. Etenkin pörssiyrityksissä on vallalla sen kaltainen trendi, että tilinpäätös pitäisi saada julkaistua mahdollisimman nopeasti:

”Pörssiyritykset pyrkivät mahdollisimman aikaisiin julkistuksiin ja trendi on ollut sen suuntainen että yhä aiemmin pyritään julkaisemaan valmiit tilinpäätökset. Asiasta on jopa aistittavissa tietynlaista kilpailua yritysten kesken. Erityisesti tämä koskee samalla toimialalla toimivia pörssiyrityksiä.”¹³³

Edellä mainitussa kommentissa tilintarkastaja toteaa tilinpäätösten nopeuttamisen olevan vallitseva trendi etenkin pörssiyrityksissä. Kenties jopa huolestuttavalta kuulostava seikka on se, että tilinpäätöksen julkaisuhetkestä käydään jopa tietynlaista kilpailua saman toimialan eri yritysten välillä. Taloudellisen informaation oikeellisuuden luulisi olevan yrityksille ja niiden sidosryhmille tärkeämpää kuin sen julkaiseminen mahdollisimman pian.

”Trendi on levinnyt yhtiöveromuutoksen seurauksena myös pienempiin yrityksiin. Omistajilla on yksinkertaisesti inressi saada voitonjakotulokset yrityksistä ulos nopeammin.”¹³⁴

Yllä olevassa kommentissa tilintarkastaja toteaa, että trendi on levinnyt yhtiöveromuutoksen myötä myös pienempiin yrityksiin. Omistajien intressinä on luonnollisesti saada voitonjakotulokset ulos

¹³¹ Koskinen, s. 10

¹³² Koskinen, s. 13

¹³³ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹³⁴ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

nopeammin ja tämä ei ole mahdollista ennen kuin yrityksen tilinpäätös on valmis ja hyväksytysti tilintarkastettu.

”PwC:llä trendi on näkynyt työn jakautumisessa siten, että 7-10 vuotta sitten maaliskuu oli yhtiön paras laskutuskuukausi, tämän jälkeen (muistan elävästi sen kun ensimmäistä kertaa paras laskutuskuukausi oli helmikuu) ja nyt se on jo tammikuu.”¹³⁵

”Kyllä pörssiyhtiöissä tilinpäätöksen valmistumisessa puhutaan tammi- helmikuusta. Pienemmissä yhtiöissä puhuttiin vielä takavuosina huhti- toukokuusta. Nykyään nekin alkavat olla valmiita jo helmi- maaliskuussa.”¹³⁶

Edellisistä kommentteista pystyy selvästi näkemään yritysten taloushallinnoissa tapahtuneen kehityksen viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana. Jos 10 vuotta sitten PwC:n paras laskutuskuukausi on ollut maaliskuu (so. maaliskuussa on siis tarkastettu eniten suurten yhtiöiden tilinpäätöksiä), niin nyt se on tammikuu. Tästä voidaan laskea, että tilinpäätösten valmistumisen aikataulu on karkeasti ottaen nopeutunut kahdella kuukaudella 10:ssä vuodessa.

”Trendi on myös johtanut PwC:llä siihen, että koska tilinpäätökset alkavat olla valmiita jo tammikuussa, on tilintarkastajien työtapoja ja tahtia ollut pakko muuttaa. Ei voida ajatella, että tilinpäätös tarkistetaan tammikuussa parin päivän aikana. Tarkastusta on nykyään pakko tehdä laajassa mitassa jo tilikauden aikana. Lokakuussa tehdään jo mittavassa määrin töitä sen eteen, että valmis tilinpäätös olisi nopeampi tarkistaa sitten tammikuussa. Asioitahan voidaan tarkastaa jo ennen tilinpäätöksen valmistumista.”¹³⁷

Tilinpäätösten valmistumistahdin painopisteen muuttuminen on luonnollisesti vaikuttanut myös tilintarkastajien työtahtiin. Nykyään aika ei enää riitä tilinpäätösten huolelliseen tarkastamiseen tilinpäätöshetkellä, vaan suuri osa työstä on tehtävä jo aiemmin, tilikauden aikana.

Työmäärän pakkautuminen lyhyeen ajankohtaan vuoden vaihteen jälkeen on aiheuttanut myös omat paineensa tilintarkastajille. Tammikuun aikataulut ovat erittäin tiukat myös tilintarkastajilla eivätkä aikataulut siedä juurikaan häiriötekijöitä:

¹³⁵ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹³⁶ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹³⁷ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

”Kyllä näin voi sanoa. Elokuun lopulla on suunniteltu jo tammikuun aikataulut. Jos joku asiakas soittaakin myöhemmin, että tilinpäätös viivästyykin sovitusta aikataulusta esim. yhden päivän. Tämä aiheuttaa ketjureaktion, joka vaikuttaa kaikkeen sen jälkeen suunniteltuun. Aikataulut eivät anna mahdollisuutta lipsumiseen. Tilintarkastajien on jopa pakko käyttää hetkellisesti enemmän henkilökuntaa selvittääkseen työtaakasta.”¹³⁸

”Tammikuussa on enää mahdotonta tarkastaa yrityksiä viimeisen päälle. Suuri osa tarkastuksesta tehdään syys- lokakuussa ja silloin käytetään enemmän aikaa erien tarkkaan läpikäyntiin. Tammikuussa ei ehditä ratkoa mahdollisia ongelmia, vaan asioiden pitää olla tässä vaiheessa jo kunnossa. Tammikuussa katsotaan lähinnä, että asiat on tehty sen mukaisesti mitä aiemmin on sovittu. Osassa yrityksistä on menty siihen, että kirjat lyödään kiinni jo joulukuun puolella, jotta tilinpäätös saadaan pihalle heti tammikuun alkupuolella.”¹³⁹

Edellä mainitusta kommentista erottuu selvästi erityisesti viimeinen lause; osassa yrityksiä laitetaan tilinpäätös kiinni jo joulukuun puolella eikä odoteta vuoden viimeisten päivien tapahtumia lainkaan. Tämä kuulostaa varsin pelottavalta ajatukselta tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta ja johtaa väkisinkin arvionvaraisten erien kasvuun yrityksen tilinpäätöksessä.

Tilintarkastajan kokonaistyömäärän ei kuitenkaan koeta lisääntyneen tilinpäätösten nopeuttamisesta huolimatta:

”Ei kai se kokonaistyömäärä ole lisääntynyt. Ajallisesti se vain pakkautuu hankalalla tavalla.”¹⁴⁰

Edellä mainittu kommentti koskee kuitenkin vain tilannetta, jossa yrityksessä itsessään tai sen käyttämissä järjestelmissä ei ole tapahtunut muutoksia tilikauden aikana. Mikäli yrityksen järjestelmiä muutetaan tai yritykseen hankitaan kokonaan uusi toiminnanohjausjärjestelmä tilinpäätöstä nopeuttamisen vuoksi, niin tällöin myös tilintarkastajan työtaakka lisääntyy. Tämäkin lisätyö pyritään tekemään mahdollisimman pitkälle jo etukäteen, jotta itse tilinpäätöshetkellä ei enää esiintyisi mitään yllättäviä virheitä, jotka viivästyttäisivät tilinpäätöksen valmistumista:

¹³⁸ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹³⁹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁴⁰ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

”Työmäärä on luonnollisesti suurempi mikäli yrityksessä tehdään muutoksia. Työmäärän pitäisi itse asiassa kohdistua jo siihen hetkeen, kun järjestelmää ollaan suunnittelemassa ja ottamassa käyttöön.”¹⁴¹

”Kyllähän tilinpäätöksen nopea valmistuminen ja tietojen nopea julkaisu on etenkin pörssiyrityksille houkutteleva ajatus ja tavoiteltavakin asia.”¹⁴²

”Jos otetaan esimerkkinä jokin pörssiyritys, niin sielläkin tilinpäätös tehdään joka kuukausi. Ei tietenkään kaikkine liitteineen, mutta muuten mahdollisimman täydellisenä ja oikein. Varsinainen tilikauden päättävä tilinpäätös ei eroa näistä kuukausikohtaisista raporteista oikeastaan muuten kuin liitteiden osalta. Kyllä varsinainen (tilikauden päättävä) tilinpäätös ehkä valmistellaan vielä hieman paremmin ja huolellisemmin ja varmistetaan, että on käytetty oikeita laskentaperiaatteita, mutta periaatteessa se ei eroa kuukausi- / osavuositilinpäätöksistä.”¹⁴³

Yllä olevasta kommentista käy ilmi, että pörssiyritykset ovat itse asiassa hyvin harjoitelleet varsinaisen tilikauden päättävän tilinpäätöksen tekemistä jo ennen tilinpäätöshetkeä. Kuukausittainen raportointi pitää huolen siitä, että kaikki tilikauden aikaiset tapahtumat eivät kasaannu tilikauden päätöshetkeen. Haastatellun tilintarkastajan mielestä pörssiyrityksien kuukausi- / osavuositilinpäätökset eivät merkittävästi eroa tilikauden päättävästä raportoinnista.

”Järjestelmät on näissä (pörssi)yrityksissä rakennettu siten, että ne mahdollistavat tämänkaltaisen toiminnan ja tietojen ulossaannin niinkin nopeasti. Ongelmana voidaan esimerkiksi mainita se, että ostolaskuja yleensä tippuu yritykseen vielä hyvinkin myöhään. Sanotaan, että reskontra pannaan poikki 5.1.; tällöin vaarana on, että tilikaudelle kuuluvia ostolaskuja jää kirjanpidosta pois. Vaikka laskuja ei olisikaan saapunut vielä yritykseen, yrityksessä usein kuitenkin tiedetään, että kirjanpitoon kuuluvia laskuja on vielä saapumatta ja niihin osataan varautua. Tämä siis esimerkkinä siitä, että yritysten on ollut pakko kehittää järjestelmiä siihen suuntaan, että tilinpäätöksen valmistuminen nopeutuu.”¹⁴⁴

Edellä mainitusta tilintarkastajan kommentista käy ilmi pörssiyrityksissä tilinpäätösten nopeuttamisen mahdollistama taloushallinnossa tapahtunut ja tapahtuva kehitys. Taloushallinnon järjestelmiä on

¹⁴¹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁴² KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁴³ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁴⁴ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

ollut pakko kehittää vastaamaan nopeuttamisen edellyttämää aikataulua. Tilintarkastaja käyttää esimerkkinä pörssiyhtiön ostoreskontraa ja tilinpäätöshetkellä saapumattomien tilikaudelle kuuluvien ostolaskujen kirjaamista tilikauden kuluksi. Tilinpäätöksen nopeuttaminen, ainakin pörssiyhtiössä, tapahtuu siis pitkälti taloushallinnon järjestelmien kehityksen avulla.

Kuinka suuri osa yrityksistä sitten on lähtenyt seuraamaan vallitsevaa trendiä tilinpäätösten nopeuttamisessa. Tähän mennessä on haastatteluiden perusteella käynyt ilmi, että ainakin suuret pörssiyhtiöt ovat ilmiössä mukana ja näiden lisäksi myös pienemmät ovat seuranneet perässä. Ovatko kaikki yritykset nopeuttaneet tilinpäätöksiään?

”Suurin osa on nopeuttanut tilinpäätösprosessejaan. Tilinpäätöksen tekemisessähän on kyse historian kirjoittamisesta. Yritykset ovat kuitenkin kiinnostuneempia tulevaisuudesta ja haluavat keskittyä siihen täysillä mahdollisimman nopeasti. Tästäkin syystä tilinpäätöksen nopea tekeminen alta pois on perusteltua.”¹⁴⁵

Edellä mainitun kommentin perusteella tilinpäätöksen nopeuttamisen vaatijoihin kuuluu yrityksen sidosryhmien lisäksi myös yritys itse. Yrityksiä ei kiinnosta niinkään paljoa käyttää aikaa jo tapahtuneiden asioiden kirjaamiseen, vaan keskittyä täysillä tuleviin haasteisiin. Tilinpäätöksen tekemisestä halutaan siis mahdollisimman pikaisesti eroon, jotta kallisarvoista aikaa jää muihin tärkeämmiksi koettuihin asioihin.

Ihan jokainen yritys ei kuitenkaan ole lähtenyt mukaan taloushallinnon alalla vallitsevaan trendiin. Myös PK-sektorilla nopeuttamista esiintyy, mutta liikettä myös päinvastaiseen suuntaan on ollut havaittavissa:

”PK-sektorilla on tapahtunut myös tahdin kiristymistä, mutta toisaalta on ollut liikettä myös päinvastaiseen suuntaan. Jos ennen tilinpäätös on valmistunut tammi- helmikuun vaihteessa, niin nyt tahtia on hieman höllennetty ja tilinpäätös valmistuu vasta helmikuun puolivälissä. Yleisesti ottaen tahti on sellainen, että viimeistään helmikuussa suuri osa on jo paketissa.”¹⁴⁶

Pienimmillä yrityksillä ei yleisesti ottaen ole niin kova kiire tilinpäätöksen valmistumisen kanssa, kuin suuremmilla yrityksillä. Tilinpäätöksen valmistumisessa tahdin höllentäminen on kuitenkin

¹⁴⁵ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁴⁶ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

melko pientä kokonaisuudessaan. Ylivoimaisesti suurin osa yrityksistä haluaa tilinpäätöksensä valmistuvan suhteellisen nopeasti:

”Varmaankin 90 prosenttia on valmiina helmikuun loppuun mennessä. Pienimpien yritysten tilinpäätöksiä tarkastetaan vielä maaliskuussa ja jopa huhtikuussakin.”¹⁴⁷

Useimmissa pörssiyrityksissä tilinpäätökset valmistuvat nykyään jo todella nopeasti tilikauden päättymisen jälkeen, jos verrataan aikaan esimerkiksi 10 vuotta sitten. Tästä huolimatta halu julkaista tilinpäätös yhä nopeammin tuntuu säilyneen näissä yrityksissä ja tapoja nopeuttaa tilinpäätöksen valmistumista etsitään ja otetaan käyttöön edelleen. Minkä suuruisia nämä tilinpäätösten nopeutukset ovat näissä yrityksissä?

”Pörssiyrityksissä puhutaan nykyään päivistä. Jos ennen tilinpäätös valmistui 3. viikon perjantaina, niin nykyään se valmistuu 3. viikon keskiviikkona.”¹⁴⁸

Tilinpäätösten nopeuttamisessa pörssiyrityksissä puhutaan siis tällä hetkellä vain päivistä. Tämä ajatus sopii hyvin yhteen sen ajatuksen kanssa, että tilinpäätösten julkaisuajankohdasta kilpaillaan samalla toimialalla toimivien yritysten välillä. Haastateltu tilintarkastaja kokee aikapaineen työtä hankaloittavaksi tekijäksi sekä omalta että talousosaston työntekijöiden kohdalta:

”Hankalinta on se, että sekä tilintarkastaja että talousosaston tilinpäätöstä valmisteleva henkilökunta ovat aikapaineen alaisia. Valmista pitäisi tulla heti ja tämä aiheuttaa mahdollisia kiireessä tapahtuvia virheitä. Tarpeellista olisi, että joku toinen ehtisi katsoa kertaalleen läpi jo tehdyn työn, ennen kuin työn tuloksia viedään eteenpäin. Kiire aiheuttaa sen, että tällaiseen ylimääräiseen kierrokseen ei ole aikaa.”¹⁴⁹

Kiire tilinpäätösvaiheessa saattaa siis vaikuttaa siihen, että tilinpäätökseen saattaa sisältyä virheitä, jotka menevät läpi jopa tilintarkastajan virheseulasta.

Seuraava haastatellun tilintarkastajan kommentti kiteyttää hyvin tämän hetken tilanteen tilinpäätösten nopeuttamista suosivassa ajattelutavassa ja sen vaikutuksesta tilintarkastajan työhön:

¹⁴⁷ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁴⁸ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁴⁹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

” Tilinpäätökset nopeutuvat koko ajan. Tämä aiheuttaa tilintarkastajille työtaakan kasautumista tiettyyn aikaan vuodesta. Tilinpäätösten valmistumisesta käydään jopa tietynlaista kilpailua eri yritysten kesken, mutta toki poikkeuksiakin tähän löytyy.”¹⁵⁰

¹⁵⁰ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

5.3 Tilinpäätöksen riskipitoisimmat erät

Tilinpäätös on ainutlaatuinen tietopaketti yrityksen taloudesta. Sen sisältöä, esittämismuotoa ja esittämisperiaatteita on yksityiskohtaisesti säännelty kirjanpitolainsäädännössä. Lisäksi tilinpäätökseen kohdistuu tilintarkastus ja verotarkastuksessakin tilinpäätöksen luotettavuuden selvittäminen on keskeinen asia. Kuitenkin tähän periaatteellisesti hyvään tietopakettiin sisältyy tiettyjä eriä, joiden oikeellisuus ja tarkkuus riippuvat niiden tekijästä. Laatijasta lähteviä ongelmia ei ole mahdollista välttää kokonaan parhaallakaan lainsäädännöllä.¹⁵¹

Suomen kirjanpitolaki ja sen perustana olevat Euroopan yhteisöjen tilinpäätösdirektiivit ovat joidenkin kysymysten sääntelyn osalta niin väljät tai puutteelliset, ettei luotettavan kuvan saaminen tilinpäätöksen perusteella ole varmaa. Se missä määrin tällaisen kuvan muodostumista edistetään liitetiedoilla, vaihtelee yrityksittäin.¹⁵²

Kirjanpitolain 5:1§:ssä edellytetään, että saamiset arvostetaan joko nimellisarvoonsa tai sitä alempaan todennäköiseen arvoonsa. Kirjanpitokäytännössä todennäköisen arvon on varsinaisesti katsottu alentuvan vain odotettavissa olevan luottotappio johdosta. Olennaisesti väärän kuvan yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta voi kuitenkin saada, jos tuloihin ja saamisiin on merkitty kovin pitkällä korottomilla maksuajoilla myytyjen hyödykkeiden myyntituloja sellaisinaan. Tällaisia sopimuksia saatetaan käyttää joskus jopa tuloksenjärjestelykeinona.¹⁵³

Pysyvien vastaavien arvostaminen on ongelmallista. Kun yleisenä tasearvostuksen perustana ei ole hyödykkeen todennäköinen luovutushinta vaan sen arvo yrityksen tulonhankintaprosessissa, on joissakin tapauksissa siirrytty hyvin subjektiivisiin arvoihin.¹⁵⁴

Joskus tilinpäätöksen luotettavuutta saattaa alentaa sellaisten kauppojen kirjanpitokäsittely, jotka tehdään rahaa käyttämättä. Kun käyttöomaisuushyödykkeitä, esimerkiksi toimitiloja vaihdetaan toisiin käyttämättä rahaa, kirjanpitokäytäntömme mukaan on kysymys kahdesta kaupasta: toimitilan

¹⁵¹ Leppiniemi, s. 25

¹⁵² Leppiniemi, s. 27

¹⁵³ Leppiniemi, s. 27

¹⁵⁴ Leppiniemi, s.28

ostamisesta ja toisen toimitilan myymisestä. IAS-periaatteiden mukaan tällaisista vaihdoista ei pääsääntöisesti tulisi lainkaan kirjauksia.¹⁵⁵

Pienten yritysten tilinpäätöksen tulkinnan kannalta usein hyvin olennainen tieto olisi omistajan tai omistajaperheen osallistuminen toimintaan ja osallistumisesta aiheutuvien kulujen sisällyttäminen tilinpäätökseen. Toimeentulon järjestäminen palkka tai osinkopohjaisesti antaa aivan erilaisen kuvan yrityksen taloudellisesta menestymisestä, kun menestystä mitataan tilinpäätöksen pohjalta. Todellisuudessa kuitenkin saattaa olla kysymys ainoastaan verotuksellisesti tarkoituksenmukaisesta järjestelystä.¹⁵⁶

Ongelma, joka koskee pk-yritysten omistajien saamien korvausten tilinpäätösvaikutuksia, liittyy myös erityisesti suurten yritysten optiojärjestelmiin. Jos merkittävä osa esimerkiksi johdon saamista korvauksista tulee optioiden kautta, tuloslaskelma näyttää yrityksen omistajan näkökulmasta todellisuuteen nähden liian myönteisen kuvan. Optiopalkalla korvatut tilinpäätökset näyttävät tilinpäätöksen valossa ilmaisilta.¹⁵⁷

Edellä Leppiniemen mainitsemat ongelmat tilinpäätösten oikeellisuudesta eivät suurelta osin vastaa ongelmia, joita tilintarkastajat kohtaavat päivittäin työssään. Tilinpäätösten oikeellisuuden tarkastamisen yhteydessä tilintarkastaja ei ota kantaa lainsäädäntöön, vaan toimii olemassa olevan lainsäädännön tarjoamissa puitteissa, toki huomioiden lainsäädännön mahdollisesti aiheuttamat riskikohdat tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Myös haastatteluiden perusteella käy hyvin ilmi se, että tietyt erät tilinpäätöksissä ovat virhealttiimpia kuin toiset. Tilintarkastajat eivät ole kuitenkaan valmiita yleistämään asioita liiaksi, vaan virheelliset erät ovat aina yrityskohtaisia:

”(Virheelliset erät) riippuvat yrityksestä. Osto- myyntilaskujen kirjaus saattaa aiheuttaa väärin tehtyjä jaksotuksia. Varasto ja vaihto-omaisuus saattavat olla ongelmallisia. Näissäkin useimmiten kuitenkin varaston arvoa seurataan jatkuvalla inventoinnilla ja tilinpäätöshetkellä vain todetaan varaston sen hetkinen arvo. Ongelmia saattaa enemmänkin esiintyä pienemmissä yrityksissä, joissa ei tämänkaltaisia hienoja järjestelmiä ole vaan inventaario tehdään käsin.”¹⁵⁸

¹⁵⁵ Leppiniemi, s. 28

¹⁵⁶ Leppiniemi, s. 28 - 29

¹⁵⁷ Leppiniemi, s. 29

¹⁵⁸ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

Edellisessä kommentissa otetaan kantaa yrityskohtaisten erojen lisäksi vielä yrityksen kokoon. Pienemmät yritykset nähdään riskialttiimpina kuin isot yritykset kehittymättömämpien järjestelmien vuoksi. Edelleen sama haastateltava henkilö jatkaa:

”Ostolaskut siinä määrin kun puhutaan varastoon tulleesta tavarasta ovat itse asiassa pääsääntöisesti oikein. Mutta sitten kun puhutaan muista kululaskuista. Niissä ei välttämättä ole niin tarkkaa seurantaa. Oletettavaa kuitenkin on, että jos seassa on olennaiseksi luokiteltava kululasku, niin kyllä se sieltä tunnistetaan. Tietenkin siinä (tilinpäätös) kiireessä jokin tämmöinen saattaa jäädä vähälle huomiolle. Tämä aiheuttaa sen, että tilinpäätöksen tarkkuus kärsii jonkin verran. Mutta onko (aiheutunut virhe) olennainen? - Pääsääntöisesti ei.”¹⁵⁹

Edellä mainitusta kommentista voidaan poimia jälleen muutama huomionarvoinen asia esiin. Yritysten varsinaiseen liiketoimintaan kuuluvat erät, kuten ostolaskut, ovat yleisesti ottaen tehty hyvin ja huolella. Virheitä saattaakin esiintyä helpommin muiden kululaskujen joukossa, sillä niiden seuranta jää usein vähemmälle huomiolle. Tämänkaltaiset virheet saattavat jäädä tilintarkastajaltakin huomaamatta, kun tilinpäätösvaiheessa on usein kova kiire. Mahdollisesti näiden erien aiheuttamaa virhettä ei kuitenkaan pidetty olennaisena koko tilinpäätöksen oikeellisuutta tarkasteltaessa. Kululaskuja pyritään tarkistamaan myös tilinpäätösvaiheessa tosikohtaisella tarkastuksella alkaen isoimmista ja olennaisimmista yksittäisistä eristä. Näin pyritään saamaan vakuutus myös kyseisen erän oikeellisuudelle.

Toinen haastateltava tilintarkastaja on samoilla linjoilla edellisen haastateltavan kanssa:

”Myyntisaamiset ja vaihto-omaisuus ovat riskialttiita eriä. Näitä tarkastetaan tarkemmin tilikauden aikana. Tammikuussa ei aika riitä. Tärkeintä on havaita, että yrityksessä noudatetaan toiminnassa jatkuvia periaatteita. Nämä (periaatteet) on tilikauden aikana tarkastettu ja todettu toimiviksi. Tilinpäätösvaiheessa seurataan, onko sovittuja toimintatapoja noudatettu.”¹⁶⁰

Haastateltava nostaa vielä esiin yhden merkittävän erän ennen muita; liikevaihdon:

”Liikevaihto voisi olla yksi sellainen ja siinä (saattaa esiintyä virhettä), miten liikevaihto määritellään. Onko se liikevaihtoa vai jotain muuta? Luetaanko liikevaihtoon esim.

¹⁵⁹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁶⁰ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

ennakkomaksuvelkaa ja miten siirtyvien erien tuloutus on jaksotettu. Näihin voi siis sisältyä virhe.”¹⁶¹

Edelleen haastateltava löytää merkittävän mahdollisesti virhettä sisältävän erän:

”Valmistustoimintaa harjoittavassa yrityksessä varaston arvostuksella on suuri merkitys. Riippuu yleisesti ottaen paljon toimialasta, että mikä erä voi olla merkittävä. Esim. jos asiakas on tukkuri tai muu välittäjä, niin ennakkomaksusaamiset, ennakkomaksuvelat. Asiakas maksaa etukäteen suorituksiaan, niin tuloutetaan suoraan liikevaihtoon vai kirjataan velaksi.”¹⁶²

Tässä edellä mainitussa kommentissa esiin nousee yksittäisenä eränä varasto ja sen arvostus, mutta yleisesti ottaen toimialan merkitys. Tämä on toisaalta täysin luonnollista. Varaston arvostuksella on suuri merkitys juuri esimerkiksi tukkuliikkeillä, joiden taseen arvosta suuri osa muodostuu nimenomaan varaston arvosta. Toisaalta taas esimerkiksi pankki- tai vakuutustoimintaa harjoittavalla yrityksellä ei ole välttämättä varastoa lainkaan. Tällöin myös tilintarkastajan työ kohdistuu muihin olennaisiin eriin mahdollisten virheiden paikantamiseksi.

Yhä useammissa yrityksissä käytetään toiminnanohjausjärjestelmiä. Myös tilintarkastajan työ on muuttunut yhä enemmän järjestelmien tarkastukseksi. Suurimmat tilinpäätöksen virheet saattavatkin syntyä toiminnanohjausjärjestelmään virheellisesti syötettyjen parametrien johdosta. Tämä mahdollisuus on tilintarkastajienkin otettava erityisen vakavasti mikä heijastuu myös haastateltavien kommentteista:

”Mikäli tilikauden aikana joissain kontrolleissa on havaittu puutteita, niin tilinpäätöstarkastus painottuu näiden kontrollien testaukseen.”¹⁶³

”Tilikauden aikana tähän (toiminnanohjaus)järjestelmään kohdistuu erityisiä tarkastustoimenpiteitä. On pyrittävä varmistumaan siitä, että tämä järjestelmä tulee sitten tilinpäätöshetkellä antamaan oikeat ja riittävät tiedot.”¹⁶⁴

¹⁶¹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁶² KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁶³ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁶⁴ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

”Tietenkin se (virheellisten järjestelmään syötettyjen parametrien olemassaolo) on mahdollista, mutta tämänkaltaiset virheet pyritään havaitsemaan tilikauden aikana. Etenkin pörssiyrityksissä, missä tilinpäätöksen julkaisupäivät ovat julkista tietoa, ei tällaisia järjestelmästä johtuvia tökkimisiä suvaita. Uuden järjestelmän käyttöönotto pyritäänkin aina valmistelemaan niin huolellisesti ettei mitään tökkimisiä esiinny.”¹⁶⁵

”Aina se on mahdollista. Tilintarkastuksessa tärkeätä on aloittaa tarkastus järjestelmien tarkastuksella, jotta voidaan vakuuttua tiedon oikeellisuudesta. Yleisesti ottaen kuitenkin, virheitä saattaa löytyä uuden järjestelmän käyttöönoton jälkeenkin. Esimerkkitapauksessa oli yrityksessä otettu käyttöön SAP –toiminnanohjausjärjestelmä, jonka seurauksena järjestelmä poisti varaston arvosta aina 10 euroa ”rahtilisää” jokaisen toimituksen yhteydessä, mikä tietenkin vääristi varaston arvoa nopeasti.”¹⁶⁶

”Virheitä saattaa esiintyä hyvinkin vaihtelevasti. Tilintarkastaja pyrkii varmistumaan esimerkiksi varastokirjanpidon oikeellisuudesta inventoimalla, pistokoemenetelmin, selvittämällä mistä mahdolliset erot johtuvat, miten hävikkiä kirjataan ja ylipäätään toimiiko järjestelmä oikein. Hallitus vastaa kirjanpidosta ja tilintarkastaja pyrkii varmistumaan siitä, että se on lainmukaisesti ja oikein järjestetty. Tarkastukseen siis kuuluvat tietojärjestelmät ja niiden tuottaman informaation oikeellisuudesta varmistuminen.”¹⁶⁷

Edellä esitettyjen kommenttien perusteella käy selvästi ilmi yritysten järjestelmien tarkastuksen tarve. On selvää, että myös yritykset suhtautuvat järjestelmien käyttöönottoon ja niiden tuottaman informaation oikeellisuuteen vakavasti. Tuskin mikään yritys haluaa perustaa päätöksentekoaan virheellisen tiedon varaan. Järjestelmien tarkastuksesta onkin tullut yhä suurempi osa tilintarkastajan arkipäivää. Kuitenkin, vastuunjako halutaan tehdä selväksi myös haastateltavien toimesta. Hallitus on viime kädessä vastuussa yrityksen kirjanpidon oikeellisuudesta, tilintarkastaja pyrkii vain varmistumaan tehdyn työn laadusta.

Haastateltavat ottivat kantaa myös tilinpäätösten nopeuttamisen aiheuttamaan virhemahdollisuuksien esiintymiseen:

¹⁶⁵ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁶⁶ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁶⁷ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

”Tilinpäätösten nopeuttaminen vaikuttaa tilinpäätöksen oikeellisuuteen joissain yrityksissä. Tämä vaikutus riippuu yrityksen käyttämistä järjestelmistä.”¹⁶⁸

”Arviolta noin 80 % tarkastetuista yrityksistä ovat nopeuttaneet tilinpäätöksiään. Ensimmäisellä kerralla nopeutumisen jälkeen esiintyy enemmän virheitä kuin jatkossa.”¹⁶⁹

Edellä mainittujen kahden kommentin perusteella voisi päätellä, että tilinpäätösten nopeuttaminen kasvattaa tilinpäätöksen virheriskiä ainakin ensimmäisellä tilikaudella nopeuttamisen jälkeen. Tieteellisesti aukotonta yhteenvedoa tämän perusteella ei kuitenkaan pysty tekemään. Voidaan kuitenkin todeta, että tilinpäätösten nopeuttaminen ainakin *lisää virheiden esiintymismahdollisuutta* tilinpäätöksissä.

Tilinpäätösten nopeuttamisen lisäksi tilintarkastajat näkevät ongelmana lainsäädännön mahdollistamat arvionvaraiset erät, mikä on havaittavissa seuraavista kommentteista:

”Arvionvaraiset erät ovat kasvaneet, mikä luonnollisesti lisää riskiä tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Virhealttius myös lisääntyy nopeutumisen myötä. Isoja eriä ei nopeutumisesta huolimatta jää tarkistamatta.”¹⁷⁰

”Todennäköisimmin saattavat virheitä sisältää arvionvaraiset erät ja verojaksotukset.”¹⁷¹

Leppiniemen mukaan: ”Suomalaisen tilinpäätöksen luotettavuus on merkittävästi lisääntynyt, kun Euroopan yhteisöjen direktiivit toteutettiin lainsäädännössämme. Käsitteet tulivat tiiviimmiksi, ilmoittaminen määrämuotoisemmaksi ja ilmoitettavien asioiden määrä aikaisempaa suuremmaksi. IAS-periaatteiden täysmittainen soveltaminen etenkin pienten ja keskisuurten yritysten tilinpäätöksissä olisi liioittelua, joka mutkistaisi työn tekemistä ja lisäisi byrokratian kustannuksia. Kun tilinpäätöksen tekeminen tehdään kovin mutkikkaaksi, sen luotettavuus tosiasiallisesti kärsii eikä lisäänty. Täysimääräinen IAS-tilinpäätös jääkööt pörssiyhtiöiden sovellettavaksi ja yksityiskohtiensa osalta analyysien ammattilaisten luettavaksi.”¹⁷²

¹⁶⁸ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

¹⁶⁹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

¹⁷⁰ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

¹⁷¹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁷² Leppiniemi, s. 29

Tilintarkastajien haastatteluiden perusteella voidaan kuitenkin havaita, että nimenomaan pienemmät yritykset ovat niitä, joiden tilinpäätöksiin todennäköisimmin sisältyy virheitä.

5.4 Olennaisuuden rajojen määrittely käytännön tarkastustyössä

Olennaisuuden rajojen määrittely on yksi tärkeimmistä tehtävistä suunniteltaessa tilintarkastusta. Käytännössä olennaisuuden rajat määrittelemällä ja niitä tarkastuksessa noudattamalla pyritään vakuuttamaan tilinpäätöksen oikeellisuudesta sekä siitä, että tilinpäätöksessä esiintyvät luvut ovat nimenomaan *olennaisesti* oikein. Absoluuttista lukujen oikeellisuutta on tilintarkastuksessa käytännössä mahdotonta todentaa.

Periaatteessa olennaisuuden määrittäminen on yksinkertaista, kuten yksi haastateltu tilintarkastaja asian esittää:

” Kansainväliset ISA –standardit määrittelevät olennaisuuden tilintarkastajalle.”¹⁷³

Suomen kirjanpito- tai tilintarkastuslainsäädännössä kuten ei myöskään IASC:n tai IFAC:n suosituksissa ei ole annettu suhteellisia tai euromääräisiä olennaisuusrajoja, joita tulisi soveltaa tilinpäätöksen virheiden olennaisuutta arvioitaessa. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää kuitenkin KHT-yhdistyksen suositusten mukaan, että suuntaa-antavat olennaisuuskriteerit määritellään jo tarkastusta suunniteltaessa, jolloin olennaisuus voidaan määritellä esimerkiksi hyväksyttävänä euromääräisenä virheenä suhteessa tulokseen ennen tilinpäätöksen järjestelyeriä tai taseen loppusummaan.

Haasteellisen seikan olennaisuuden määrittelystä käytännön tilintarkastuksessa tekee juuri se, että olennaisuuden rajoja ei ole lainsäädännössä tai tilintarkastusalan suosituksissa tarkasti määritelty. Olennaisuuden määrittelyssä annetaankin suuri vastuu vastaavalle tilintarkastajalle. Tilintarkastajan on määrä noudattaa työssään hyvää tilintarkastustapaa. Tämä tarkoittaa sitä, että tarkastustoimenpiteet tulee suunnata alueille, joissa on riski olennaisiin virheisiin, sekä alueille, jotka ovat olennaisia arvioitaessa, onko yhtiön johto noudattanut osakeyhtiölain säännöksiä ja yhtiöjärjestyä. Tarkastuksessa tulee alan suositusten mukaan pitää lähtökohtana sitä, että eri tilinpäätöseriin ja yhtiön toimintoihin liittyy erilainen virhemahdollisuus.¹⁷⁴

¹⁷³ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁷⁴ Ks. KHT-yhdistys Suositukset, s.28.

Alla olevasta kommentista voidaan nähdä, että käytännön työssä olennaisuuden rajojen määrittely vaatii tilintarkastajalta aina tiettyä luovuutta:

” Ne määritellään aina tapauskohtaisesti. Yleisesti käytetään jotain prosenttia tilikauden tuloksesta tai liikevaihdosta. Tämä vaihtelee yrityksestä ja toimialasta riippuen ja on tilintarkastajan määriteltävissä. Tausta-ajatuksena olennaisuuden määrittelyssä on, että virheen suuruus ei vaikuta tilinpäätöksen lukijan päätöksentekoon.”¹⁷⁵

Olennaisuuden raja on siis käytännössä vastuullisen tilintarkastajan itsensä määritettävissä. Määrittelyn tukena käytetään tiettyjä tausta-ajatuksia, kuten virheen suuruuden vaikutusta tilinpäätöksen lukijan päätöksentekoon tai ”jotain prosenttia tilikauden tuloksesta”. Kuitenkin rajat määritellään aina tapauskohtaisesti eikä pysyvää määritelmää olennaisuudelle, joka toistuisi yrityksestä toiseen, ole olemassa.

Seuraavassa kommentissa tilintarkastaja perustelee olennaisuuden tapauskohtaisen määrittelyn merkitystä:

”Kyllä, totta kai (olennaisuus määritellään tapauskohtaisesti). Olennaisuuden määrittäminen on aina yrityskohtaista. Jos on kaksi täysin identtistä yhtiötä, niin niiden olennaisuusrajat voivat olla keskenään hyvin yhtenevät. Jos taas toisaalta esimerkiksi on kaksi yritystä samalla toimialalla samassa kokoluokassa, niin niiden olennaisuusrajat voivat silti olla keskenään erilaiset, koska niiden taloudellinen asema voi olla erilainen. Liikevaihto voi olla samankokoinen, mutta toisella voi olla oma pääoma esim. lähellä nollaa. Jos yrityksellä on hyvä tulontuottokyky ja vahva talous, niin olennaisuusraja on suurempi.”¹⁷⁶

Olennaisuuden tapauskohtainen määrittely on siis tärkeää sen vuoksi, että kiinteitä kriteereitä olennaisuudelle olisi hyvin vaikea ellei jopa mahdoton luoda. Kiinteät kriteerit saattaisivat tulla kyseeseen ainoastaan tapauksessa, missä kaksi yritystä ovat keskenään täysin identtiset. Ymmärrettävästi tämän kaltaista tilannetta ei tule usein eteen. Vaikka yritykset toimisivat samalla toimialalla ja olisivat keskenään saman kokoluokan yrityksiä, on niissä lähes aina kuitenkin jotain eroavaisuutta.

¹⁷⁵ KHT-tilintarkastajan haastattelu 19.12.2005

¹⁷⁶ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

”Olenaisuuden määrittäminen on aina yrityskohtaista. Toimialakohtaistakin se voi olla. Esimerkiksi tukkuliikkeellä ja rahoituslalla toimivalla yrityksellä tilinpäätös muodostuu erityyppisistä nimikkeistä, ja näitä tarkastettaessa pitää myös olenaisuusmittareiden olla erityyppiset.”¹⁷⁷

”Olenaisuusrajan määrittäminen on erittäin tärkeä asia. Normaalia liiketoimintaa harjoittavan yrityksen tarkastuksessa huomio kiinnittyy erityisesti tuloslaskelmaan. Taseeseen kiinnitetään erityistä huomiota tarkastettaessa pankkeja ja vakuutuslaitoksia.”¹⁷⁸

Edellä esitetyistä kommentteista käy hyvin ilmi, miksi tietyille toimialoille voidaan kuitenkin asettaa joitain yhteisiä kriteereitä. Tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta on selvää, että olenaiset erät ovat erinimisiä tukkuliikkeellä ja rahoituslalla toimivalla yrityksellä. Tällöin myös tilintarkastajan huomio keskittyy tietyn toimialan tyypillisiin olenaisiin eriin. Tästä huolimatta, kuten aiemmin on mainittu, olenaisuuden määrittäminen on aina ennen kaikkea yrityskohtaista.

”Olenaisimmat erät ovat aina tapauskohtaisia. Tärkeät erät riippuvat yrityksestä ja ovat lisäksi toimialariippuvaisia. PwC:llä on käytössä riskilähestymistapa. Tilintarkastusalan sääntely on kasvanut viime vuosina huomattavasti ja esimerkiksi työn dokumentoinnin vaatimukset ovat kiristyneet. Tehdyn työn on oltava toistettavissa dokumentoinnin avulla.”¹⁷⁹

”Olenaisuuden määrittely alkaa yritysjohdon haastatteluilla. Tilintarkastusriski syntyy arvioimalla liiketoiminnan tavoitteet vs. riskit. Tärkeimpiä ja olenaisimpia eriä ovat vaihto-omaisuus, saamiset, aineettomat oikeudet, konserniliikearvo; yleisesti ottaen taseen suuret erät. Lisäksi käydään läpi merkittävät liiketapahtumat ja miten prosessi yrityksen sisällä kulkee. Arvionvaraiset erät käydään läpi huolellisesti, esim. varaukset.”¹⁸⁰

PwC:n tilintarkastajien lähestymistapa olenaisuuden määrittelyyn ongelmaan on riskilähtöinen. Riskilähtöisessä toimintatavassa olenaisuuden määrittely alkaa yritysjohdon haastatteluilla. Näiden haastatteluiden avulla tilintarkastaja pyrkii arvioimaan tilintarkastukseen sisältyvän riskin suuruuden suhteuttamalla liiketoiminnan tavoitteita niitä uhkaaviin riskeihin. Riskin suuruuden

¹⁷⁷ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁷⁸ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

¹⁷⁹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

¹⁸⁰ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

määrittämisen jälkeen päätetään olennaisuuden rajat tilinpäätöksen kannalta olennaisimpien erien osalta.

Tilikauden aikana on tarkastettu yrityksen järjestelmät ja liiketapahtumien prosessit ja tämän tehdyn työn perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä olennaisista eristä ja niiden mahdollisesti sisältämien virheiden suuruudesta. Tilinpäätöshetkellä tehtävään tarkastukseen kuuluu olennaisena osana tilinpäätöksen mahdollisesti sisältämien arvionvaraisten erien tarkastaminen. Arvionvaraisten erien tarkastuksen merkitys korostuu, mikäli ne ovat suuruudeltaan sitä luokkaa, että niihin saattaa sisältyä tilinpäätöksen kannalta olennainen virhe.

Olennaisella virheellä voidaan tarkoittaa yhden tapahtuman yksittäistä virhettä, joka on itsessään olennainen tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Olennaisella virheellä voidaan kuitenkin tarkoittaa myös monen tapahtuman pienien virheiden summaa, jotka yhdessä muodostavat tilinpäätöksen kannalta olennaisen virheen. Mikäli yrityksen sisäisten kontrollien toimivuus on aiemmin havaittu hyväksi suhteessa yrityksen toimintaan sisältyviin riskeihin, niin saatujen virheiden summaa pienennetään vielä tilintarkastajan sopivaksi katsomalla tavalla:

”Yrityksen kontrollit ja riskit pienentävät saatua summaa ja näin määräytyy olennaisen virheen suuruus. Pienikin virhe voi olla olennainen, jos liikutaan 0-rajan tuntumassa. Lopulta, olennaisuuteen vaikuttaa aina tarkastettava yhtiö ja sen tilanne sekä toimiala. Liitetiedot ja sanallinen informaatio ovat myös tärkeässä roolissa.”¹⁸¹

Toisaalta edellä mainitusta kommentista voidaan nähdä, että tietyissä tapauksissa pienikin virhe voi olla jo yksinään olennainen. Tämän kaltaisessa tapauksessa liikutaan usein tuloksen 0-rajan tuntumassa. Tällöin sillä, onko yrityksen tulos positiivinen vai negatiivinen, on iso merkitys. Liikuttaessa tällä alueella on tilintarkastajan oltava erityisen tarkkana määrittäessään olennaisuuden rajaa. Lisäksi edellä haastateltu tilintarkastaja nostaa esille liitetietojen merkityksen.

Haastatteluiden perusteella voidaan todeta PwC:n käyttävän erityisesti kolmen tilinpäätöserän perustella laskettuja lukuja olennaisuusrajoina: liikevaihto, tilikauden tulos ja taseen loppusumma. Nämä erät ovat myös aiempien tutkimusten perusteella mainittu tilintarkastustoimistojen käyttäminä olennaisuusrajojen määrittelyerinä.

¹⁸¹ KHT-tilintarkastajan haastattelu 21.12.2005

Tehdyn tutkimuksen mukaan Yhdistyneissä Kuningaskunnissa tilintarkastustoimistojen tilintarkastuskäsikirjoissa on yksittäisten tilinpäätöserien tai virheiden olennaisuutta arvioitaessa käytetty erien/virheiden suhteuttamista liikevaihtoon eräänä arviointimenetelmänä. Käsitykset siitä, mikä olennaisuusrajan tulee olla, eivät kuitenkaan ole yhdenmukaiset eri tilintarkastustoimistojen välillä. Eräät toimistot pitävät erää/virhettä olennaisena jo silloin, kun erä/virhe on vähintään 0,4 % tarkastettavan yhtiön liikevaihdosta. Toisen toimiston mielestä taas erä/virhe on tilinpäätöksessä olennainen vasta kun se on vähintään 2 % liikevaihdosta.¹⁸²

PwC:n yleisesti käyttämä olennaisuusraja mitattuna liikevaihdosta on 0,5 %. Raja on aiempien tutkimusten valossa varovaisesta päästä toisen toimiston nostaessa olennaisen virheen suuruuden jopa 2 %:in liikevaihdosta.

Yhdistyneissä Kuningaskunnissa toimivia tilintarkastustoimintoja koskevassa tutkimuksessa vaihteluväli prosenttiluvussa, mitä eri toimistot pitivät olennaisuusrajana nettotuloksen kohdalla, oli 5-25 % eli erittäin suuri.¹⁸³

PwC:n käyttämä olennaisuusraja laskettaessa tilikauden tuloksesta on 5 %. Tämäkin luku on aiempien tutkimusten valossa aivan skaalan alarajalta.

Tilikauden nettotulos on jossain määrin ongelmallinen vertailukohta arvioitaessa tilinpäätöksen virheiden olennaisuutta, koska tilikausien väliset vaihtelut tulosten suuruudessa saattavat olla suuretkin. Vertailut nettotulokseen ovat mahdottomia esim. silloin, kun yhtiö on tehnyt nollatuloksen tai lähellä sitä olevan tuloksen. Tällöin virhe saattaa olla prosentuaalisesti merkittävä osuus tilikauden tuloksesta, vaikka todellisuudessa ei absoluuttiselta määrältään olisikaan kyse olennaisesta virheestä. Nettotulokseen vertailu tulisikin tehdä käyttämällä useampien vuosien tulosten keskiarvoa.¹⁸⁴

Kuitenkin PwC:n tilintarkastajat kiinnittävät erien olennaisuuteen aivan erityistä huomiota, liikuttaessa nollatuloksen lähellä. Tällöin myös absoluuttisesti pieneen virheeseen suhtaudutaan kriittisesti. Tätä asennetta kuvaa hyvin seuraava tilintarkastajan kommentti:

¹⁸² Koskinen, s. 103-104

¹⁸³ Ks. Chong 1997a, s.15-16.

¹⁸⁴ Vrt. Chong 1997a, s. 12 ja Vahtera 1986a, s. 109.

”Usein puhutaan muutaman prosentin suuruusluokasta (olennaista virhettä määriteltäessä). Kriittisyyttä vaaditaan, kun liikutaan esim. tuloksen nollarajalla. Jos pienempikin virhe saattaa muuttaa tappiollisen tuloksen voitolliseksi tai toisinpäin, niin tällöin olennaisuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Tällä kriittisellä rajalla liikuttaessa, periaatteessa kaikki virheet ovat olennaisia.”¹⁸⁵

Myöskään suhteutettaessa tilinpäätöksen eriä/virheitä taseen loppusummaan ei ole yksimielisyyttä siitä, mitä on pidettävä olennaisuusrajana. Eri tutkijoiden käsitykset angloamerikkalaisissa maissa vaihtelevat Chongin tutkimusten mukaan jopa vaihteluvälillä 0,5 – 10 % taseen loppusummasta.¹⁸⁶

PwC:n käyttämä olennaisuusraja laskettaessa taseen loppusummasta on 0,5 %. Edelleen tämäkin luku on aivan aiempien tutkimusten perusteella skaalan alarajalta.

¹⁸⁵ KHT-tilintarkastajan haastattelu 20.12.2005

¹⁸⁶ Ks. Chong 1997a, s.14.

6. Johtopäätökset

Tilinpäätöksillä on keskeinen merkitys talouselämässä arvioitaessa yhtiöiden menestymistä. Tilinpäätösten antaman tiedon oikeellisuus ja laatu on tärkeää tiedon hyväksikäyttäjien kannalta. Mikäli olennaisuuden periaatetta ei sovelleta oikein, voi seurauksena olla toisaalta tiedon epäluotettavuus kriteerien ollessa liian väljät ja toisaalta tilinpäätösinformaation tuottamisen hitaus ja kalleus silloin, kun olennaisuuden määritelmä on liian tiukka.

Tutkielman tavoitteena oli toisaalta kirjallisuuden ja toisaalta kohdeyrityksessä tehtyjen haastatteluiden avulla selvittää tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksia tilinpäätöksen oikeellisuuteen, sekä selvittää tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksia tilintarkastajan työhön. Tilinpäätöksen oikeellisuuden määrittäminen lainsäädännön tarjoamissa puitteissa osoittautui haastavaksi. Tilinpäätösvelvollinen vastaa siitä, että tekemänsä tilinpäätös tarjoaa oikeat ja riittävät tiedot tilinpäätösvelvollisen tilikauden aikaisesta toiminnasta. Tilintarkastajan laissa määritelty velvollisuus on varmistaa, että tilinpäätös on lain mukainen ja näin vahvistaa tilinpäätöksen oikeellisuus myös kolmannelle osapuolelle. Tilinpäätöksen oikeellisuuden varmistamisen ohjeistusta tilintarkastajalle tarjotaan lainsäädännön lisäksi myös tilintarkastusalan suosituksissa. Tilintarkastajan tulee noudattaa työssään hyvää tilintarkastustapaa.

Suosituksen mukaan tilintarkastajan tulee suunnitella ja toteuttaa tarkastus siten, että hän kohtuudella voi odottaa havaitsevansa olennaiset kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon virheet. Olennaisuuden määrittäminen riippuu tilintarkastajan omasta arviosta. Perustana arviolle on kuitenkin virheen olennaisuus kokonaisuuden kannalta. Pelkistäen, tilinpäätöksen oikeellisuus tilintarkastajan työssä tarkoittaa siis sitä, että sisältääkö tilinpäätös olennaisia virheitä vai ei. Olennaisuuden määrittämisen vastuu on sekä lainsäädännössä että tilintarkastusalan suosituksissa jätetty tilintarkastajan harteille melko laveasti velvoittamalla hänet noudattamaan työssään hyvää tilintarkastustapaa.

Yleisesti taloudellista lehtikirjoittelua viime vuosina seuraamalla on voitu havaita, että useat yritykset ovat panostaneet taloushallinnon prosessiensa nopeuttamiseen ja tätä kautta pyrkineet nopeuttamaan tilinpäätöksiensä julkaisuajankohtaa. Tämä kävi ilmi myös tutkielmaa varten tehdyissä KHT-tilintarkastajien haastatteluissa. Haastateltujen henkilöiden mukaan useimmat heidän asiakasyrityksistään (erään tilintarkastajan arvion mukaan n. 80 % yrityksistä) ovat

nopeuttaneet tilinpäätöksiään viimeksi kuluneiden kolmen vuoden aikana. Erityisesti ilmiö tuntuu vaikuttavan pörssiyhtiöissä, joissa käydään toimialojen sisällä jopa tietynlaista kilpailua tilinpäätöksen julkaisun nopeudesta.

Jotta tilinpäätös olisi julkaisukelpoinen, on se ensin oltava tilintarkastajan hyväksymä. Tilinpäätösten nopeuttamishalu yrityksissä on siis johtanut myös tilintarkastajan työn ajalliseen muuttumiseen. Aikapaine kohdistuu yrityksen oman taloushallinnon lisäksi myös siis tilintarkastajaan. Tämä kehityssuunta on myös havaittu käytännön tilintarkastustyötä tekevien haastattelujen henkilöiden toimesta. Tehdyn työn tulisi olla valmiina yhä nopeammassa aikataulussa, varsinaisen työmäärän kuitenkin vähentymättä.

Tämä aikapaine aiheuttaa sekä yrityksen taloushallinnossa että tilintarkastustyössä ilmiön, että tehtyä työtä ei ole mahdollista tarkistaa uudelleen. Jopa kokeneet tilintarkastajat olivat sitä mieltä, että kiireessä tehtyyn työhön on mahdollista sisältyä aiempaa enemmän virhettä. Tästä syystä he katsoivat, että jonkun toisen olisi tarpeellista vielä käydä tehty työ läpi ennen kuin työn tulokset viedään eteenpäin. Nyt työssä vaikuttava kiire aiheuttaa sen, että tämänkaltaiseen varmistukseen ei ole aikaa.

Tilinpäätös on ainutlaatuinen tietopaketti yrityksen taloudesta. Sen sisältöä, esittämismuotoa ja esittämisperiaatteita on yksityiskohtaisesti säännelty kirjanpitolainsäädännössä. Lisäksi tilinpäätökseen kohdistuu tilintarkastus ja verotarkastuksessakin tilinpäätöksen luotettavuuden selvittäminen on keskeinen asia. Kuitenkin tähän periaatteellisesti hyvään tietopakettiin sisältyy tiettyjä eriä, joiden oikeellisuus ja tarkkuus riippuvat niiden tekijästä.

Leppiniemen (2002) mainitsevat ongelmat tilinpäätösten oikeellisuudesta eivät suurelta osin vastaa ongelmia, joita tilintarkastajat kohtaavat päivittäin työssään. Tilinpäätösten oikeellisuuden tarkastamisen yhteydessä tilintarkastaja ei ota kantaa lainsäädäntöön, vaan toimii olemassa olevan lainsäädännön tarjoamissa puitteissa, toki huomioiden lainsäädännön mahdollisesti aiheuttamat riskikohdat tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Myös haastatteluiden perusteella käy hyvin ilmi se, että tietyt erät tilinpäätöksissä ovat virhealttiimpia kuin toiset. Tilintarkastajat eivät ole kuitenkaan valmiita yleistämään asioita liiaksi, vaan virheelliset erät ovat aina yrityskohtaisia.

Haastatteluiden perusteella voidaankin todeta, että yrityskohtaisten tekijöiden lisäksi yrityksen tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta erityisen riskialttiiden erien määräytymiseen vaikuttaa

toimiala, millä yritys toimii. Esimerkiksi valmistustoimintaa suorittavan yrityksen tilinpäätöksen oikeellisuuteen vaikuttavat olennaisesti erityyppiset tilinpäätöserät kuin vaikkapa vakuutustoimintaa harjoittavassa yrityksessä. Tämän perusteella on siis vaikea nimetä mitään yksittäisiä eriä, jotka olisivat erityisen riskialttiita jokaisessa yrityksessä. Yksi yhteinen tekijä kaikille yrityksille oli kuitenkin haastatteluiden perusteella poimittavissa. Mikäli arvionvaraisten erien osuus tilinpäätöksissä kasvaa, kasvaa myös virheiden esiintymisen mahdollisuus. Arvionvaraisten erien osuuden kasvuun tilinpäätöksissä vaikuttaa yritysten halu nopeuttaa tilinpäätöksiään. Joissain yrityksissä on menty nopeuttamisessa jo niinkin pitkälle, että yrityksen tilikausi katkaistaan jo joulukuun puolella (tilikauden päättymispäivän ollessa 31.12.) ja joulukuun viimeisten päivien tapahtumat joudutaan arvioimaan tilinpäätökseen. On luonnollista, että tämä lisää tilinpäätöksen perustamista arvioihin todellisten tapahtumien sijaan. Arviointi puolestaan pitää sisällään aina mahdollisuuden virheeseen.

Olennaisuuden rajojen määrittely on yksi tärkeimmistä tehtävistä suunniteltaessa tilintarkastusta. Käytännössä olennaisuuden rajat määrittelemällä ja niitä tarkastuksessa noudattamalla pyritään vakuuttamaan tilinpäätöksen oikeellisuudesta sekä siitä, että tilinpäätöksessä esiintyvät luvut ovat nimenomaan *olennaisesti* oikein. Absoluuttista lukujen oikeellisuutta on tilintarkastuksessa käytännössä mahdotonta todentaa.

Haastatteluiden perusteella voidaan todeta, että käytännön tilintarkastustyössä olennaisuuden rajojen määrittely on aina yrityskohtaista. Pysyvää tarkkaa määritelmää ei siis ole olemassa. Käytännön työssä tilintarkastaja käyttää määrittelyn tukena tiettyjä tausta-ajatuksia, kuten virheen suuruuden vaikutusta tilinpäätöksen lukijan päätöksentekoon tai ”jotain prosenttia tilikauden tuloksesta”. Yrityksen toimialalla on myös oma merkityksensä olennaisuuden rajojen määrittämisessä. Esimerkiksi tukkuliikkeellä ja rahoituslalla toimivalla yrityksellä tilinpäätös muodostuu erityyppisistä nimikkeistä, ja näitä tarkastettaessa pitää myös olennaisuusmittareiden olla erityyppiset. Kuitenkin kaikki haastatellut olivat yhtä mieltä siitä, että olennaisuuden määrittämien on käytännössä aina yritys- ja tapauskohtaista.

Olennaisella virheellä voidaan tarkoittaa yhden tapahtuman yksittäistä virhettä, joka on itsessään olennainen tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Olennaisella virheellä voidaan kuitenkin tarkoittaa myös monen tapahtuman pienien virheiden summaa, jotka yhdessä muodostavat tilinpäätöksen kannalta olennaisen virheen. Sekä kirjallisuudessa että haastatteluiden perustella voidaan todeta, että tyypillisesti olennaisuuden raja lasketaan tiettyinä prosenttina yrityksen

liikevaihdosta, tuloksesta tai taseen loppusummasta. Kuten aiemmin on tullut mainittua, on olennaisuuden rajan määrittäminen kuitenkin aina tapauskohtaista ja kyseisen tilintarkastajan oman harkinnan tulos. Tietyissä tapauksissa, esimerkiksi liikuttaessa tuloksen 0-rajaa tuntumassa, saa olennaisuuden rajan määrittäminen kuitenkin hieman uusia piirteitä. Mikäli pienikin absoluuttinen virhe saattaisi muuttaa tilikauden tuloksen positiiviseksi tai negatiiviseksi, on tilintarkastajan suhtauduttava tilinpäätökseen kriittisemmin. Tällöin pienikin virhe saattaa olla olennainen tilinpäätöksen antamaa kuvaa muodostettaessa. Kohdeyrityksen käyttämät olennaisuusraajat ovat aiemmissa tutkimuksissa saatujen tulosten valossa aivan varovaisimmasta päästä. Tästä voidaan päätellä, että kohdeyrityksen tarkastamien tilinpäätösten tiedot ovat suhteellisesti oikein ja mahdollisuus olennaisen virheen sisällyttämiseen näissä tilinpäätöksissä on pieni.

Tutkimuksessa saavutettujen tulosten perusteella on vaikea vetää ehdotonta johtopäätöstä tilinpäätöksen nopeuttamisen vaikutuksesta tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Haastattelujen tulokset ovat toisaalta suuntaa-antavia ja niiden perusteella voidaan arvioida tilinpäätöksen nopeuttamisen *lisäävän riskiä* olennaisten virheiden esiintymiseen tilinpäätöstään nopeuttaneen yrityksen tilinpäätöksessä. Lisäksi voidaan todeta, että aikapaine, mikä kohdistuu yrityksen oman taloushallinnon lisäksi myös yrityksen tilintarkastajiin, lisää myös tilintarkastajaan kohdistuvaa tilintarkastusriskiä.

Aiheeseen liittyvää jatkotutkimusta olisi mielestäni hyödyllistä tehdä. Lainsäädännöllisten puitteiden luontia olennaisuuden määrittämiseen olisi mielenkiintoista pohtia. Tällä hetkellä lainsäädäntö jättää hyvin paljon vastuuta yksittäiselle tilintarkastajalle. Mikäli tilintarkastajaan tilintarkastushetkellä kohdistuva aikapaine jatkaa kasvuaan olisi suotavaa, että tilintarkastajan työtä helpottaisi selkeä lainsäädäntö. Näin mahdollistettaisiin selkeät pelisäännöt kaikille osapuolille ja tilinpäätösten mahdollisesti sisältämät virheet voitaisiin helpommin havaita.

Lähdeluettelo

Aho, Teemu. *Tilinpäätösanalyysin käyttö luottoriskin arvioinnissa*. Teoksessa Credit Management. Luottotoiminnan käsikirja, s. 167-184. Raisio, 1990.

Aho, Tuomas & Vänskä, Hannu. *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. Helsinki, 1995.

Airaksinen, Manne & Jauhiainen, Jyrki. *Osakeyhtiölaki*. Porvoo, 1997.

Andersson, Edward & Ikkala, Jarmo. *Elinkeinoverolainsäädännön kommentaari*. Jyväskylä, 1996.

Chong, H. Gin. *A Review of Materiality in Auditing*. Proceedings of the University of Vaasa. Discussion Papers 212. Vaasa, 1997. (Chong 1997a).

Chong, H. Gin. *Materiality Tresholds in UK Financial Statements*. Proceedings of the University of Vaasa. Discussion Papers 217. Vaasa, 1997. (Chong 1997b).

Fant, Johan-Erik: Revisions roll. *En komparativ studie av revisorer, företagsledares och aktieägares attityder till extern revision i Finland och Sverige*. Ekonomi och Samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan. Nr 53, Helsingfors, 1994.

Fowler, Kenneth J. *Quantitative guidelines: guidance based on professional pronouncements*. (Accounting). The CPA Journal Online, March 1993. <http://www.luca.com/cpajournal/old/14038930.htm>.

Gummesson, Evert. *Qualitative Methods in Management Research*. Second edition, 2000. Sage publications, Inc. California, USA.

Hallituksen esitys 66/88 Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi. (HE 66/88).

Hallituksen esitys Eduskunnalle 295/93 tilintarkastuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. (HE 295/93).

Hallituksen esitys Eduskunnalle kirjanpitolain sekä laeiksi osakeyhtiölain 11 ja 12 luvun ja osuuskuntalain 79 c §:n muuttamisesta (HE 173/1997).

Hallituksen esitys n:o 27 (1977 vp.) Eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi (HE 27/1977).

Heikkonen, Jaakko & Kupiainen, Pentti. *Valvontatoimi ja tilintarkastus*. Porvoo 1978.

Horsmanheimo, Pasi & Steiner, Maj-Lis: *Tilintarkastus – asiakkaan opas*. 2002, WSOY Lakitieto, Tummavuoren kirjapaino Oy, Vantaa.

Höjskov, Leif. *An Exploratory survey on materiality among financial analysts and auditors in Denmark*. <http://www.bham.ac.uk/EAA/ea97/abstracts/HOJS.htm>.

International Accounting Standards Committee. *International Accounting Standards 1998*. The full text of all International Accounting Standards extant at 1 January 1998. (IASC).

International Federation of Accountants. *IFAC Handbook 1998*. Technical Pronouncements. Sisältää mm. International Standards of Auditing as of July 1, 1998. (IFAC Handbook)

Jägerhorn, Reginald: *Informationsvärdet hos finländska aktiebolags revisionsberättelser*. Borgå, 1965.

Järvinen, Risto – Prepula, Eero – Riistama, Veijo & Tuokko, Yrjö. *Uudistettu kirjanpitolainsäädäntö – kirjanpito ja tilinpäätös*. Porvoo, 1998 (Järvinen ym. Uusi kirjanpitolainsäädäntö 1998).

Kettunen, Mäkinen & Neilimo: *Tilinpäätösanalyysi*. Espoo, 1980.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR r.y.. *Osakeyhtiön tilinpäätösmalli*. Tarkistettu 12. painos. Jyväskylä, 1998. (KHT-yhdistys Tilinpäätösmalli 1998).

KHT-yhdistys – Föreningen CGR r.y.. *Tilintarkastusalan suositukset 2003*, KHT Media Oy, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä. (KHT-yhdistys Suositukset).

Koskela, Markku: *Toimintatilintarkastus osana tilintarkastusta yrityksissä ja julkisyhteisöissä*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-222. Helsinki, 1995.

Koski, Pauli & af Schultén, Gerhard. *Osakeyhtiölaki selityksin II*. Jyväskylä, 1991.

Koskinen, Hannu E. *Tilinpäätöksen lainmukaisuus ja tilintarkastuskertomus*. 1999, Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi.

Laitinen, Erkki: *Tilinpäätöstietojen epäluotettavuus haittaa konkurssin ennustamista*. 1990, Tilintarkastus – Revision 6, s. 443-447.

Lehtinen, J. *Tilintarkastuskertomuksen mukauttaminen: miten ja kuinka usein*. 2001. Tilintarkastus – Revision 1, s. 29-35

Lehtonen, Asko. *Veropetoksesta*. RL 38 luvun 11 §:n 1 momentin tunnusmerkistöstä lähinnä tulo- ja varallisuusverotuksen kannalta. Jyväskylä, 1986. (Lehtonen 1986).

Leppiniemi, Jarmo & Leppiniemi, Raili. *Muuttuva kirjanpito. 675 ratkaisua kirjanpidon ongelmiin*. Porvoo, 1997.

Leppiniemi, Jarmo. *Liikekirjanpito*. WSOY Tietopalvelut. Jatkuvatäydenteinen kansio. Seurattu päivitykseen marraskuu 1998 asti. (Leppiniemi Liikekirjanpito).

Leppiniemi, Jarmo. *Onko suomalainen tilinpäätös luotettava?* Tilisanomat 4 / 2002, s. 25-29.

Neal, David: *Creative Accounting*. Teoksessa Current Issues in Accounting and Auditing, Edited by John Wilson, s. 126-141. Guildford, 1996.

- Pekkala, Kunto. *Konsernitilinpäätöksen sisältö sekä osakkuusyrityksen yhdistäminen konsernitilinpäätökseen*. Teoksessa: Mitä uutta kirjanpitolainsäädännössä? Helsinki, 1998, s.117-161.
- Pennanen, Pertti. *Yrityksen luottokelpoisuuden toteaminen*. Teoksessa Credit Management. Luottotoiminnan käsikirja, s. 125-166. Raisio, 1990.
- Pirinen, Pekka: *Akateemisesta tilintarkastustutkimuksesta Suomessa ja vähän muuallakin*. TR 7/98, s. 508-512.
- Riistama, Veijo: *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. Jyväskylä, 1994.
- Riistama, Veijo: *Tilintarkastus*. Perusteet. Jyväskylä, 1993.
- Tiilikainen, Pekka. *Mihin seikkoihin tavarantoimittajan on kiinnitettävä huomiota tilinpäätöstä tulkitessaan*. TR 2/88, s. 133-137.
- Vahtera, Pauli. *Tilinpäätöksen oikeellisuudesta ”hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa”*. TR 2/86, s. 106-114. (Vahtera 1986a).
- Vahtera, Pauli. *Yrityksen valvonta ja tilintarkastus*. Jyväskylä, 1986. (Vahtera 1986b).
- Virtanen, Aila. *Laskentatoimi ja moraali – laskenta-ammattilaisten käsityksiä hyvästä kirjanpitotavasta, hyväksyttävästä verosuunnittelusta ja hyvästä tilintarkastustavasta*. Jyväskylä, 2002.
- Watts, Ross L. & Zimmerman, Jerold L.: *The demand for and supply of accounting theories: The market for excuses*. Teoksessa Foundations of Accounting Theory and Policy, A Reader, s. 129-161, toim. Robert Bloom & Pieter T. Elgers. The Dryden Press. Harcourt Brace College Publishers, 1995.
- Whitney, John: *There’s a Rhinoceros in the Room*. Text of speech delivered at the XV World Congress of Accountants in October 1997. IFAC Quarterly. January 1998, Volume 21, Number 3, s. 15-18.

Liitteet

LIITE 1

Teemahaastattelun pohjalla käytetyt kysymykset

- 1) Voiko osakeyhtiön tilinpäätös kuvata ”oikein” yhtiön taloudellisen toiminnan tulosta ja taloudellista asemaa?
- 2) Tilintarkastuksen kannalta olennaisimmat erät tilinpäätöksessä?
 - a. tuloslaskelma?
 - b. tase?
- 3) Onko PWC määritellyt tilintarkastajilleen virheiden olennaisuusrajat? Jos kyllä, niin miten rajat on määritelty?
- 4) Minkä suuruiset määritellyt rajat kunkin olennaisen erän kohdalla ovat?
- 5) Vaihtelevatko rajat toimialoittain?

Tarkasteluvälinä seuraavissa kysymyksissä viimeiset kolme vuotta.

- 1) Onko tilinpäätöksiä nopeuttaminen ollut yleistä tarkastamissanne yrityksissä?
- 2) Mikäli nopeuttamista on esiintynyt, onko se lisännyt tilintarkastajien työtaakkaa?
- 3) Arvioi tilinpäätöstään nopeuttaneiden yritysten määrä tarkastamistanne yrityksistä prosentuaalisesti?
- 4) Onko tilinpäätöstään nopeuttaneiden yritysten tilinpäätösten oikeellisuus kärsinyt aiempaan tilanteeseen verrattuna?
- 5) Onko taseessa tai tuloslaskelmassa esiintynyt erä, joiden oikeellisuuteen tilinpäätöksen nopeuttamisella on ollut negatiivinen vaikutus?
- 6) Onko negatiivinen vaikutus ollut olennainen?
- 7) Nimeä erä, joissa olennaisia negatiivisia vaikutuksia on esiintynyt?